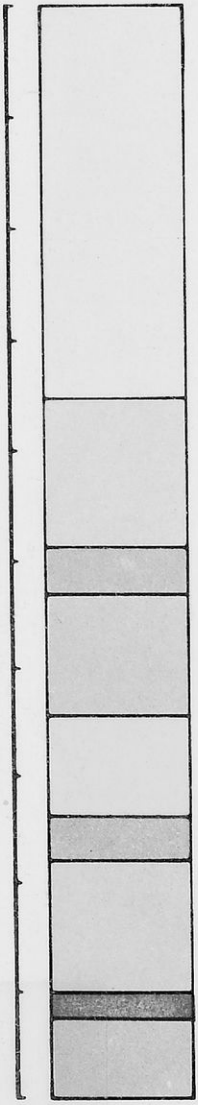

Στοιχεια Πολιτικης Οικονομιας

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ Δ΄ ΔΕΣΜΗΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ – Δ΄ ΔΕΣΜΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

18893
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εξώφυλλο:

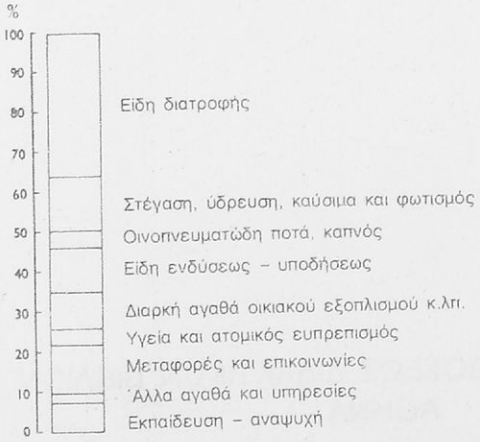

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Με απόφαση της ελληνικής κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και μοιράζονται δωρεάν.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αυτό το βιβλίο γράφτηκε από Κύπριους αρμόδιους εκπαιδευτικούς για το κυπριακό σχολείο και δοκιμάστηκε στην Κύπρο αρκετά χρόνια.

Μας παραχώρησαν δωρεάν το δικαίωμα να το επανεκδώσουμε για χρήση των μαθητών της Ελλάδας και τους ευχαριστούμε.

Την επιστημονική επιμέλεια για την ελληνική έκδοση είχαν οι καθηγητές:
Θεμ. Εμμ. Βρεττός, Δημοσιολόγος,
Αντωνία Αγαλιανού-Βρεττού, Οικονομολόγος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Το βιβλίο χρησιμοποιεί ως νομισματική μονάδα την Κυπριακή λίρα (£), η οποία υποδιαιρείται σε 1.000 μιλς.
Σήμερα (1-12-1982) στο χρηματιστήριο της Αθήνας το 1 μιλς αντιστοιχεί σε 0,148 λεπτά της δραχμής.
Ακόμη χρησιμοποιείται ως μονάδα βάρους η οκά, που αντιστοιχεί σε 1.280 γραμμάρια.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένας από τους γενικότερους στόχους του Υπουργείου Παιδείας στους οποίους δίδεται προτεραιότητα είναι η αντιμετώπιση του προβλήματος των διδακτικών βιβλίων. Η ύπαρξη κατάλληλων διδακτικών βιβλίων εξυπηρετεί σημαντικά και τον καθηγητή και το μαθητή και συμβάλλει αποφασιστικά στην επιτυχία της διδακτικής εργασίας και της όλης παιδευτικής προσπάθειας.

Με την έκδοση του βιβλίου «Αρχές Πολιτικής Οικονομίας» για την Έκτη τάξη του Οικονομικού Λυκείου πληρούται ένα κενό που υπήρχε και εγκαινιάζεται μια νέα προσέγγιση για την αντιμετώπιση του προβλήματος των διδακτικών βιβλίων. Για τη συγγραφή του βιβλίου αποσπάστηκαν οι Εμποριολόγοι καθηγητές κ. Σ. Κυπριανού και η κ. Γ. Χ. Μιτσή πού δούλεψαν με ζήλο και ενθουσιασμό, σε συνεργασία με τον Επιθεωρητή των Εμπορικών κ. Α. Προδρόμου. Μαζί τους συνεργάστηκαν με προθυμία για την τελική διαμόρφωση του κειμένου οι Εμποριολόγοι: κ. Α. Παπαγεωργίου - Διευθυντής, οι Β. Δ. κ. Α. Αυξεντίου, κ. Τ. Μανώλης, κ. Ν. Πέτσας και οι καθηγητές κ. Χ. Κούκος και κ. Χ. Παπαδόπουλος.

Όλους τους πιο πάνω, όπως και όλους όσους συνέβαλαν με οποιοδήποτε τρόπο στην πραγματοποίηση της εκδόσεως αυτής, ευχαριστούμε θερμά. Ευχαριστούμε επίσης τη Διεύθυνση της Κεντρικής Τράπεζας, το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας και το Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών του Υπουργείου Οικονομικών για την προθυμία με την οποία έδωσαν τα στοιχεία και τις πληροφορίες που τους ζητήσαμε.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ
Γενικός Επιθεωρητής Μέσης Εκπαιδεύσεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Β΄ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Η παρούσα αποτελεί βελτιωμένη έκδοση του βιβλίου που εκδόθηκε το 1978 από το Τμήμα Ανωτέρας και Μέσης Εκπαιδεύσεως του Υπουργείου Παιδείας Κύπρου. Οι βελτιώσεις επιδιώχτηκαν με εμπλουτισμό του βιβλίου με σχεδιαγράμματα, παραστάσεις και παραδείγματα, με αναθεώρηση μερικών κεφαλαίων και προσθήκη ή αφαίρεση άλλων, με απλούστευση μερικών σημείων που παρουσίαζαν δυσκολίες και με διόρθωση λαθών που παρεισέφρυσαν. Όλες οι διορθώσεις έγιναν ύστερα από εισήγηση των διδασκόντων και με τη βοήθεια της πείρας που αποκτήθηκε στο διάστημα των τεσσάρων χρόνων που μεσολάβησε από την πρώτη έκδοση.

Εκ μέρους του Υπουργείου Παιδείας ευχαριστώ όλους που με τις εισηγήσεις και την εργασία τους συνέβαλαν στη βελτίωση του βιβλίου. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον επιθεωρητή Εμπορικών Μαθημάτων κ. Α. Προδρόμου και τους καθηγητές κ.κ. Α. Λίγγη, Κ. Μάμα, Α. Κυριάκου, Ε. Παντελίδου και Γ. Γιαννούκο που εργάστηκαν συστηματικά για την αναθεώρηση του βιβλίου μέσα στα πλαίσια της προσπάθειας για ανάπτυξη προγραμμάτων.

Είμαι βέβαιος πως και η έκδοση αυτή θα συμβάλει, όπως και η προηγούμενη, στην πρόκληση μεγαλύτερου ενδιαφέροντος για το μάθημα και στη δημιουργική διδασκαλία και μάθηση.

Λεωνίδας Κούλλης
Διευθυντής Μέσης Εκπαιδεύσεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Τι μελετά η Οικονομική επιστήμη;

Στο βιβλίο αυτό θα μελετηθεί με συντομία η Οικονομική επιστήμη και θα δοθεί μια γενική άποψη των οικονομικών προβλημάτων.

Ο άνθρωπος στην καθημερινή του ζωή αγωνίζεται να κερδίζει τα μέσα, για να ικανοποιεί τις άπειρες ανάγκες του. Αυτό το κατορθώνει με την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Με σχετική όμως επιτυχία επειδή τ' αγαθά είναι περιορισμένα και οι ανάγκες του ανθρώπου απεριόριστες. Αν κάποιος σταθεί για λίγο στο κέντρο μιας πόλεως σε μια εργάσιμη μέρα, θα δει ότι οι άνθρωποι ασχολούνται με οικονομικές δραστηριότητες. Ο παραγωγός π.χ. μεταφέρει τα προϊόντα του στην αγορά για να τα πωλήσει, κάποιος με το ύφασμα που μόλις αγόρασε από τον καταστηματάρχη πηγαίνει στο ράφτη του, ο έμπορος ή ο βιομήχανος καταθέτει χρήματα στην τράπεζα ή αποσύρει από αυτή, η οικοκυρά περιφέρεται στην αγορά για να διαλέξει τα καλύτερα και φθηνότερα κ.ο.κ. *Όλοι οι άνθρωποι*, στον αγώνα τους να εξασφαλίσουν τα μέσα για την ικανοποίηση των αναγκών τους, αναπτύσσουν οικονομική δράση και *μετέχουν στην οικονομική ζωή της κοινωνίας τους* ως καταναλωτές ή και ως παραγωγοί. Γι' αυτό και η σημασία των οικονομικών δραστηριοτήτων στη ζωή και των συστηματοποιημένων οικονομικών γνώσεων δεν μπορεί να αγνοηθεί. Εξάλλου όλες αυτές οι ενέργειες και δραστηριότητες των ανθρώπων δημιουργούν τα οικονομικά φαινόμενα.

Η Οικονομική επιστήμη (Economics) μελετά τα οικονομικά φαινόμενα που δημιουργούνται από την δραστηριότητα των ανθρώπων για την καλύτερη ικανοποίηση των άπειρων αναγκών τους με την ορθολογική χρησιμοποίηση των περιορισμένων μέσων που έχουν στη διάθεσή τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τα **οικονομικά φαινόμενα** αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των εκδηλώσεων των ανθρώπων που ζουν σε μια κοινωνία. Αυτά προέρχονται από την οικονομική δράση των ανθρώπων, δηλαδή από το σύνολο των ενεργειών που καταβάλλουν τα άτομα ή οι ομάδες ατόμων ή τα κράτη για απόκτηση αγαθών και ικανοποίηση των αναγκών τους. Οι περισσότεροι άνθρωποι συνήθως συνδυάζουν την οικονομική επιστήμη με συγκεκριμένα προβλήματα, όπως εκείνα της ανεργίας, της φορολογίας, του πληθωρισμού κ.λπ. Πρέπει όμως να τονιστεί από τώρα, ότι πίσω απ' όλα αυτά βρίσκεται το βασικό πρόβλημα του ανθρώπου δηλαδή η εξεύρεση των μέσων για την ικανοποίηση των αναγκών του.

2. Η έννοια της Οικονομίας. Το οικονομικό πρόβλημα.

Σε κάθε κράτος οι άνθρωποι καταβάλλουν ενέργειες για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών καθώς και για την κυκλοφορία και διανομή τους, με σκοπό να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, να επιβιώσουν πάνω στη γη και να οδηγηθούν σε ανώτερα επίπεδα οικονομικών και πολιτιστικών κατακτήσεων. Με τις ενέργειες αυτές παράγονται και προσφέρονται αγαθά ή υπηρεσίες για την άμεση ικανοποίηση των αναγκών π.χ. τρόφιμα, υφάσματα, έπιπλα, υπηρεσίες δικηγόρου, δασκάλου, γιατρού κ.λπ., ή παράγονται αγαθά που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή άλλων αγαθών π.χ. μηχανές, εργαλεία κ.ά. Το σύνολο των οικονομικών ενεργειών γίνεται από τον άνθρωπο για τον άνθρωπο.

Η στενότητα ή ανεπάρκεια (scarcity) των αγαθών και των μέσων της παραγωγής τους σε σύγκριση με τις άπειρες ανάγκες του ανθρώπου, αποτελεί το *βασικό οικονομικό πρόβλημα*. Πολλοί άνθρωποι επιθυμούν να αποκτήσουν περισσότερα και καλύτερα αγαθά από εκείνα που έχουν. Εκείνος που δεν έχει σπίτι, αυτοκίνητο, τηλεόραση, επιθυμεί να αποκτήσει. Αλλά, κι αν τα κατέχει αυτά τα αγαθά, επιθυμεί να αποκτήσει περισσότερα και καλύτερα, όπως π.χ. μεγαλύτερο σπίτι, καλύτερο αυτοκίνητο και έγχρωμη τηλεόραση. Ο άνθρωπος οφείλει να κάνει την καλύτερη *επιλογή* (choice) κατά τη χρησιμοποίηση των αγαθών και των μέσων της παραγωγής, για να πετύχει την ικανοποίηση όσο το δυνατό πιο πολλών αναγκών του.

Την οικονομική επιστήμη – επειδή ακριβώς υπάρχει το οικονομικό

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρόβλημα – απασχολούν, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα προβλήματα: α) Ποια αγαθά θα παραχθούν; β) Ποια είναι η προτιμότερη χρήση των μέσων παραγωγής; γ) Ποιος είναι ο πιο αποτελεσματικός συνδυασμός των μέσων για παραγωγή αγαθών; δ) Πώς θα γίνει η δικαιότερη κατανομή των αγαθών μεταξύ των ατόμων; Επειδή υπάρχει οικονομικό πρόβλημα, οι κοινωνίες πρέπει να χρησιμοποιούν τους περιορισμένους σε έκταση ανθρώπινους και υλικούς πόρους που έχουν στη διάθεσή τους, με τρόπο που να ικανοποιούνται κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι άπειρες ανάγκες των μελών τους. Όλα τα άλλα οικονομικά προβλήματα, όπως π.χ. η ανάπτυξη της γεωργίας, η καταπολέμηση της ανεργίας, οι επενδύσεις, είναι απλώς μερική έκφραση του βασικού οικονομικού προβλήματος και μπορούν να εξεταστούν μόνο σε συσχετισμό με το βασικό οικονομικό πρόβλημα.

Το βασικό οικονομικό πρόβλημα επιβάλλει σε κάθε δράση του ανθρώπου την *εφαρμογή της οικονομικής αρχής*, δηλαδή την επίτευξη του μέγιστου αποτελέσματος (περισσότερα και καλύτερα προϊόντα για ικανοποίηση πιο πολλών αναγκών) με τη μικρότερη θυσία (λιγότερες δαπάνες, λιγότερη εργασία, λιγότερος χρόνος). Στην επιτυχή εφαρμογή της οικονομικής αρχής συμβάλλει η τεχνική, δηλαδή η χρησιμοποίηση των τεχνικών μέσων, που αποτελεί βασικό παράγοντα της οικονομικής προόδου του ανθρώπου, αφού δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να δρα πιο αποτελεσματικά σε σχέση με άλλα όντα και σε σχέση με τους πρωτόγονους ανθρώπους.

3. Η Οικονομική Επιστήμη

Οι Επιστήμες βασικά χωρίζονται σε:

α) φυσικές επιστήμες

β) κοινωνικές επιστήμες.

Οι **Φυσικές επιστήμες** ερευνούν τα φυσικά φαινόμενα. Τέτοιες είναι η Φυσική, η Χημεία, η Βιολογία, η Αστρονομία κ.ά.

Οι **Κοινωνικές επιστήμες** ερευνούν τα κοινωνικά φαινόμενα, δηλαδή εκείνα που προκαλούνται από τη συμβίωση των ανθρώπων σε μια κοινωνία. Οι κυριότερες είναι η Θεολογία, η Νομική, η Κοινωνιολογία, η Ψυχολογία, η Πολιτική επιστήμη, η Οικονομική Επιστήμη κ.ά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η Οικονομική επιστήμη ανήκει στις κοινωνικές επιστήμες, αφού έχει ως αντικείμενό της, όπως κι εκείνες, τη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Είναι *αυτοτελής κοινωνική επιστήμη*, αλλά παίρνει και δίνει βοήθεια σ' άλλες κοινωνικές επιστήμες. Επειδή οι διάφοροι κλάδοι των επιστημών διασταυρώνονται μεταξύ τους, δεν είναι δυνατό να διαχωριστεί πλήρως από τις άλλες επιστήμες, δεν είναι δυνατό δηλαδή να μελετηθεί ένα θέμα της Οικονομικής χωρίς να ληφθούν υπόψη οι ψυχολογικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και άλλοι παράγοντες που επιδρούν σ' αυτό. Για την κατανόηση της πιο πάνω θέσης αρκεί το πιο κάτω παράδειγμα:

Στις Ινδίες, αν και υπάρχουν άνθρωποι που δε βρίσκουν τι να φάνε και πεθαίνουν από την πείνα, οι αγελάδες βόσκουν ελεύθερες στους δρόμους και δε χρησιμοποιούνται για τη λύση του επισιτιστικού προβλήματος, γιατί θεωρούνται ιερά ζώα. Ο οικονομολόγος που θα επιχειρήσει μελέτη της οικονομικής ανάπτυξης των Ινδιών θα πρέπει, προτού θεωρήσει τα κοπάδια αυτά σαν βασική πηγή αγαθών για τη διατροφή των Ινδών, να λάβει σοβαρά υπόψη την ψυχολογική επίδραση που έχει η θρησκεία και το έθιμο.

Η Οικονομική επιστήμη έχει όλα τα χαρακτηριστικά της έννοιας της επιστήμης, δηλαδή τη μελέτη ορισμένων γεγονότων, τη συλλογή και ταξινόμηση των σχετικών παρατηρήσεων και τη χρησιμοποίησή τους για διατυπώσεις κανόνων ή νόμων που να έχουν κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις γενική εφαρμογή. Εφόσο τα φαινόμενα και κυρίως τα αποτελέσματά τους επαναλαμβάνονται τα ίδια κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, τότε καθιερώνεται ο λεγόμενος οικονομικός νόμος ή οικονομική αρχή.

Οι οικονομικοί νόμοι ή αρχές όμως, όπως π.χ. ο νόμος της προσφοράς και της ζητήσεως, *είναι απλές τάσεις που αναμένεται η επαλήθευσή τους* κάθε φορά που ορισμένες συνθήκες παραμένουν αμετάβλητες. Δεν αποκλείεται όμως μερικές φορές να μην επαληθεύουν. Όλα τα οικονομικά γεγονότα προϋποθέτουν ανθρώπινη συμμετοχή και είναι καλά γνωστό πως η ανθρώπινη φύση δεν παραμένει αμετάβλητη. Συνεπώς σε μια δεδομένη κατάσταση μπορεί να μην επικρατήσουν οι ίδιες συνθήκες, γιατί μπορεί να υπεισέλθουν πολλοί και αστάθμητοι παράγοντες και το αναμενόμενο αποτέλεσμα να μην είναι το ίδιο όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις. Π.χ. όταν αυξηθεί η προ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σφορά ενός αγαθού, προβλέπεται ότι θα ελαττωθεί η τιμή του, εφόσον η ζήτησή του παραμείνει η ίδια. Πιθανόν όμως να μην ελαττωθεί η τιμή του, εφόσον αυξηθεί το γενικό επίπεδο των τιμών.

Παρά τις αδυναμίες τους οι οικονομικοί νόμοι έχουν μεγάλη σημασία, γιατί με αυτούς μπορούν να προβλεφθούν οι ευμενείς ή δυσμενείς συνέπειες που μπορεί να έχει μια οικονομική ενέργεια ή ένα οικονομικό μέτρο. Οι οικονομολόγοι μπορούν, σε μεγάλο βαθμό, να προβλέπουν και να εισηγούνται μέτρα για αποφυγή των συνεπειών μιας οικονομικής κρίσεως. Κι αν δεν μπορέσουν να προβλέψουν την κρίση, τουλάχιστο θα μπορέσουν να βοηθήσουν στο μετριασμό των δυσμενών συνεπειών της. Οι οικονομολόγοι μπορούν ακόμη να παίρνουν αποφάσεις κατάλληλες για την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και την αξιοποίηση κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο των πλουτοπαραγωγικών πηγών και του ανθρώπινου υλικού μιας χώρας. Η οικονομική επιστήμη συνεπώς βοηθά στην πρόβλεψη οικονομικών φαινομένων στην αντιμετώπιση οικονομικών προβλημάτων και χρησιμεύει στην κατάστρωση σχεδίων οικονομικής αναπτύξεως.

4. Οι κλάδοι της Οικονομικής επιστήμης

Ανάλογα με το θέμα που μελετά, η Οικονομική επιστήμη χωρίζεται σε διάφορους κλάδους, όπως π.χ. Κοινωνική Οικονομική, Ιδιωτική Οικονομική, Δημόσια Οικονομική κ.ά.

Επειδή όμως σκοπός της Οικονομικής επιστήμης είναι η ερμηνεία του μηχανισμού βάσει του οποίου λειτουργεί η οικονομία στο σύνολό της, καθώς και η ανάλυση των επιμέρους στοιχείων που τη συνθέτουν, οι σύγχρονοι οικονομολόγοι τη χωρίζουν σε δυο μεγάλους κλάδους:

α) τη Μικροοικονομική
β) τη Μακροοικονομική.

Η Μικροοικονομική έχει ως αντικείμενο τα επιμέρους στοιχεία που συνιστούν την οικονομία. Έχει σκοπό την ερμηνεία π.χ. της λειτουργίας της αγοράς ενός προϊόντος και της συμπεριφοράς του μεμονωμένου αγοραστή ή πωλητή.

Η Μακροοικονομική ασχολείται με την οικονομία, τους τομείς της

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

και τα μεγέθη της στο σύνολό τους. Μελετά π.χ. το εθνικό προϊόν, το επίπεδο απασχολήσεως του πληθυσμού, τη συνολική προσφορά και ζήτηση στην οικονομία, δηλαδή την ισορροπία της οικονομίας στο σύνολό της, την κατανάλωση κ.λπ.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν αναπτύσσονται θέματα της Οικονομικής επιστήμης γενικά, χωρίς να γίνεται διάκριση αν ανήκουν στη Μικροοικονομική ή τη Μακροοικονομική. Αντικειμενικός σκοπός είναι η μελέτη των οικονομικών θεμάτων που είναι απαραίτητα για να σχηματιστεί μια γενική εικόνα των πολύπλοκων σύγχρονων οικονομικών προβλημάτων και των λύσεων που είναι δυνατό να δοθούν σ' αυτά.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ
(στη θέση ερωτήσεων)

1. *Όλοι οι άνθρωποι ασχολούνται με οικονομικές δραστηριότητες.*
2. *Η Οικονομική επιστήμη μελετά τα οικονομικά φαινόμενα που προέρχονται από την οικονομική δράση των ανθρώπων.*
3. *Αντικείμενο της οικονομίας:*

Ενέργειες των ατόμων ή ομάδων ατόμων → *Παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών και διανομή* → *Κατανάλωση και χρησιμοποίηση για ικανοποίηση των αναγκών*

Ο άνθρωπος είναι ο τελικός σκοπός της οικονομίας.

4. *Η ανεπάρκεια αγαθών και μέσων για την παραγωγή τους επιβάλλει την επιλογή κατά τη χρησιμοποίησή τους.*
5. *Το βασικό οικονομικό πρόβλημα: πώς οι κοινωνίες πρέπει να χρησιμοποιούν αποτελεσματικότερα τους περιορισμένους ανθρώπινους και υλικούς πόρους;*
6. *Οικονομική αρχή:*

Επίτευξη μεγαλύτερου αποτελέσματος

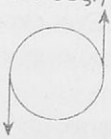

Καταβολή μικρότερης θυσίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Α. ΦΥΣΙΚΕΣ	Β. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
α) Φυσική β) Χημεία γ) Βιολογία δ) Αστρονομία κ.ά.	α) Θεολογία β) Κοινωνιολογία γ) Νομική δ) Οικονομική κ.ά.

8. Οικονομικοί νόμοι	Φυσικοί νόμοι
Απλές τάσεις	Σταθεροί και (ισχύουν) σε κάθε περίπτωση εφαρμόσιμοι (ή επαληθεύσιμοι).

9. Οι οικονομολόγοι μπορούν να εισηγούνται μέτρα για την αποφυγή ή την εξάλειψη των συνεπειών από δυσμενή οικονομικά γεγονότα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Στις πιο κάτω ερωτήσεις 1 ώς 5 υπογραμμίστε το ορθό. Μην περιοριστείτε να δώσετε απλώς την ορθή απάντηση. Σχολιάστε και τα υπόλοιπα.

1. Η οικονομική επιστήμη ανήκει στις κοινωνικές επιστήμες, γιατί:
   α) είναι κλάδος της κοινωνιολογίας
   β) εξετάζει τις ανθρώπινες σχέσεις
   γ) διέπεται από τους οικονομικούς νόμους
   δ) μελετά με την επιστημονική μέθοδο της παρατηρήσεως τις ενέργειες των ανθρώπων κατά την προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους
   ε) δεν έχουν εφαρμογή οι φυσικοί νόμοι.
2. Ο όρος ανεπάρκεια των αγαθών σημαίνει ότι:
   α) δεν υπάρχουν αρκετά εμπορεύματα στο κάθε ένα κατάστημα χωριστά, ώστε να βρίσκει όσα θέλει ο αγοραστής
   β) δεν υπάρχουν άφθονα αγαθά, ώστε να ικανοποιούν την επιθυμία όλων για απόκτησή τους
   γ) η τεχνολογία δεν κατασκευάζει ποικιλία αγαθών

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ) η ποσότητα των αγαθών είναι μικρή, ενώ η ποιότητα είναι άριστη

ε) αγαθά υπάρχουν σε άλλες χώρες, αλλά η δική μας χώρα δεν έχει χρήματα για την εισαγωγή τους.

3. «Ο άνθρωπος επιδιώκει το μέγιστο αποτέλεσμα με τη μικρότερη θυσία.» Αυτό είναι συνέπεια:

α) της δυσαναλογίας των μέσων έναντι των αναγκών

β) της ανθρώπινης φύσεως που είναι φθαρτή και δεν είναι δυνατό να εργάζεται αιώνια

γ) της ανθρώπινης φύσεως που προσπαθεί να αποφύγει τον κόπο

δ) της τεχνικής εξελίξεως

ε) της καθιερώσεως 8ωρης ημερήσιας εργασίας και 5ήμερης εβδομαδιαίας εργασίας.

4. Οι οικονομικοί νόμοι:

α) είναι αναμφισβήτητοι

β) είναι γραπτοί και άγραφοι κανόνες δικαίου

γ) προκύπτουν ύστερα από εργαστηριακά πειράματα

δ) πρέπει να ψηφιστούν από τη Βουλή

ε) βασίζονται σε επανειλημμένες παρατηρήσεις και στατιστικές αναλύσεις.

5. Οι οικονομικοί νόμοι δεν επαληθεύονται πάντοτε γιατί:

α) οι άνθρωποι δεν συμπεριφέρονται πάντοτε κατά τον ίδιο τρόπο

β) οι επιθυμίες των ανθρώπων αλλάσσουν γρήγορα

γ) τα οικονομικά φαινόμενα συνήθως προκαλούνται από ποικίλες αιτίες

δ) μη οικονομικοί παράγοντες επίσης επηρεάζουν τα οικονομικά φαινόμενα

ε) όλα τα πιο πάνω είναι λόγοι για τους οποίους δεν επαληθεύουν οι οικονομικοί νόμοι.

6. Να συμπληρωθεί η πιο κάτω πρόταση:

Ο κλάδος της οικονομικής επιστήμης που ασχολείται με την οικονομία στο σύνολό της λέγεται ....., ενώ ο κλάδος που ασχολείται με τα επιμέρους στοιχεία που συνιστούν την οικονομία λέγεται .....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΣΤΑΔΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

Η Οικονομία δεν είχε πάντοτε τη σημερινή μορφή. Είναι το αποτέλεσμα συνεχούς οικονομικής και πολιτιστικής εξελίξεως δια μέσου των αιώνων και προτού φτάσει στη σημερινή της μορφή πέρασε από πολλά στάδια.

Πολλοί επιστήμονες προσπάθησαν με βάση διάφορα κριτήρια να διαβαθμίσουν την εξέλιξη αυτή. Οι περισσότεροι απ αυτούς παίρνουν σαν κριτήριο της οικονομικής εξελίξεως τον καταμερισμό των έργων, γιατί είναι το βασικό χαρακτηριστικό της οικονομικής εξελίξεως που συντέλεσε στη δημιουργία των σπουδαιότερων οικονομικών φαινομένων. Βέβαια όλες οι διαβαθμίσεις έχουν κάτι το αυθαίρετο, αφού η οικονομική ζωή δε μεταβάλλεται απότομα, αλλά παθαίνει βαθμιαίες αλλοιώσεις μέσα στον κοινωνικό χώρο.

Με βάση τον καταμερισμό των έργων χωρίζεται η κοινωνικοοικονομική εξέλιξη σε τρεις περιόδους:

α) την περίοδο της οικιακής οικονομίας,
β) την περίοδο της αγοραστικής οικονομίας,
γ) την περίοδο της εμπορικής οικονομίας.

Τα στάδια αυτά δεν αντιστοιχούν στις ίδιες ιστορικές περιόδους σε όλους τους λαούς, γιατί κατά την εποχή που ένας λαός βρισκόταν στο στάδιο της εμπορικής οικονομίας, άλλος βρισκόταν στο στάδιο της αγοραστικής οικονομίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ι. Περίοδος Οικιακής Οικονομίας

Στην περίοδο αυτή κάθε οικονομική ενέργεια, από την παραγωγή μέχρι την κατανάλωση, γινόταν μέσα στην οικογένεια. Η οικογένεια της περιόδου αυτής δεν είχε τη μορφή της σημερινής οικογένειας. Ήταν ένα ευρύτερο σύνολο με μέλη της όλους όσους κατάγονταν από τον ίδιο πρόγονο. Σ' αυτή ανήκαν και οι δούλοι. Η κεφαλή της οικογένειας ήταν ο πατέρας της (Pater Familias) και οι δραστηριότητες για παραγωγή και κατανάλωση των αγαθών καθορίζονταν απ' αυτόν. Η περίοδος αυτή χωρίζεται σε δυο στάδια:

Α. Στάδιο της αυστηρής ή κλειστής οικιακής παραγωγής.

Το χαρακτηριστικό του σταδίου αυτού είναι ότι κάθε οικογένεια με τα αγαθά που είχε θεωρούνταν αυτάρκης. Καμιά ανταλλαγή δε γινόταν μεταξύ των οικογενειών ούτε και υπήρχε οικονομική επαφή μεταξύ τους. Η οικογένεια είχε μια αυτόνομη οικονομία και ασχολείτο με δυο ειδών εργασίες δηλαδή τις γεωργικές και τις βιοτεχνικές.

Στην έννοια της γεωργικής εργασίας περιλαμβάνονται εκτός από την καλλιέργεια της γης, το κυνήγι και η αλιεία. Εξάλλου η βιοτεχνία της περιόδου αυτής λέγεται *οικοτεχνία* και ήταν συνδεδεμένη με τη γεωργία και άλλες δραστηριότητες, αφού οι άνθρωποι είχαν ανάγκη από εργαλεία, ενδύματα, όπλα κ.λπ.

Επειδή δεν γινόταν ανταλλαγή μεταξύ των οικογενειών δεν υπήρχε ούτε και εξωτερικός καταμερισμός εργασίας. Αυτό όμως δεν απέκλειε τον εσωτερικό καταμερισμό της εργασίας, που γινόταν μέσα στην οικογένεια μεταξύ των μελών της. Ο καταμερισμός αυτός γινόταν κυρίως μεταξύ ανδρών και γυναικών. Η γυναίκα έμενε συνήθως στο σπίτι και ασχολείτο με την υφαντουργία, την κηπουρική, τη μαγειρική κ.ά., ενώ ο άνδρας ασχολείτο στους αγρούς με την καλλιέργεια της γης, το κυνήγι και το ψάρεμα.

Η παραγωγή, από μια οικογένεια, όλων των αγαθών που θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες των μελών της δεν μπορούσε να συνεχιστεί για πάντα. Από μια ορισμένη εποχή κι ύστερα άρχισε η ανταλλαγή προϊόντων μεταξύ των οικογενειών, γιατί εμφανίζονταν ελλείμματα ή πλεο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νάσματα διάφορων αγαθών. Η μεταβολή αυτή δεν άλλαξε τον τύπο της οικιακής παραγωγής, αλλά της έδωσε χαλαρότερη μορφή.

Β. Στάδιο της χαλαρής οικιακής παραγωγής.

Με την πάροδο του χρόνου η ανταλλαγή αγαθών που παράγονταν μέσα στην οικογένεια πήρε πιο μεγάλη έκταση και γινόταν στενότερη οικονομική επικοινωνία μεταξύ των οικογενειών. Έκαμε επίσης την εμφάνισή του ο γυρολόγος, ο πρώτος έμπορος της οικιακής παραγωγής. Το εμπόριο αυτό γινόταν από σπίτι σε σπίτι και όχι από ένα οικονομικό κέντρο σε άλλο, για τούτο λέγεται *τοπικό*. Εκτός του γυρολόγου εμφανίστηκαν και οι αγορές και οι εμποροπανηγύρεις. Μ' αυτό τον τρόπο δημιουργήθηκε το μακρινό εμπόριο.

Στο στάδιο αυτό τα άτομα που ασχολούνταν με την οικοτεχνία απόκτησαν ειδικότητα και κατασκεύαζαν προϊόντα καλύτερης ποιότητας. Άρχισαν τότε να παίρνουν παραγγελίες από γειτονικές οικογένειες και έτσι δημιουργήθηκε μια ομάδα ατόμων που ασχολείτο με τη βιοτεχνία. Εμφανίστηκε δηλαδή ο καταμερισμός των έργων μεταξύ των διάφορων οικογενειών, που ονομάζεται εξωτερικός καταμερισμός. Οι πρώτοι βιοτέχνες ήταν ο ξυλουργός και ο σιδηρουργός. Με την πάροδο του χρόνου οι μικρέμποροι και βιοτέχνες αναπτύχθηκαν τόσο ώστε να αλλάξουν το χαρακτήρα της οικιακής παραγωγής και να δημιουργηθεί η δεύτερη περίοδος εξελίξεων.

ΙΙ. Περίοδος Αγοραστικής ή Συναλλακτικής Οικονομίας (αστική οικονομία).

Η *βιοτεχνική* εργασία της περιόδου της οικιακής παραγωγής με την πάροδο του χρόνου ξέφυγε από την οικογένεια και συγκεντρώθηκε στην πόλη. Η συγκέντρωση των επαγγελματιών-βιοτεχνών στην πόλη είχε σαν αποτέλεσμα το μεγαλύτερο *καταμερισμό των έργων* όχι μόνο μεταξύ των επαγγελμάτων αλλά και μεταξύ πόλεως και υπαίθρου. Ο αγρότης παρήγε τα γεωργικά προϊόντα και ο βιοτέχνης τα βιοτεχνικά με σκοπό την άμεση ανταλλαγή των προϊόντων τους κι όχι πια την ικανοποίηση των αναγκών των μελών της οικογένειάς τους. Ο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βιοτέχνης και ο αγρότης συναντιόνταν σε *τακτικές εβδομαδιαίες αγορές* και αντάλλασσαν τα προϊόντα τους χωρίς τη μεσολάβηση του εμπόρου. Υπήρχε πάντως περιορισμένο μόνιμο μικρεμπόριο, όπως εκείνο του μικροπαντοπώλη.

Στην περίοδο της αγοραστικής οικονομίας παρατηρήθηκε ανάπτυξη των βιοτεχνικών επαγγελμάτων καθώς και οργάνωσή τους σε συντεχνίες, που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην οικονομική και πολιτική ζωή, κυρίως κατά το Μεσαίωνα. Στις συντεχνίες αυτές ήταν γραμμένοι όσοι ασκούσαν το ίδιο επάγγελμα, η δε είσοδος και εξέλιξη μέσα σ' αυτές είχε πολλούς περιορισμούς.

Η ανάπτυξη του μόνιμου εμπορίου μαζί με την ανάπτυξη των αγορών και εμποροπανηγύρεων του μεγαλεμπορίου είχαν σαν αποτέλεσμα την εξαφάνιση της ανταλλακτικής παραγωγής. Για να διευκολυνθούν οι συναλλαγές, χρησιμοποιήθηκε γενικά το *χρήμα*.

III. Περίοδος Εμπορικής και Βιομηχανικής Οικονομίας

Η ανάπτυξη του εμπορίου και η εξάπλωση της χρησιμοποιήσεως του χρήματος έδωσαν τη σφραγίδα στη νέα περίοδο. Η νέα αυτή περίοδος *βασίζεται στο εμπόριο*. Τα προϊόντα δε δίδονται από την παραγωγή αμέσως στην κατανάλωση, αλλά για να φθάσουν στον καταναλωτή μεσολαβεί το εμπόριο. Μ' αυτό τον τρόπο τα προϊόντα μετατρέπονται σε εμπορεύματα.

Η περίοδος αυτή αρχίζει στις περισσότερες χώρες από τα τέλη του Μεσαίωνα, οπότε εμφανίζονται οι έμποροι σαν ξεχωριστή οικονομική τάξη που μεσολαβεί και διευκολύνει τις συναλλαγές.

Οι λόγοι της αναπτύξεως του εμπορίου είναι πάρα πολλοί, οι σπουδαιότεροι όμως είναι:

α) Η ανακάλυψη νέων χωρών. Μετά τις διάφορες γεωγραφικές ανακαλύψεις στις αρχές του 16ου αιώνα άρχισε η μεταφορά στην Ευρώπη προϊόντων που μέχρι τότε ήταν άγνωστα π.χ. καφές, τσάι, καπνός, κακάο, βαμβάκι κ.λπ. Τα είδη αυτά στην αρχή καταναλίσκονταν από ένα μικρό αριθμό ανθρώπων λόγω της υψηλής τιμής τους· σιγά σιγά όμως μετατράπηκαν σε είδη μαζικής καταναλώσεως. Η αύξηση

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

της καταναλώσεως των προϊόντων αυτών προκάλεσε ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου.

β) Ο σχηματισμός μεγάλων πόλεων. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού των εμπόρων. Η μεγάλη πόλη δεν μπορεί να είναι αυτάρκης, αλλά εφοδιάζεται με προϊόντα από άλλες πόλεις ή χώρες, την εισαγωγή δε αυτή αναλαμβάνει το εμπόριο.

γ) Η ίδρυση και επέκταση των μεγάλων επιχειρήσεων. Ενώ κατά το Μεσαίωνα οι διάφοροι επαγγελματίες κατασκεύαζαν προϊόντα κατόπιν παραγγελίας, κατά την περίοδο της Εμπορικής Οικονομίας, η τεχνική πρόοδος οδήγησε στην ίδρυση μεγάλων επιχειρήσεων που παράγουν προϊόντα για άγνωστη ζήτηση. Τα προϊόντα αυτά τα διοχετεύει το εμπόριο στην κατανάλωση.

δ) Η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και γενικά των επικοινωνιών. Τα μέσα συγκοινωνίας και επικοινωνίας διευκόλυναν τις συνεννοήσεις και μεταφορές. Το εμπόριο έλαβε τεράστιες διαστάσεις. Ακόμη και προϊόντα μικρής αντοχής στο χρόνο (ντομάτες, σταφύλια, λουλούδια κ.λπ.) μεταφέρονται σήμερα με τα σύγχρονα μέσα συγκοινωνίας από το ένα άκρο της γης στο άλλο.

Στα πρώτα κυρίως στάδια της Εμπορικής Οικονομίας ο επιχειρηματίας απασχολούσε κατά κανόνα μεγάλο αριθμό εργατών που εργάζονταν στα σπίτια τους. Αυτή η περίοδος μπορεί να ονομαστεί περίοδος *οικιακής βιομηχανίας*. Με την πάροδο του χρόνου όμως ο επιχειρηματίας αρχίζει να απασχολεί μεγάλο αριθμό εργατών στο δικό του εργαστήριο που ονομάζεται *εργοστάσιο*. Στο εργοστάσιο μπορεί να γίνει εκτεταμένος εσωτερικός καταμερισμός της εργασίας και παραγωγή τυποποιημένων προϊόντων. Επενδύεται στη βιομηχανία μεγάλο ποσό πάγιου κεφαλαίου που κατέχει σπουδαία θέση στην όλη παραγωγή. Για το λόγο αυτό η εμπορική οικονομία λέγεται και κεφαλαιοκρατική οικονομία. Κεφαλαιοκρατική είναι η οικονομία που στηρίζεται σε μεγάλες οικονομικές μονάδες που διαθέτουν μεγάλη αναλογία πάγιου κεφαλαίου, δηλαδή μηχανήματα και εγκαταστάσεις. Αυτό βέβαια οφείλεται στην πρόοδο της τεχνικής και κυρίως στη μηχανοποίηση της μεταποιήσεως (βιομηχανίας).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Με την πάροδο του χρόνου τα υγρά καύσιμα, η ηλεκτρική ενέργεια και η εφεύρεση νέων τεχνικών μέσων είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα. Τα υγρά καύσιμα που αποτελούν σήμερα την κύρια πηγή ενέργειας δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιούνται επ' άπειρο, μια και οι πηγές τους δεν είναι ανεξάντλητες. Αργά ή γρήγορα θα χρειαστεί να βρεθούν και να χρησιμοποιηθούν στη βιομηχανία άλλες πηγές ενέργειας π.χ. ηλιακή ενέργεια, η δύναμη του ανέμου, τα κύματα της θάλασσας κ.λπ. Καθώς και οι πηγές ενέργειας άλλων πλανητών. Στή σύγχρονη εποχή η τεχνική πρόοδος έχει κάμει τεράστια άλματα, που επιδρούν στην οικονομική και κοινωνική ζωή όλων των κατοίκων της γης, πιστεύεται δε ότι θα κατορθώσει να βρει νέες πηγές που υπάρχουν σήμερα στη γη και είναι άγνωστες οι ιδιότητές τους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *Να υπογραμμιστεί το ορθό:*
   Στην περίοδο της οικιακής οικονομίας κάθε οικονομική ενέργεια γίνεται:
   α) Μέσα στην πόλη
   β) Μέσα στην οικογένεια
   γ) Μέσα στη χώρα
   δ) Σ' ολόκληρη τη γη.
2. *Τι εννοούμε όταν λέμε στάδιο αυστηρής οικιακής παραγωγής;*
3. *Ποιοι λόγοι ώθησαν τον αρχηγό της οικογένειας της οικιακής οικονομίας να ζητήσει να ανταλλάξει τα αγαθά του με το γείτονά του;*
4. *Με ποιο τρόπο η χαλαρή οικιακή οικονομία άλλαξε χαρακτήρα και μεταβλήθηκε σε αγοραστική οικονομία;*
5. *Ο αγρότης της κλειστής οικιακής οικονομίας παράγει αγροτικά προϊόντα. Το ίδιο και αυτός της χαλαρής οικιακής οικονομίας και της αστικής. Για ποιο σκοπό παράγει ο καθένας απ' αυτούς;*
6. *Ποια είναι τα αίτια αναπτύξεως του Εμπορίου; Να επεξηγηθούν.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

7. *Να συμπληρωθούν τα κενά της πιο κάτω προτάσεως:*
Στο στάδιο της οικιακής οικονομίας ο καταμερισμός των έργων γίνεται μεταξύ .....
..... *και στο στάδιο της εμπορικής οικονομίας μεταξύ*
.....

8. *Τι εννοούμε όταν λέμε κεφαλαιοκρατική οικονομία;*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ

1. Γενικά

Για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα της παραγωγής και της διανομής των αγαθών, χρειάζεται οργάνωση. Και τούτο γιατί τα μέσα και τα αγαθά που έχει στη διάθεσή του ο άνθρωπος είναι περιορισμένα. Για να πετύχει καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του, πρέπει να οργανώσει την παραγωγή και διανομή των αγαθών με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Η οργάνωση χρειάζεται τόσο στα πρωτόγονα όσο και στα αναπτυγμένα στάδια συμβιώσεως, γιατί σε όλα το πρόβλημα της ικανοποιήσεως των απεριόριστων αναγκών του είναι πάντα το ίδιο.

Στην οικιακή οικονομία η οικονομική οργάνωση έχει σαν βάση την οικογένεια, τη διεύθυνση δε της οικογένειας έχει ο πατέρας. Στην αγοραστική οικονομία η πόλη διαμορφώνει την οργάνωσή της και επιβλέπει την κανονική της λειτουργία. Στη νεότερη οικονομία το κράτος ρυθμίζει την οικονομική οργάνωση και φροντίζει για τη διατήρησή της.

Στην αρχαιότητα πρώτος ο *Πλάτωνας* προσπάθησε να εισηγηθεί σχέδιο ιδεώδους κοινωνικής συγκροτήσεως στο έργο του «Πολιτεία». (Στο διάλογο αυτό υπάρχουν γενικά οι ιδέες του Πλάτωνα περί Οικονομικής.) Υποστήριξε ότι η πόλη (κράτος) προήλθε από τον καταμερισμό των έργων, που ήταν αποτέλεσμα της επιδεξιότητας αλλά και του πολλαπλασιασμού των αναγκών του ανθρώπου. Όταν οι άνθρωποι ειδικεύτηκαν με τον καταμερισμό, έπαψαν να είναι αυτάρκεις και για τούτο φάνηκε η ανάγκη της συναλλακτικής οργανώσεως. Επειδή η οργάνωση της εποχής του δεν στηριζόταν, όπως υποστήριξε, στη δικαιοσύνη αλλά στην αδικία, εισηγήθηκε μεταρρυθμίσεις στην τότε οργάνωση της πολιτείας. Εισηγήθηκε ως θεραπευτικό μέσο τη δίκαιη κατανομή των πολιτών σε τρεις τάξεις δηλ. τους άρχοντες, τους φύ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λακες και τους δημιουργούς, καθώς και την κοινοκτημοσύνη των αγαθών. Υποστήριξε ακόμη ότι το ατομικό συμφέρον πρέπει να υποτάσσεται στο γενικό συμφέρον και ότι η ανάπτυξη του κράτους μπορεί να επιτευχθεί όχι με τον πλούτο ή την επέκταση των ορίων του αλλά με την αρμονική εξύψωση του σωματικού, ψυχικού και πνευματικού επιπέδου των πολιτών.

Άλλος Έλληνας φιλόσοφος που ασχολήθηκε με την οργάνωση των κοινωνιών είναι ο *Αριστοτέλης* που θεωρήθηκε ο πρώτος αναλυτικός οικονομολόγος. Στο βιβλίο του «Πολιτικά» ασχολήθηκε με τη συγκρότηση του δικού του ιδανικού κράτους. Επέκρινε τα σχέδια των άλλων και του Πλάτωνα και παρουσίασε το δικό του. Επιτέθηκε κατά της κοινοκτημοσύνης του Πλάτωνα και υποστήριξε ότι τα άτομα δε θα έδειχναν τόσο ενδιαφέρον για την κοινή ιδιοκτησία όσο θα έδειχναν για την ατομική ιδιοκτησία. Για το λόγο αυτό δε χρειάζεται κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας αλλά πιο φιλελεύθερη χρήση της.

2. Τα κυριότερα οικονομικά συστήματα.

Α. Ατομιστικό ή Κεφαλαιοκρατικό (καπιταλιστικό) ή σύστημα της Ελεύθερης Οικονομίας (Free economy)

Θεμελιωτής του ατομιστικού συστήματος θεωρείται ο οικονομολόγος Adam Smith*. Στηρίζεται δε σε δυο βασικούς θεσμούς:

---

* Adam Smith. Ο Σκώτος οικονομολόγος Adam Smith γεννήθηκε το 1723 και πέθανε το 1790. Σπούδασε στα πανεπιστήμια της Γλασκώβης και της Οξφόρδης και διορίστηκε καθηγητής της Ηθικής στο πανεπιστήμιο της Γλασκώβης.

Ασχολήθηκε με τα οικονομικά και έγραψε το περίφημο έργο του « Έρευνα επί της φύσεως και των αιτίων του πλούτου των εθνών», που είναι κλασσικό στο είδος του.

Κατά τον Smith για να επιτευχθεί εθνική ευημερία και ανάπτυξη πρέπει κάθε άτομο να εργάζεται με απόλυτη ελευθερία και με γνώμονα το δικό του συμφέρον, η δε επίδίωξη του ατομικού συμφέροντος έχει σαν αποτέλεσμα την εξυπηρέτηση και του κοινωνικού συμφέροντος.

Η εφαρμογή της αρχής της απόλυτης ελευθερίας "laissez faire" δεν πρέπει να εφαρμόζεται μόνο στο εσωτερικό μιας χώρας, αλλά να επεκτείνεται και στο διεθνές εμπόριο με πλήρη κατάργηση των δασμών και άλλων περιορισμών.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

α) της ατομικής ιδιοκτησίας και
β) της οικονομικής ελευθερίας.

α) Η Ατομική Ιδιοκτησία. Το σύστημα αυτό αναγνωρίζει στα άτομα (φυσικά και νομικά πρόσωπα) το δικαίωμα της ιδιοκτησίας στα μέσα της παραγωγής και της καταναλώσεως. Τα αντικείμενα ανήκουν στα άτομα και μπορούν να τα χρησιμοποιούν όπως θέλουν, να τα πωλούν, να τα δωρίζουν, να τα κληροδοτούν, να τα εκμεταλλεύονται και να απολαμβάνουν τους καρπούς τους κ.λπ. Οποιαδήποτε παρέμβαση τρίτου, ακόμα και του κράτους, είναι απαράδεκτη.

β) Η Οικονομική Ελευθερία. Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα βασίζεται στην αρχή της απόλυτης ελευθερίας του ατόμου. Το άτομο είναι ο ηγέτης της οικονομίας και υπεύθυνο για την οικονομική του ύπαρξη. Είναι ελεύθερο να αναπτύξει πρωτοβουλία και να επιδιώξει το ατομικό του συμφέρον και το κέρδος. Επιδιώκοντας το ατομικό του συμφέρον εξυπηρετεί αυτομάτως και το γενικότερο συμφέρον. Επιδιώκοντας π.χ. το κέρδος (το ατομικό του συμφέρον) θα στραφεί σ' εκείνους τους τομείς της οικονομίας που είναι ακόμη ανεκμετάλλευτοι και θα καλύψει έτσι κενά που παρουσιάζει η οικονομία προς όφελος του γενικότερου συμφέροντος. Το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει, αλλά οφείλει να δημιουργήσει τις συνθήκες ασφάλειας στις οποίες τα άτομο να μπορεί να δρα απερίσπαστα και ελεύθερα από εμπόδια.

Η οικονομική ελευθερία αναλύεται σε τρεις επιμέρους έννοιες:

– την ελευθερία της εργασίας. Κάθε άτομο είναι ελεύθερο να εκλέξει το είδος του επαγγέλματος που θα εξασκήσει μόνο του ή συνεταιρικά με άλλα άτομα, να εκλέξει τον εργοδότη ή τον εργάτη που θέλει, να εργάζεται σ' ένα επάγγελμα ή να πάψει να εργάζεται, ανάλογα με τη θέλησή του.

– την ελευθερία της παραγωγής. Το άτομο είναι ελεύθερο να επιλέξει το είδος, την ποσότητα, το χρόνο, τον τόπο, τον τρόπο και τα μέσα της παραγωγής των αγαθών που θα θελήσει να παραγάγει.

– την ελευθερία της καταναλώσεως. Το άτομο είναι ελεύθερο να δαπανήσει το εισόδημά του από την εργασία του, την ιδιοκτησία του ή την επιχείρησή του με τον τρόπο που θέλει και να καταναλώσει όσα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

θέλει, μέσα στα πλαίσια βέβαια που του επιτρέπει το μέγεθος του εισοδήματός του.

γ) Ο μηχανισμός του συστήματος. Είναι φανερό ότι τα άτομα είναι οι ηγέτες της ελεύθερης οικονομίας, αφού οι αποφάσεις για την παραγωγή και την κατανάλωση των αγαθών λαμβάνονται από αυτά. Τα άτομα είναι εκείνα που ως παραγωγοί και ως καταναλωτές ανταγωνίζονται μεταξύ τους λόγω συγκρουόμενων συμφερόντων και διαμορφώνουν την *αγορά* στην οποία προσφέρονται και ζητούνται αγαθά και παραγωγικοί συντελεστές.

Στο σχεδιάγραμμα 3/1 φαίνεται ο μηχανισμός του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

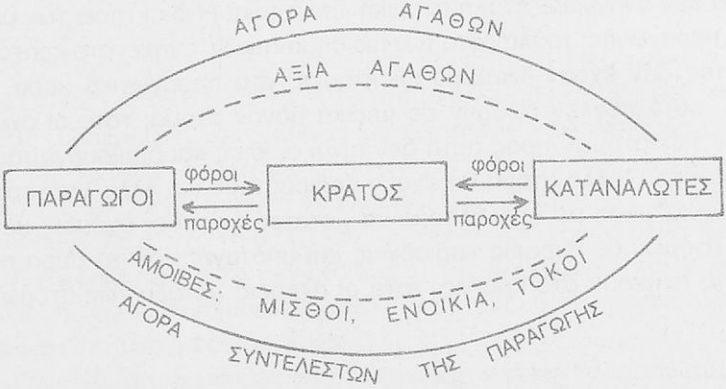

Πηγή: Ν. Μαρματάκη, Θεωρητική Οικονομική (διασκευασμένο).

(Σχεδιάγραμμα 3/1)

Τα άτομα/καταναλωτές διοχετεύουν τους συντελεστές της παραγωγής στις παραγωγικές επιχειρήσεις και εισπράττουν την αμοιβή τους (κάτω μέρος του σχεδιαγράμματος). Τα παραγόμενα αγαθά με-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ταφέρονται στην κατανάλωση και δίνεται γι' αυτά η αξία τους (πάνω μέρος). Το κράτος βρίσκεται στο κέντρο του κυκλώματος και φροντίζει απλώς για την ομαλή διεξαγωγή των συναλλαγών μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών.

Β. Το κοινωνιστικό ή Κομμουνιστικό ή σύστημα της Σχεδιασμένης Οικονομίας (Planned economy)

Το κοινωνιστικό σύστημα είναι άκρως αντίθετο από το ατομιστικό. Θεμελιωτής του είναι ο Karl Marx*. Αυτό στηρίζεται σε δυο βασικούς θεσμούς:

α) της κοινωνικής ιδιοκτησίας, και
β) της κοινωνικής ηγεσίας της οικονομίας.

α) Η Κοινωνική Ιδιοκτησία (ή κοινοκτημοσύνη). Στο σύστημα αυτό δεν αναγνωρίζεται η ατομική ιδιοκτησία. Η ιδιοκτησία των μέσων της παραγωγής, τουλάχιστο των πιο σημαντικών, ανήκει στο κράτος. Οι ιδιώτες δεν έχουν δικαίωμα ιδιοκτησίας στα παραγωγικά μέσα, γιατί όταν αυτά συγκεντρωθούν σε μερικά μόνον άτομα, τότε οι σχέσεις όλων των ατόμων προς αυτά δεν είναι οι ίδιες και δημιουργείται έτσι ανισότητα. Άλλα άτομα θα έχουν περισσότερα και άλλα λιγότερα παραγωγικά μέσα με αποτέλεσμα να μετατρέπονται οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων σε σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής. Αν τα μέσα παραγωγής ανήκουν στο κράτος, τότε οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων θα

---

* Karl Marx (1818-1883). Διαπρεπής οικονομολόγος, κοινωνιολόγος και φιλόσοφος, ιδρυτής του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Σπούδασε στα πανεπιστήμια Βόννης και Βερολίνου και άρχισε να δημοσιογραφεί σαν αρχισυντάκτης σε εφημερίδα της Κολωνίας. Το 1848 σε συνεργασία με τον Έγκελς εξέδωσαν το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» που είναι η πρώτη δημόσια διακήρυξη του Διεθνούς σοσιαλισμού.

Έγραψε πολλά συγγράμματα μεταξύ δε αυτών και το «Κεφάλαιο» (Das Kapital). Σ' αυτό αναλύονται διεξοδικά οι θεμελιώδεις νόμοι του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και πιο ειδικά ο τρόπος δημιουργίας και αυξήσεως του κεφαλαίου.

Ο Μαρξ θέλει χειραφέτηση του προλεταριάτου που θα επιβάλει κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και θα καταργήσει τις κοινωνικές τάξεις.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βασίζονται στην αλληλοβοήθεια και τη συνεργασία. Αφού τα πάντα ανήκουν στο κοινωνικό σύνολο, αναλαμβάνει το κράτος να τα αξιοποιήσει και να τα διαθέσει με βάση το γενικό συμφέρον. Κριτήριο της διανομής είναι οι ανάγκες του ανθρώπου. Όλοι απολαμβάνουν τα ίδια έστω και αν η προσφορά τους στην παραγωγή είναι άνιση.

β) Η Κοινωνική Ηγεσία της Οικονομίας. Σε αντίθεση με το ατομιστικό σύστημα όπου οι πρωτοβουλία για παραγωγή αφήνεται στα άτομα, στο κοινωνιστικό σύστημα οι αποφάσεις για παραγωγή των αγαθών και υπηρεσιών λαμβάνονται από το κράτος. Οι κρατικές υπηρεσίες αποφασίζουν τι, πόσο, πού και πώς θα παραχθεί και θα διατεθεί. Αντί της ατομικής πρωτοβουλίας λόγω του κινήτρου του κέρδους που ισχύει στο ατομιστικό σύστημα, στο κοινωνιστικό ισχύει ο σχεδιασμός της οικονομίας. Το κεντρικό οικονομικό σχέδιο που ετοιμάζει μια κεντρική αρχή, καθορίζει τα είδη και τις ποσότητες της παραγωγής και συντονίζει τις διάφορες ενέργειες για την επίτευξη των στόχων που θέτει η κεντρική αρχή.

Κυρίαρχος ηγέτης της οικονομίας δεν είναι τα άτομα αλλά η κρατική κεντρική αρχή (το κράτος). Το άτομο είναι όργανο της οικονομίας και έχει υποχρέωση και δικαίωμα για εργασία και δικαίωμα για συντήρηση. Αν δε δοθεί στο άτομο απασχόληση ή δεν μπορεί να εργαστεί, τότε το κράτος έχει ευθύνη να εξασφαλίζει τα μέσα για ζωή. Το κράτος ενεργεί με στόχο τη βελτίωση των όρων διαβιώσεως όλων των πολιτών. Αγωνίζεται για τη μεγιστοποίηση της παραγωγής και τη δίκαιη κατανομή των παραγόμενων αγαθών. Η κατανομή των αγαθών γίνεται με βάσει τις ανάγκες του καθενός.

Γραφικά, ο μηχανισμός της οικονομίας στο κοινωνιστικό σύστημα απεικονίζεται στο σχεδιάγραμμα 3/2.

(Σχεδιάγραμμα 3/2) Πηγή: Ν. Μαρματάκη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Όπως φαίνεται και στο σχεδιάγραμμα, το κράτος βρίσκεται υπεράνω όλων και βάσει σχεδίου κατευθύνει τις παραγωγικές και καταναλωτικές μονάδες.

Γ. Το σύστημα της Μεικτής Οικονομίας (Mixed economy)

Τα δυο ακραία συστήματα, το κεφαλαιοκρατικό και το κομμουνιστικό, δεν εφαρμόστηκαν στην ιδεατή τους μορφή σε καμιά χώρα. Σήμερα, το μόνο βιώσιμο σύστημα που εφαρμόζεται σε όλες τις δυτικές και σε ανατολικές χώρες είναι το σύστημα της μεικτής οικονομίας. Το σύστημα αυτό προσπαθεί να αποφύγει τα μειονεκτήματα και να συνδυάσει τα πλεονεκτήματα των δυο ακραίων συστημάτων.

Το μεγαλύτερο μειονέκτημα του ατομιστικού συστήματος είναι η ύπαρξη απόλυτης οικονομικής ελευθερίας του ατόμου, που οδηγεί πολλές φορές σε εκμετάλλευση, ανεργία και οικονομικές κρίσεις. Μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις ήταν εκείνη του 1929-1932. Κατά τη διάρκειά της τα κράτη πήραν δραστικά μέτρα για να την αντιμετωπίσουν. Επειδή τα μέτρα αυτά είχαν επιτυχία φάνηκε ο θετικός ρόλος της κρατικής παρεμβάσεως και του προγραμματισμού της οικονομίας. Μεγάλη επίδραση στις τάσεις αυτές είχαν οι απόψεις του οικονομολόγου J. Keynes* για κρατικό παρεμβατισμό και επιδίωξη οικονομικής αναπτύξεως για εξυπηρέτηση των μεγάλων μαζών της κοινωνίας. Με την παρέμβαση του κράτους η ατομική πρωτοβουλία

---

* John Maynard Keynes (1883-1946). Άγγλος οικονομολόγος. Σπούδασε στο Ήτον και στο Καίμπριτζ, υπηρέτησε στο Υπουργείο Ινδιών και δίδαξε νομισματική πολιτική στο Καίμπριτζ.

Το 1936 δημοσίευσε το σημαντικότερο από τα έργα του «Γενική θεωρία της απασχολήσεως, του τόκου και του χρήματος» (General Theory of Employment, Interest and Money). Στο βιβλίο αυτό υποστήριξε ότι «το ύψος του εισοδήματος και της απασχολήσεως έχουν άμεση σχέση με το ύψος των ιδιωτικών και δημόσιων δαπανών». Οι θέσεις αυτές οδήγησαν στην απομάκρυνση από την κλασική παράδοση, άνοιξαν νέους ορίζοντες στην οικονομική και θεμελίωσαν τη νέα «σχολή», την Κεϋνσιανή.

Ηγήθηκε της Αγγλικής αποστολής στο συνέδριο του Ο.Η.Ε., στο Bretton Woods (1944) όπου ιδρύθηκε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Διεθνής Τράπεζα. Διορίστηκε διοικητής των δυο αυτών οργανισμών λίγο πριν από το θάνατό του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διατηρείται, αλλά κατευθύνεται από το κράτος με την παροχή διάφορων κινήτρων στα άτομα.

Εξάλλου το μεγαλύτερο μειονέκτημα του κοινωνιστικού συστήματος είναι ή έλλειψη ατομικής οικονομικής ελευθερίας και ατομικής ιδιοκτησίας. Η προσδοκία του κέρδους που ενεργεί ως κίνητρο στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα δεν υπάρχει στο κοινωνιστικό. Οι αποφάσεις της παραγωγής λαμβάνονται από μια κεντρική αρχή που κάποτε δεν έχει άμεση γνώση των προτιμήσεων των καταναλωτών. Οι παραγωγικές μονάδες δεν ενεργούν για τη μεγιστοποίηση της παραγωγής, αφού δεν ανήκει στις ίδιες. Γιαυτό έπρεπε να γίνουν υποχωρήσεις και να αναγνωριστεί σε κάποιο βαθμό η οικονομική ελευθερία στα άτομα.

Το μεικτό σύστημα προήλθε από τή σύζευξη ατομιστικών και κοινωνιστικών στοιχείων όπως φαίνεται και στο πιο κάτω σχήμα:

Πηγή: Θ. Βρεττός
Α. Αγαλιανού.

(Διάγραμμα 3/4)

Τα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος είναι τα εξής:

α) Τα μέσα παραγωγής και καταναλώσεως ανήκουν στους ιδιώτες και στο κράτος

β) οι αποφάσεις για θέματα παραγωγής και καταναλώσεως λαμβάνονται από τους ιδιώτες και το κράτος

γ) Λειτουργεί ελεύθερη αγορά με κρατικούς περιορισμούς και με κίνητρα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Πώς παρουσιάζεται η κατάσταση σήμερα:

α) Κομμουνιστικές χώρες. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα της κοινωνιστικής οργανώσεως είναι η έλλειψη μεγάλης ατομικής ιδιοκτησίας. Δεν υπάρχει το κίνητρο του κέρδους και ατονεί ο ζήλος για εργασία. Κατά την εφαρμογή του συστήματος αυτού σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης χρειάστηκε να εισαχθούν μερικά στοιχεία της ατομιστικής οργανώσεως, για να υπάρχει πιο φιλελεύθερη οργάνωση.

Στο σύστημα που εφαρμόζεται σήμερα υπάρχει σχετική ελευθερία καταναλώσεως και εργασίας και αναγνωρίζεται επίσης το δικαίωμα μικρής ατομικής ιδιοκτησίας. Ηγέτης όμως της παραγωγής και ιδιοκτήτης των παραγωγικών μέσων εξακολουθεί να είναι το Κράτος. Η παραγωγή βρίσκεται στα χέρια του κράτους που για πρακτικούς λόγους την κατανέμει σε διάφορες επιχειρήσεις. Τη διεύθυνση όμως και την εποπτεία των επιχειρήσεων αυτών έχει το κράτος.

Ο έλεγχος της καταναλώσεως βρίσκεται επίσης στα χέρια του κράτους, γιατί το ίδιο προσφέρει τα διάφορα αγαθά στην κατανάλωση εφαρμόζοντας το αξίωμα «ο κάθε ένας σύμφωνα με τις ικανότητές του, στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του». Οι εργαζόμενοι λαμβάνουν αμοιβή, ανάλογα με το είδος της εργασίας και την απόδοσή τους και με αυτό τον τρόπο αυξάνεται το ενδιαφέρον τους για παραγωγή. Στη γνήσια κοινωνιστική οργάνωση έγινε εισαγωγή των αγοραπωλησιών, του χρήματος και του μηχανισμού των τιμών. Ανάλογα με τη ζήτηση και τις αυξομειώσεις των τιμών των αγαθών, το κράτος αυξάνει, ελαττώνει ή διακόπτει την παραγωγή των αγαθών.

Με τις αλλοιώσεις αυτές το σύστημα της κοινωνιστικής οργανώσεως έγινε πιο φιλελεύθερο και πιο αποδοτικό. Το σύστημα αυτό λέγεται *σοσιαλιστικό* και εφαρμόζεται σε όλες τις χώρες του Ανατολικού συνασπισμού με λιγότερες ή περισσότερες ελευθερίες στην καθεμιά από αυτές.

β) Καπιταλιστικές χώρες. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα της ατομιστικής οργανώσεως είναι η ύπαρξη απόλυτης ελευθερίας που οδηγεί σε ανεργία και οικονομικές κρίσεις. Για την αντιμετώπιση των μειονεκτημάτων αυτών αναγνωρίστηκε η ανάγκη της παρεμβάσεως του κράτους στην οικονομία για την καταπολέμηση της ανεργίας και του πληθωρισμού και την αντιμετώπιση των οικονομικών κρίσεων. Με την

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

παρέμβαση του κράτους η ατομική πρωτοβουλία διατηρείται, αλλά κατευθύνεται από αυτό. Το ίδιο το κράτος επίσης αναπτύσσει επιχειρηματική δραστηριότητα σε ζωτικούς κυρίως τομείς της οικονομίας.

Η επιχειρηματική δραστηριότητα του κράτους αυξήθηκε σημαντικά για διάφορους κοινωνικούς αλλά και οικονομικούς σκοπούς. Για το σκοπό αυτό εθνικοποιούνται επιχειρήσεις που ασχολούνται με ζωτικούς τομείς της οικονομίας π.χ. παιδεία, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, ηλεκτρική ενέργεια, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες κ.λπ. Με την επιχειρηματική δράση του κράτους περιορίζεται σημαντικά ο ελεύθερος ανταγωνισμός, γιατί επικρατούν τα κρατικά μονοπώλια, που προστατεύουν τόσο τους καταναλωτές όσο και τους παραγωγούς.

Η ατομική ιδιοκτησία, που αναγνωρίζεται τόσο στα μέσα της παραγωγής όσο και στα μέσα της καταναλώσεως, δε γεννά μόνο δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις. Για εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος είναι δυνατό ο ιδιοκτήτης να στερηθεί του δικαιώματος της ελεύθερης κατοχής και μεταβιβάσεως της ιδιοκτησίας με την αναγκαστική απαλλοτρίωση. Το δικαίωμα επίσης της ελεύθερης εκμεταλλεύσεως περιορίζεται με το θεσμό της επιτάξεως και του ενοικιοστασίου.

Η προσπάθεια μετριασμού της ανισότητας των εισοδημάτων περιορίζει την ελευθερία καταναλώσεως. Τα άτομα εμποδίζονται να διαθέσουν το εισόδημά τους όπως επιθυμούν, με την εφαρμογή διάφορων μέτρων, όπως της φορολογίας, των περιορισμών εισαγωγών, των εισαγωγικών δασμών, της υποχρεωτικής ασφαλίσεως κ.ά.

Η ελευθερία εργασίας τέλος περιορίζεται αναφορικά με την εκλογή επαγγέλματος, με τη σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας, με τους όρους προσλήψεως ή απολύσεως εργατών, με τον καθορισμό κατώτατου ορίου αμοιβής, με την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.

Η ατομιστική οργάνωση με κρατικούς περιορισμούς στην ατομική ιδιοκτησία και στην ελευθερία της οικονομικής δραστηριότητας του ατόμου περιόρισε τα μειονεκτήματά της και εξελίχτηκε στο *μεικτό σύστημα* που εφαρμόζεται σήμερα σε όλες τις χώρες του Δυτικού συνασπισμού, με περισσότερες ή λιγότερες κρατικές παρεμβάσεις στην καθεμιά από αυτές.

Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω η απόσταση μεταξύ των δυο συστημάτων έχει μειωθεί κατά πολύ με τη σύζευξη ατομιστικών και κοι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νωνιστικών στοιχείων για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία της οικονομίας και την καλύτερη ικανοποίηση των αναγκών όλου του πληθυσμού μιας χώρας. Διάσημοι σύγχρονοι οικονομολόγοι και του δυτικού και του ανατολικού κόσμου υποστήριξαν την θεωρία της *συγκλίνουσας τάσεως* των αντίθετων οικονομικών συστημάτων, σύμφωνα με την οποία τα διάφορα οικονομικά συστήματα του κόσμου κινούνται προς τη διαμόρφωση παρόμοιων θεσμών και μηχανισμών για την αντιμετώπιση του οικονομικού προβλήματος της ανεπάρκειας των αγαθών και της καλύτερης ικανοποιήσεως των αναγκών.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να μελετηθούν και να ερμηνευτούν τα τρία σχεδιαγράμματα που υπάρχουν σ' αυτό το κεφάλαιο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. *Ποιοι λόγοι επιβάλλουν την οργάνωση μιας κοινωνίας;*
2. *Ποιοι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι ασχολήθηκαν με την οργάνωση των κοινωνιών και σε ποια έργα τους;*
3. *Να αναφέρετε τα κυριότερα συστήματα οικονομικής οργανώσεως των κοινωνιών.*
4. *Σε ποιούς θεσμούς βασίζεται η ατομιστική και σε ποιους η κοινωνιστική οργάνωση;*
5. *Να συμπληρωθούν τα κενά στην πιο κάτω πρόταση:*
   Στην ατομιστική οργάνωση, η παραγωγή στηρίζεται στην ...., ενώ στην κοινωνιστική οργάνωση στηρίζεται στην .....
6. *Να υπογραμμιστεί η ορθή απάντηση:*
   1) *Στο σύστημα της ατομιστικής οργανώσεως το κράτος,*
      α) *παρεμβαίνει στην οικονομία*
      β) *σχεδιάζει την οικονομία*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ) δεν παρεμβαίνει καθόλου στην οικονομία.

2) Στο σύστημα της ατομιστικής οργανώσεως λέγοντας «ελευθερία καταναλώσεως» εννοούμε ότι το κάθε άτομο μπορεί,

α) να καταναλώνει απεριόριστες ποσότητες αγαθών

β) να καταναλώνει τις ποσότητες που του επιτρέπει το κράτος

γ) να καταναλώνει περιορισμένες ποσότητες αγαθών και ο περιορισμός αυτός να προέρχεται από το εισόδημά του.

7. Ποιες αλλοιώσεις έγιναν στη σύγχρονη οργάνωση στον τομέα της παραγωγής και της καταναλώσεως τόσο στο ατομιστικό όσο και στο κοινωνιστικό σύστημα;

8. Ποιοι λόγοι επιβάλλουν τις εθνικοποιήσεις ορισμένων επιχειρήσεων στη σύγχρονη Μεικτή οικονομία;

9. Η διανομή του εισοδήματος πρέπει να γίνεται με βάση τις αρχές «κάθε ένας ανάλογα με τις ικανότητές του», «κάθε ένας ανάλογα με τις ανάγκες του», «όλοι να έχουν το ίδιο εισόδημα».
Γράψετε μια σύντομη έκθεση υποστηρίζοντας τις απόψεις σας με σαφή επιχειρήματα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (Population)

1. Πληθυσμός και Οικονομική επιστήμη.

«Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε και κατακυριεύσατε της γης». Αυτή ήταν η εντολή του Θεού προς τους πρωτόπλαστους. «Αν ο πληθυσμός της γης συνεχίσει να αυξάνεται με το σημερινό ρυθμό, σε διάστημα μιας εκατονταετίας δε θα υπάρχουν πάνω στη γη θέσεις ούτε για όρθιους». Αυτό ήταν περίπου το μήνυμα του Th. Malthus, Άγγλου Θεολόγου και Οικονομολόγου στο βιβλίο του «Δοκίμιο για τον πληθυσμό» (Essay on the Principles of Population) που έγραψε το 1798.

«Κάθε άνθρωπος δικαιούται να έχει βιοτικό επίπεδο που να ικανοποιεί την υγεία και την ευημερία του ιδίου και της οικογένειάς του, όσον αφορά διατροφή, ένδυση και υπόδηση, στέγαση και ιατρική περίθαλψη». Αυτά αναφέρονται στην Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο άρθρο 25.

Τη στιγμή όμως που γράφονται αυτές οι γραμμές σ' ολόκληρο τον κόσμο γενιούνται 24 παιδιά και πεθαίνουν 4 από υποσιτισμό. Το γεγονός αυτό μπορεί να περνά από μερικούς απαρατήρητο. Η Οικονομική επιστήμη όμως πρέπει να ασχοληθεί σοβαρά μ' αυτό, γιατί η οικονομία πρέπει να παράγει αρκετά αγαθά για να ικανοποιεί τις στοιχειώδεις ανάγκες όλων των ανθρώπων και όχι μόνο μιας μερίδας.

Η Οικονομική ασχολείται με τα προβλήματα του πληθυσμού για τους πιο κάτω λόγους:

α) Η εργασία που όπως είναι γνωστό προσφέρεται από τον άνθρωπο, αποτελεί έναν από τους συντελεστές της παραγωγής.

β) Η προσφορά της εργασίας εξαρτάται από τη δυναμικότητα του ανθρώπινου υλικού που επηρεάζεται από τις συνθήκες διαβιώσεώς του δηλαδή από το υλικά αγαθά και τις υπηρεσίες που του προσφέρονται για την ικανοποίηση των αναγκών του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ) Στόχος κάθε οικονομικής μονάδας είναι η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου.

Για να μπορέσει η Οικονομική να απαντήσει στα ερωτήματα «Τι, πόσο, πού, πώς, και πότε θα παραχθεί, πρέπει να έχει λεπτομερή στοιχεία για το σύνολο του πληθυσμού της χώρας που εξετάζεται, για την κατανομή του πληθυσμού κατά ηλικίες, τη σύνθεσή του κατά φύλο και διάφορα άλλα στοιχεία. Απαραίτητες επίσης για την Οικονομική θεωρούνται οι πληροφορίες που αναφέρονται στο μέγεθος του παγκόσμιου πληθυσμού σήμερα στο μέγεθος που προβλέπεται για τα επόμενα χρόνια και στη δυνατότητα του πλανήτη μας να θρέψει, να στεγάσει και γενικά να προσφέρει τις στοιχειώδεις ανέσεις στο συνεχώς αυξανόμενο πληθυσμό.

Δυστυχώς όμως σήμερα η πλειονότητα του πληθυσμού της γης ζει με στερήσεις. Ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της γης πεινά και υποσιτίζεται με αποτέλεσμα να πεθαίνουν άνθρωποι κάθε ηλικίας από την πείνα. Τούτο βέβαια δε σημαίνει πως έφτασε η εποχή που η γη δεν μπορεί να θρέψει τον πληθυσμό της. Η πείνα και ο υποσιτισμός μεγάλου μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού οφείλονται εκτός άλλων και στην άδικη κατανομή του πλούτου και στο διαφορετικό βαθμό τεχνολογικής αναπτύξεως από χώρα σε χώρα χωρίς να αποκλείονται βέβαια και οι πολιτικοί λόγοι.

2. Μέτρηση του πληθυσμού

Ο πιο ασφαλής και βέβαιος τρόπος για τη μέτρηση του πληθυσμού είναι η *απογραφή*. Απογραφή ονομάζεται η λεπτομερής καταμέτρηση του πληθυσμού και συγκέντρωση πληροφοριών κατά φύλο και ηλικίες. Με την απογραφή μπορεί να συγκεντρωθούν και διάφορες άλλες πληροφορίες π.χ. απασχόληση, μόρφωση, εισόδημα κ.ά. Η απογραφή γίνεται συνήθως κάθε 10 χρόνια. Ειδικά συνεργεία περιέχονται τα σπίτια σ' ολόκληρη τη χώρα ύστερα από γενική ειδοποίηση του πληθυσμού και συμπληρώνουν ειδικά έντυπα τα οποία καλύπτουν διάφορα στοιχεία (ηλικία, φύλο, επάγγελμα κ.ά.). Τα έντυπα αυτά συγκεντρώνονται στο Τμήμα Στατιστικής Υπηρεσίας και αξιοποιούνται καταλλήλως.

Ο πληθυσμός, όπως είναι γνωστό, δεν είναι μέγεθος στατικό αλλά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δυναμικό δηλαδή αυξομειώνεται συνεχώς. Βασικοί παράγοντες αυξομειώσεως του πληθυσμού μιας χώρας είναι οι γεννήσεις και οι θάνατοι αλλά και η μετανάστευση και η παλιννόστηση. Για τούτο εξετάζονται στη συνέχεια οι βασικοί αυτοί παράγοντες που επηρεάζουν την αυξομείωση και τη σύνθεση του πληθυσμού.

Ποσοστό γεννήσεων (Birth rate)

Ο αριθμός των γεννήσεων σε μια χώρα, κατά τη διάρκεια ενός έτους, που αντιστοιχεί σε 1.000 κατοίκους, λέγεται ποσοστό γεννητικότητας. Αν το ποσοστό αυτό είναι π.χ. 30‰ τούτο σημαίνει ότι σε κάθε 1.000 κατοίκους έχουμε σ' ένα έτος 30 γεννήσεις.

Ποσοστό θανάτων (Death rate)

Ο αριθμός των θανάτων σε μια χώρα που αντιστοιχεί σε 1.000 κατοίκους για ένα χρόνο λέγεται ποσοστό θνησιμότητας. Αν το ποσοστό θνησιμότητας σε μια χώρα είναι π.χ. 10‰ τούτο σημαίνει ότι για κάθε 1.000 κατοίκους έχουμε σ' ένα έτος 10 θανάτους.

Το ποσοστό θνησιμότητας δεν είναι το ίδιο σε όλες τις ηλικίες. Το ποσοστό τούτο φαίνεται παραστατικά στο πιο κάτω σχεδιάγραμμα.

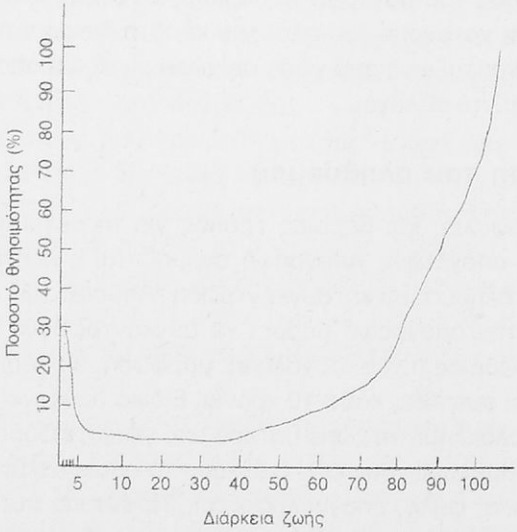

Πηγή: Θ. Βρεττός – Α. Αγαλιανού.

(Διάγραμμα 4/1)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σύμφωνα με το πιο πάνω σχεδιάγραμμα το ποσοστό των θανάτων είναι πολύ μεγάλο στη νηπιακή ηλικία, μειώνεται απότομα κατά τη διάρκεια της εφηβικής ηλικίας και αυξάνεται πάλι στις μεγαλύτερες ηλικίες.

Αν αφαιρεθεί το ποσοστό θνησιμότητας από το ποσοστό γεννητικότητας, βρίσκεται το *καθαρό ποσοστό αναπαραγωγής* ή ποσοστό φυσικής αυξήσεως του πληθυσμού (Net rate of population).

Κίνηση του πληθυσμού: Με αυτό τον όρο νοείται η παρακολούθηση των αυξομειώσεων στο μέγεθος του πληθυσμού μιας χώρας. Οι γεννήσεις και οι θάνατοι δηλώνονται υποχρεωτικά στην ειδική υπηρεσία της πόλης ή της κοινότητας που συνέβηκαν. Η υπηρεσία αυτή που λέγεται *ληξιαρχείο*, καταγράφει όλες τις γεννήσεις και τους θανάτους σε ειδικά βιβλία, τα ληξιαρχικά. Με αυτό τον τρόπο παρακολουθείται συνεχώς η κίνηση, δηλαδή οι αυξομειώσεις, του πληθυσμού. Για να είναι όμως πλήρη τα στοιχεία πρέπει να λαμβάνεται επίσης υπόψη η μετανάστευση (προσωρινή ή μόνιμη) και η παλιννόστηση.

Αν υποτεθεί ότι σε μια χώρα υπήρχαν, κατά την απογραφή του 1970, 100.000 κάτοικοι, για να βρεθεί ο πληθυσμός του 1971 πρέπει στον πληθυσμό του 1970 να προστεθεί ο αριθμός των γεννήσεων των παλινοστήσεων και των μεταναστεύσεων προς τη χώρα αυτή. Από το άθροισμα που θα βρεθεί πρέπει να αφαιρεθεί ο αριθμός των θανάτων και των μεταναστεύσεων εκτός της χώρας. Το αποτέλεσμα θα είναι το μέγεθος του πληθυσμού της χώρας για το 1971. Με αυτό τον τρόπο παρακολουθείται συστηματικά το μέγεθος του πληθυσμού κάθε χώρας.

3. Κατανομή του πληθυσμού κατά ηλικίες

Από το μέγεθος του πληθυσμού εξαρτώνται οι ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν. Από την κατανομή του πληθυσμού σε ηλικίες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό η δυνατότητα για την παραγωγή αγαθών. Το σύνολο του πληθυσμού έχει ανάγκες που πρέπει να ικανοποιηθούν. Μόνο μια μερίδα όμως του πληθυσμού αυτού μπορεί να παράγει τα απαραίτητα αγαθά για την ικανοποίηση των αναγκών, γιατί όπως είναι γνωστό δεν έχουν όλοι τη δυνατότητα να εργαστούν.

Τα άτομα που απασχολούνται ή αναζητούν εργασία αποτελούν

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τον ενεργό πληθυσμό. Τα άτομα που δεν μπορούν ή δε θέλουν να εργαστούν αποτελούν *τον μη ενεργό πληθυσμό*.

Με βάση την ηλικία *ο πληθυσμός χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες*. Η πρώτη κατηγορία καλύπτει τα άτομα που είναι ηλικίας μέχρι 14 ετών, η δεύτερη τα άτομα που είναι ηλικίας 15 μέχρι 59 ετών και η τρίτη τα άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω. Στην πρώτη και τρίτη κατηγορία περιλαμβάνονται τα περισσότερα άτομα του μη ενεργού πληθυσμού. Αν από τη δεύτερη κατηγορία αφαιρεθούν οι μαθητές, οι στρατιώτες, οι φοιτητές, οι νοικοκυρές, οι άεργοι και οι ανίκανοι για εργασία, βρίσκεται ο ενεργός πληθυσμός της οικονομίας.

Το μέγεθος του πληθυσμού κάθε μιας από τις τρεις αυτές κατηγορίες έχει μεγάλη σημασία για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας στο παρόν αλλά και στο μέλλον. Στην κατηγορία των ατόμων ηλικίας μέχρι 15 ετών περιλαμβάνεται ο μελλοντικός ενεργός πληθυσμός κάθε χώρας δηλαδή η παραγωγική τάξη του μέλλοντος. Η αριθμητική σχέση μεταξύ αυτών των τριών κατηγοριών έχει μεγάλη σημασία για την οικονομία κάθε χώρας. Αν ο αριθμός των ατόμων της πρώτης κατηγορίας ηλικίας μέχρι 15 ετών είναι πολύ μεγάλος σε σύγκριση με τον αριθμό των ατόμων του ενεργού πληθυσμού, τότε θα πρέπει να ικανοποιηθούν πολλές ανάγκες με λίγα αγαθά. Αν σε κάθε άτομο του ενεργού πληθυσμού αντιστοιχούν δυο ή περισσότερα άτομα ηλικίας μέχρι 15 ετών, τότε γίνεται φανερή η δυσκολία που θα προκύψει στην παραγωγή αγαθών και στην ικανοποίηση των αναγκών.

Η κατανομή του πληθυσμού σε ηλικίες μπορεί να παρασταθεί γραφικώς με την πυραμίδα των ηλικιών (age pyramid).

Όπως φαίνεται από το σχεδιάγραμμα, στις Φιλιππίνες – όπως σε όλες τις άλλες χώρες όπου παρατηρείται μεγάλη αύξηση του πληθυσμού – ποσοστό μεγαλύτερο του 50% είναι κάτω των 20 ετών. Ο πληθυσμός της χώρας αυτής λέγεται δυναμικός, γιατί προετοιμάζει μεγάλο ποσοστό ενεργού πληθυσμού για το μέλλον. Όταν μια χώρα έχει τόσο μεγάλο ποσοστό πληθυσμού κάτω των 20, αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα, όπως έξοδα διατροφής, στεγάσεως, μορφώσεως κ.ά.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο η πυραμίδα ελάχιστη διαφορά παρουσιάζει από τη βάση μέχρι την κορυφή. Οι χώρες που έχουν πυραμίδα πληθυσμού σαν αυτή, δεν αντιμετωπίζουν μεγάλη αύξηση πληθυσμού. Με-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Φιλιππίνες 1965

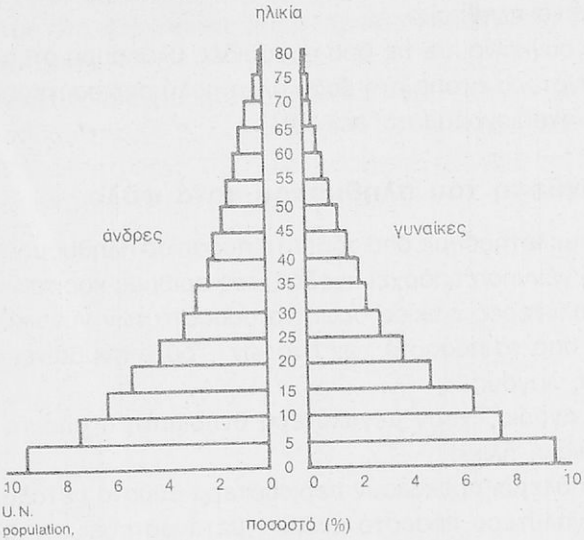

Πηγή: U. N.
World population,
year 1974.

Ηνωμένο Βασίλειο 1965

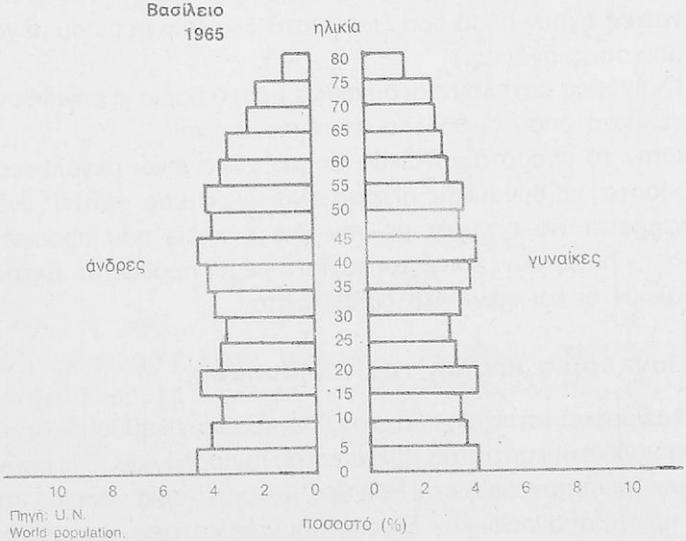

Πηγή: U. N.
World population,
year 1974.

Διάγραμμα 4/2α και 4/2β

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γάλο ποσοστό ατόμων βρίσκεται στην τρίτη κατηγορία και λέμε ότι έχει γηρασμένο πληθυσμό.

Αν συγκρίνουμε τις δυο πυραμίδες βλέπουμε ότι η δεύτερη έχει πολύ λιγότερα άτομα στη βάση αλλά πολύ περισσότερα στην κορυφή (βλέπε σχεδιαγράμματα σελ. 6).

4. Σύνθεση του πληθυσμού κατά φύλο.

Αν μελετήσουμε οποιαδήποτε πυραμίδα πληθυσμού βλέπουμε ότι κατά τη γέννηση υπάρχει σχεδόν ίσος αριθμός κοριτσιών και αγοριών. Σε μεγαλύτερες ηλικίες όμως το ποσοστό των γυναικών είναι μεγαλύτερο από το ποσοστό των ανδρών. Τούτο συμβαίνει για τους ακόλουθους λόγους:

α) Τα αγόρια έχουν μεγαλύτερη θνησιμότητα από τα κορίτσια στη νηπιακή ηλικία.

β) Οι πόλεμοι προκαλούν περισσότερα θύματα μεταξύ των ανδρών.

γ) Μεγαλύτερο ποσοστό ανδρών μεταναστεύει στο εξωτερικό.

δ) Οι γυναίκες έχουν πιο ανθεκτικό οργανισμό στις διάφορες αρρώστιες. (Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο οι γυναίκες έχουν μέσο όρο ζωής κατά 5 χρόνια περίπου μεγαλύτερο από τους άνδρες.)

ε) Οι άνδρες ασχολούνται συνήθως με πιο βαριά κι επικίνδυνα επαγγέλματα όπου οι θάνατοι είναι πιο συχνοί.

Όταν το ποσοστό γυναικών σε μια χώρα είναι μεγαλύτερο, τότε το ποσοστό της δυναμικής ηλικίας είναι μικρότερο, γιατί η γυναίκα δεν προσφέρεται για εργασία με την ίδια ευκολία που προσφέρεται ο άνδρας – όπως συνέβαινε τουλάχιστο μέχρι πρόσφατα. Εκτός αυτού προκαλούνται και κοινωνικά προβλήματα.

5. Παγκόσμια κίνηση του πληθυσμού

Αριθμητικά στοιχεία για τον Παγκόσμιο πληθυσμό έχουμε για πρώτη φορά στην αρχή του Χριστιανικού ημερολογίου. Την εποχή εκείνη έγινε μια απογραφή στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και μια στην Κίνα. Στην πρώτη απογράφηκαν 54 εκατομμύρια κάτοικοι και στη δεύτερη 60 εκατομμύρια. Για τους υπόλοιπους κατοίκους της γης δεν υπάρχουν στοιχεία, οι ειδικοί όμως υπολογίζουν τον πληθυσμό ολόκληρης

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

της γης σε 200 εκατομμύρια άτομα. Γύρω στο έτος 1.500 μ.Χ. ο πληθυσμός ανήλθε στα 400 εκατομμύρια. Χρειάστηκε δηλαδή 15 αιώνες για να διπλασιαστεί.

Από τότε όμως ο ρυθμός αυξήσεως άλλαξε. Όπως φαίνεται και στο σχεδιάγραμμα (αρ. 4/3, σελ. 32) το 1780 ο πληθυσμός της γης ανήλθε σε 800 εκ., το έτος 1.900 σε 1.608 εκ., το 1950 σε 2.509 εκ., το 1960 σε 3.010 εκ. και το 1980 ξεπέρασε τα 4.000 εκ.

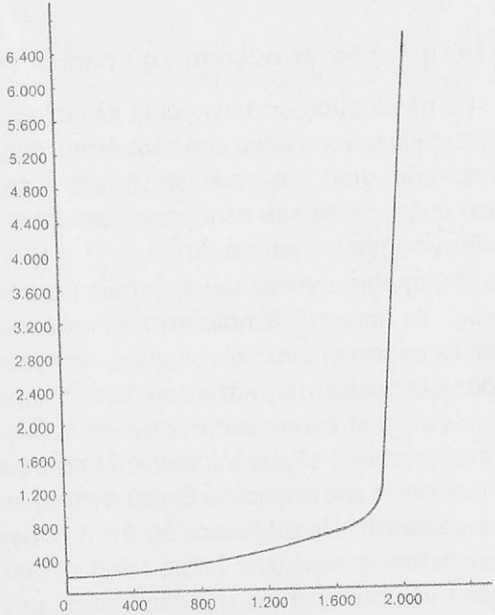

Διάγραμμα 4/3

Ο πληθυσμός της γης αυξάνεται σήμερα με ποσοστό 2% κάθε χρόνο. Αυτό μπορεί να φαίνεται μικρό ποσοστό, αλλά σημαίνει ότι κατά την διάρκεια μόνο έτους παρατηρείται αύξηση στον παγκόσμιο πληθυσμό μεγαλύτερη από 85 εκ. άτομα. Με βάση τους υπολογισμούς αυτούς, το έτος 2.000 ο πληθυσμός θα ανέλθει στα 7.500 εκ. και θα διπλασιάζεται κάθε 35 περίπου χρόνια.

Το πρόβλημα αυτό απασχόλησε πολύ τον Ο.Η.Ε. Έτσι κήρυξε το έτος 1974 σαν έτος πληθυσμού. Στα πλαίσια των εκδηλώσεων για τον

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πληθυσμό έγινε και η πρώτη πληθυσμιακή διάσκεψη στο Βουκουρέστι. Σ' αυτή πήραν μέρος 5.000 αντιπρόσωποι από 150 χώρες και συζήτησαν το πρόβλημα της αυξήσεως του πληθυσμού. Στη διάσκεψη αυτή δόθηκε το σήμα του κινδύνου, ότι δηλαδή η ανθρωπότητα προχωρεί προς την καταστροφή. Για το λόγο αυτό χρειάζεται άμεσα και δραστικά μέτρα γιατί κάθε μέρα που περνά είναι κρίσιμη. Οι άνθρωποι, πολύ σύντομα θα είναι τόσο πολλοί, που η γη δε θα μπορεί πια ούτε να τους θρέψει ούτε να τους στεγάσει.

Πού οφείλεται η τεράστια αύξηση του πληθυσμού

Αύξηση του πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα προκαλείται μόνο από τις γεννήσεις και μείωση μόνο από τους θανάτους, αφού ο άνθρωπος δε μεταναστεύει, προς το παρόν τουλάχιστο, σε άλλους πλανήτες. Η οριστική αυξομείωση του πληθυσμού οφείλεται στη σχέση που υπάρχει μεταξύ γεννήσεων και θανάτων.

Στην εποχή μας επιτεύχθηκε μεγάλη πτώση της θνησιμότητας σε όλες τις ηλικίες. Το ποσοστό θνησιμότητας διαφέρει, ασφαλώς, από χώρα σε χώρα. Οι αναπτυγμένες και μερικές αναπτυσσόμενες χώρες πέτυχαν ποσοστά θνησιμότητας κάτω του 10%. Υπάρχουν όμως αναπτυσσόμενες χώρες που έχουν ακόμη μεγάλα περιθώρια για μείωση της θνησιμότητας, εφόσον εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες υγιεινής*. Τα όρια μειώσεως του ποσοστού θνησιμότητας σε παγκόσμια κλίμακα είναι περιορισμένα. Προβλέπεται δε ότι η πορεία της θνησιμότητας θα παρουσιάσει στο μέλλον μικρή μόνο πτώση.

Βασικό ρόλο για την αύξηση του πληθυσμού μέχρι σήμερα διαδραμάτισε η μεγάλη μείωση της θνησιμότητας. Αναμένεται ότι στο μέλλον οι ρόλοι θα αντιστραφούν και την ευθύνη θα φέρει η γεννη-

---

* Χαρακτηριστική για τούτο είναι η περίπτωση των Ινδιών όπου γίνονται κάθε χρόνο 4 εκατομμύρια εκτρώσεις και πεθαίνουν κατά τη διάρκεια της επεμβάσεως 180.000 γυναίκες. Λέγεται ότι μια Ινδή που αποφασίζει να κάνει έκτρωση έχει λιγότερες πιθανότητες να ζήσει από όσες είχε ένας Αμερικανός στρατιώτης όταν ξεκινούσε για τον πολυαίμακτο πόλεμο του Βιετνάμ. Η ανάπτυξη των Ινδιών αναμένεται ότι θα εξασφαλίσει στους κατοίκους της καλύτερες συνθήκες υγιεινής, με αποτέλεσμα μεγάλη πτώση του ποσοστού θνησιμότητας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τικότητα. Η μελλοντική πορεία του πληθυσμού θα εξαρτηθεί βασικά από την πορεία της γεννητικότητας.

Παγκόσμια γεννητικότητα

Κατά τη διάρκεια του 18ου και αρχές του 19ου αιώνα τα ποσοστά γεννητικότητας ήταν μεγάλα. Από τα μέσα όμως του 19ου αιώνα παρατηρείται μεγάλη πτώση της γεννητικότητας κυρίως στις αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες, στις ΗΠΑ και στον Καναδά. Στις λιγότερο αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες η πτώση άρχισε λίγο αργότερα. Στην Ασία και Αφρική δεν έχει παρατηρηθεί ακόμη αισθητή μείωση της γεννητικότητας.

Η πτώση της γεννητικότητας εξαρτάται βασικά από τη στάση του ίδιου του πληθυσμού. Υπάρχουν σήμερα σ΄ ολόκληρη τη γη, δυο δισεκ. νεαρά άτομα που θα δημιουργήσουν οικογένεια κατά τα επόμενα 25 χρόνια. Τι πρέπει να γίνει, ώστε το ποσοστό γεννήσεων να μειωθεί; Μια άποψη υποστηρίζει τη σύναψη γάμων σε μεγαλύτερη ηλικία, ενώ άλλοι μιλούν για μείωση του ποσοστού των γάμων.

Οι επιστήμονες όμως που ασχολούνται με τον πληθυσμό έχουν διαφορετικές γνώμες. Άλλοι είναι υπέρ του υποχρεωτικού περιορισμού των γεννήσεων, να υποχρεωθούν π.χ. όλες οι οικογένειες να μην αποκτούν περισσότερα από δυο παιδιά ή να εφαρμοστεί η υποχρεωτική στείρωση κ.λπ., ενώ άλλοι είναι εναντίον οποιουδήποτε προγραμματισμού, γιατί πιστεύουν ότι είναι δικαίωμα του ανδρογύνου να αποφασίζει μόνο του πόσα παιδιά θέλει να αποκτήσει. Το κράτος έχει την υποχρέωση να διαφωτίζει και να καθοδηγεί, αλλά δεν έχει το δικαίωμα να υποχρεώσει τα άτομα να αποκτούν λιγότερα ή περισσότερα παιδιά από όσα οι ίδιοι θέλουν. Η απόφαση για περισσότερα ή λιγότερα παιδιά ανήκει στον καθένα, αλλά σήμερα φαίνεται ότι η απόφαση αυτή επηρεάζει και την κοινωνία στο σύνολό της.

Αν ο άνθρωπος ενδιαφέρεται για μια καλύτερη ζωή για τους απογόνους του πρέπει να είναι έτοιμος να εφαρμόσει και τα περιοριστικά μέτρα στο ρυθμό των γεννήσεων. Η εφαρμογή μεθόδων για τον έλεγχο των γεννήσεων πρέπει να επιδιώκεται βασικά με την ενημέρωση και καθοδήγηση του πληθυσμού για τις δυσμενείς, για να μη λεχθεί τις καταστροφικές, συνέπειες του υπερπληθυσμού.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τα ποσοστά των γεννήσεων επηρεάζονται από θρησκευτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Σ' όλες τις αναπτυγμένες χώρες παρατηρείται αρνητική συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου του εισοδήματος και του ποσοστού γεννητικότητας. Όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα των ατόμων τόσο μικρότερο είναι το ποσοστό της γεννητικότητάς τους. Στην πραγματικότητα οι φτωχοί και αμόρφωτοι είναι εκείνοι που πολλαπλασιάζονται με ταχύ ρυθμό. Το φαινόμενο τούτο ενισχύει την άποψη ότι παράλληλα με την ενημέρωση και διαφώτιση του κόσμου για τις συνέπειες της υπερβολικής αυξήσεως του πληθυσμού επιβάλλεται και η ανάληψη εκστρατείας για την άνοδο του βιοτικού επιπέδου και ειδικότερα της πνευματικής στάθμης του πληθυσμού.

Άλλοι επιστήμονες υποστηρίζουν ότι η ανάπτυξη πρέπει να προηγηθεί του ελέγχου των γεννήσεων, για τούτο πρέπει πρώτα να καταπολεμηθεί ο αναλφαβητισμός. Τούτο θα δώσει στον κόσμο τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει το πρόβλημα με τις ορθές του διαστάσεις.

Το φρένο για τις γεννήσεις κατά τη γνώμη μιας μερίδας ειδικών είναι η ενσωμάτωση της γυναίκας στον παραγωγικό μηχανισμό της κοινωνίας. Δίνοντας στη γυναίκα τη δυνατότητα να αναπτύξει την προσωπικότητά της με την εργασία, όπως ο άνδρας, θα βρει σ' αυτόν τον τομέα την ικανοποίηση που της πρόσφερε μέχρι σήμερα μόνο η μητρότητα. Μ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται διπλό αποτέλεσμα. Πρώτο περιορίζεται η αύξηση του πληθυσμού και δεύτερο αξιοποιείται ένα απόθεμα ενέργειας εργατικού δυναμικού που μέχρι σήμερα αδρανούσε.

Πρόβλημα υπερπληθυσμού αντιμετωπίζουν σήμερα όχι μόνο οι χώρες του τρίτου κόσμου αλλά και μερικές αναπτυγμένες χώρες. Η Ιταλία π.χ. έχει σήμερα 55 εκ. κατοίκους. Αν ο ρυθμός αυξήσεως διατηρηθεί στα σημερινά επίπεδα, σε 150 χρόνια θα υπάρχουν 450 εκ. Ιταλοί. Θα ζουν δηλ., αν είναι δυνατόν, 1.500 κάτοικοι κατά τετραγωνικό χιλιόμετρο.

Στον πιο κάτω πίνακα φαίνεται σε πόσα χρόνια με τα σημερινά δεδομένα μερικές χώρες θα διπλασιάσουν τον πληθυσμό τους:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Χώρες	Απαιτούμενα χρόνια διπλασιασμού του πληθυσμού τους
Αλγερία	21
Αργεντινή	52
Αυστρία	300
Καναδάς	55
Κούβα	33
Κύπρος	46
Τσεχοσλοβακία	121
Δανία	178
Αιθιοπία	27
Ελλάδα	1580
Ινδία	28
Ινδονησία	27
Ιράκ	20
Ισραήλ	24
Μάλτα	296
Μεξικό	21
Τουρκία	26
Η.Π.Α.	80

(Πίνακας 4/1)

Πηγή: United Nations: "World Population Year, 1974".

Μελλοντική πορεία του πληθυσμού.

Το ακόλουθο σχεδιάγραμμα παρουσιάζει τρεις πιθανές εικόνες της μελλοντικής πορείας του πληθυσμού (anticipated future population) μέχρι το έτος 2.100 μ.Χ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

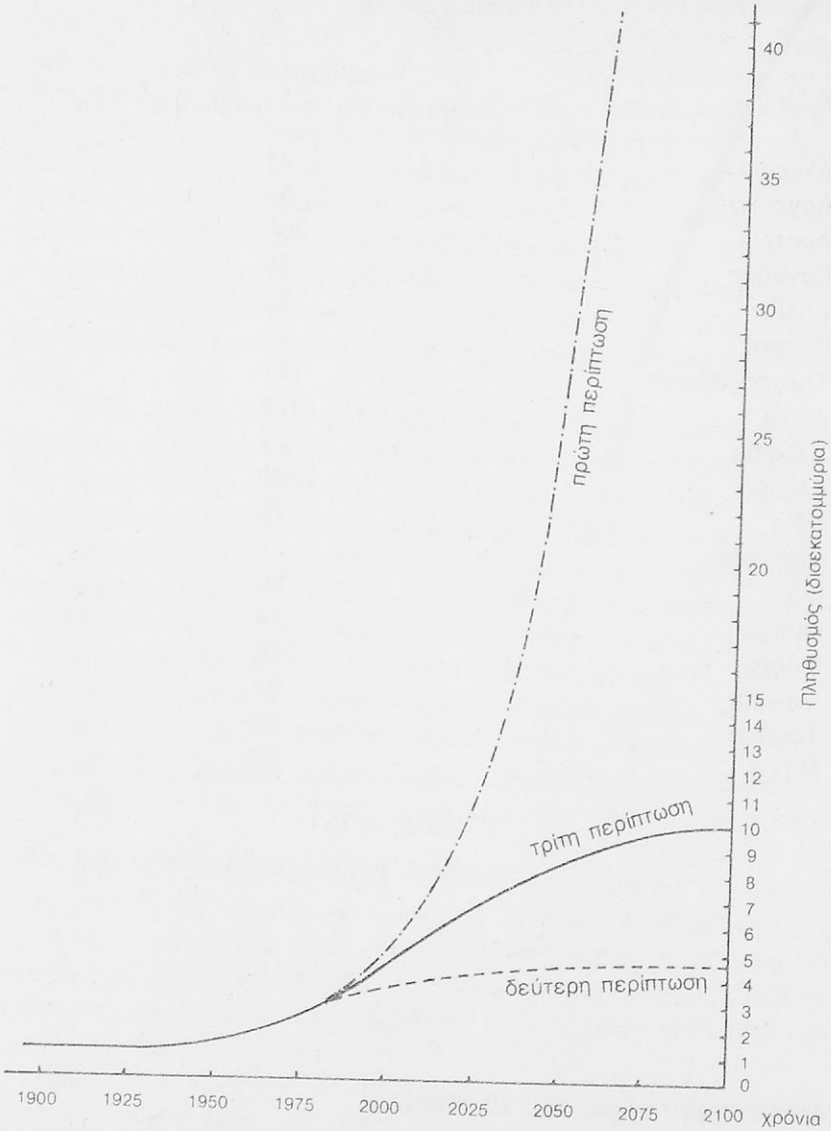

Μελλοντική άνοδος του πληθυσμού

Σχεδιάγραμμα 4/4

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρώτη περίπτωση: Αν ο πληθυσμός της γης εξακολουθήσει να αυξάνεται με το σημερινό του ρυθμό, το έτος 2.025 θα ξεπεράσει τα 15 δισεκ., το δε ετος 2.100 θα είναι 201 δισεκ., δηλαδή 55 φορές περισσότερος απ' ό,τι είναι σήμερα. Σήμερα με 4 δισεκ. άτομα, σε πολλές χώρες της Αφρικής της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Νοτίου Αμερικής υπάρχουν άνθρωποι που δεν μπορούν να τραφούν. Πώς θα ζήσουν τα επί πλέον άτομα που θα γεννηθούν στο μέλλον;

Δεύτερη περίπτωση: Αν όλα τα ανδρόγυνα αρχίσουν από τώρα να αποκτούν μόνο δυο παιδιά, στο έτος 2.025 ο πληθυσμός θα σταθεροποιηθεί στα 5.6 δισεκ. άτομα.

Τρίτη περίπτωση: Αν όλα τα άτομα ελαττώσουν τις γεννήσεις και το έτος 2.025 ο μέσος όρος στις αναπτυγμένες χώρες φθάσει στα δυο παιδιά κατά ανδρόγυνο και οι αναπτυσσόμενες χώρες επιτύχουν τη μείωση αυτή στο έτος 2.050, τότε ο πληθυσμός θα σταθεροποιηθεί στα 12 δισεκ. το έτος 2.090.

Αν συνεχιστεί η αύξηση του πληθυσμού με το σημερινό ρυθμό, τότε πιθανό να έχουμε πείνα και αθλιότητα στον πλανήτη μας. Σήμερα το ένα τρίτο των κατοίκων της γης υποφέρει από υποσιτισμό, υπολογίζεται δε ότι κάθε μέρα πεθαίνουν 160.000 άτομα από την πείνα. Αυτά τα στοιχεία πείθουν τον καθένα μας για το πόσο δύσκολο θα είναι να ζήσουν και διατραφούν 201 δισεκ. άτομα, όσο μεγάλη και αν είναι η αύξηση της παραγωγής των αγαθών.

Η δεύτερη λύση φαίνεται ότι είναι η καλύτερη παρόλο που είναι πολύ δύσκολη, αν όχι αδύνατη, η άμεση εφαρμογή της. Το πρόβλημα είναι πώς και ποιος θα πείσει ένα Ινδό ή ένα Ιταλό να αποκτήσει μόνο δυο παιδιά αντί πέντε ή έξι;

Πιο ρεαλιστική φαίνεται η τρίτη περίπτωση, γιατί με την κατάλληλη διαφώτιση και κυρίως με τη μόρφωση είναι δυνατό να συνειδητοποιήσουν οι άνθρωποι τις συνέπειες του υπερπληθυσμού, να μειωθούν οι γεννήσεις και να σταθεροποιηθεί ο πληθυσμός το έτος 2.090 στα 12 δισεκατομμύρια άτομα. Με την αύξηση δε της παραγωγής των αγαθών και τη δίκαιη κατανομή τους μεταξύ των διαφόρων χωρών θα μπορούν να ζήσουν σχετικά καλά τα 12 δισεκατομμύρια άτομα.

Η λύση στο δράμα που προκαλεί η εκρηκτική αύξηση του πληθυσμού φαίνεται ότι βρίσκεται όχι μόνο στη μείωση των γεννήσεων αλλά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

και στην καλύτερη και δικαιότερη κατανομή των φυσικών πόρων μεταξύ των διαφόρων χωρών. Ο περιορισμός της σπατάλης που γίνεται στις πλούσιες χώρες και ο περιορισμός του πολεμικού ανταγωνισμού και των εξοπλισμών θα δώσουν την ευκαιρία αυξήσεως της παραγωγής και βελτιώσεως του βιοτικού επιπέδου εκατομμυρίων ανθρώπων σε κάθε γωνιά του πλανήτη μας.

Οι ακόλουθες πληροφορίες δίνουν μια σαφή εικόνα της καταστάσεως που επικρατεί σήμερα γύρω από την κατανομή του πλούτου και την ικανοποίηση των αναγκών. Ένας Καναδός καταναλίσκει κάθε χρόνο ποσότητα σιτηρών που καταναλίσκουν μαζί πέντε Ινδοί, δηλαδή ένας Καναδός ισοδυναμεί με πέντε Ινδούς στην κατανάλωση σιτηρών. Ένας Αμερικανός καταναλίσκει τόση ενέργεια όση παράγει η καύση 11,244 κιλών άνθρακα, ενώ ένας κάτοικος της Νιγηρίας καταναλίσκει όση ενέργεια παράγει η καύση 59 κιλών άνθρακα δηλαδή ένας Αμερικανός ισοδυναμεί με 190 Νιγηρούς στην κατανάλωση ενέργειας. Αν ληφθούν υπόψη όλοι οι τομείς της καταναλώσεως, ένας κάτοικος βιομηχανικού κράτους καταναλίσκει όσο 50 κάτοικοι του τρίτου κόσμου.

Έτσι παρουσιάζονται οι τάσεις των μεταβολών του πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα. Το πρόβλημα του υπερπληθυσμού δεν εμφανίστηκε μόνο στην εποχή μας. Ένας από τους πιο γνωστούς οικονομολόγους που ασχολήθηκε με τα προβλήματα του πληθυσμού και διατύπωσε μια πολύ απαισιόδοξη θεωρία, ήταν ο Thomas Malthus.

6. Θεωρία του Malthus περί πληθυσμού.

Ο Malthus, Άγγλος θεολόγος και οικονομολόγος, γεννήθηκε το 1777 και πέθανε το 1834. Σπούδασε θεολογία στο Καίμπριτζ και χειροτονήθηκε ιερέας. Το 1798 στο περίφημο έργο του «Δοκίμιο για τον πληθυσμό» (Essay on the principles of population) ανάπτυξε την περίφημη Μαλθουσιανή θεωρία του. Το βιβλίο αυτό έγινε ανάρπαστο και επηρέασε για ένα αιώνα τη σκέψη των ανθρώπων όλου του κόσμου.

Ο Malthus παρατήρησε ότι σε πολλά μέρη του κόσμου, ο πληθυσμός είχε την τάση να διπλασιάζεται κάθε 25 χρόνια. Από αυτό έβγαλε το συμπέρασμα όταν αν δεν περιοριζόταν η αύξηση του πληθυσμού από πολέμους, επιδημίες και έλλειψη τροφίμων θα είχε την τάση να αυξάνεται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βασικό πρόβλημα του πληθυσμού είναι το πρόβλημα διατροφής. Όταν ο πληθυσμός διπλασιάζεται είναι σαν να μειώνεται στο ήμισυ η επιφάνεια της γης. Με την αύξηση του πληθυσμού η γη «μικραίνει» τόσο ώστε δεν της είναι δυνατό να μας εφοδιάσει με τα απαραίτητα μέσα συντηρήσεως. Τα μέσα συντηρήσεως όμως, δηλαδή τα αγαθά, δεν αυξάνονται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου αλλά μόνο με ρυθμό αριθμητικής προόδου και τούτο οφείλεται στο νόμο «της φθίνουσας αποδόσεως του εδάφους».

Ο ρυθμός αυξήσεως του πληθυσμού και των τροφίμων κατά τον Malthus εξελίσσεται ως ακολούθως:

	Σήμερα	Μετά 25 έτη	Μετά 50 έτη	Μετά 75 έτη	Μετά 100 έτη	Μετά 125 έτη	Μετά 150 έτη	Μετά 175 έτη
Πληθυσμός	1	2	4	8	16	32	64	128
Τρόφιμα	1	2	3	4	5	6	7	8

Σύμφωνα με τη θεωρία του Malthus, για να περιοριστεί η αύξηση του πληθυσμού έπρεπε να υιοθετηθεί η αρχή της ηθικής αποχής και η αναβολή των γάμων για πιο μεγάλη ηλικία, μέχρι δηλαδή τα άτομα να εξασφαλίσουν τα μέσα για να συντηρήσουν την οικογένειά τους.

Μέχρι σήμερα, δυο σχεδόν αιώνες μετά τη διατύπωσή της, αυτή η θεωρία δεν έχει επαληθευθεί, γιατί όταν ο Malthus διατύπωνε το νόμο της φθίνουσας αποδόσεως του εδάφους δεν πρόβλεψε (α) τα θαύματα της βιομηχανικής επαναστάσεως και (β) την πτώση του ποσοστού γεννητικότητας κυρίως στις αναπτυγμένες χώρες.

Η θεωρία του Malthus αποδεικνύει πόσο μπορεί μια απλή θεωρία να επηρεάσει τη σκέψη των ανθρώπων. Δημιούργησε εκτός πολλών άλλων και τη βάση της νομοθεσίας για τους φτωχούς στην Αγγλία τον 19ο αιώνα.

Παρόλο που η βάση της θεωρίας αυτής δεν αποδείχτηκε ορθή, εντούτοις το σπέρμα της αλήθειας που υπήρχε μέσα της φάνηκε πολύ χρήσιμο σήμερα για τη μελέτη της πληθυσμιακής τάσεως στις χώρες

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του τρίτου κόσμου και προβλημάτισε τους ανθρώπους για τους τρομερούς κινδύνους του υπερπληθυσμού.

7. Μετακινήσεις του πληθυσμού.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε τις τάσεις αυξήσεως του πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα. Είναι όμως φανερό ότι ενδιαφέρει ιδιαίτερα και η αυξομείωση του πληθυσμού κάθε χώρας χωριστά. Κανονικά η αυξομείωση του πληθυσμού προκαλείται από τις γεννήσεις και τους θανάτους. Επειδή όμως ο πληθυσμός για διάφορους λόγους μετακινείται συνεχώς, για τούτο η μετανάστευση υπό την ευρεία της έννοια επιδρά πάνω στο μέγεθος του πληθυσμού.

Όταν οι συνθήκες διαβιώσεως σε μια περιοχή ή σε μια χώρα δεν ικανοποιούν τα άτομα, τότε αυτά αρχίζουν να μετακινούνται για μόνιμη εγκατάσταση σε μια περιοχή ή άλλη χώρα όπου ελπίζουν οι συνθήκες διαβιώσεως να είναι καλύτερες. Αν η μετακίνηση των ατόμων γίνει μέσα στην ίδια τη χώρα τους, τότε γίνεται λόγος για εσωτερική μετακίνηση του πληθυσμού. Αν η μετακίνηση γίνει σε άλλη χώρα, τότε γίνεται λόγος για εξωτερική μετακίνηση δηλαδή μετανάστευση.

Εσωτερική μετακίνηση του πληθυσμού.

Το σύνολο του πληθυσμού κάθε χώρας, ανάλογα με την περιοχή που κατοικεί διακρίνεται σε αστικό και αγροτικό. Από τα παλιά χρόνια υπήρχε τάση του πληθυσμού να μετακινείται από την ύπαιθρο προς τις πόλεις. Μετά τη βιομηχανική επανάσταση παρατηρείται μεγάλο ρεύμα αστυφιλίας σε όλες τις πόλεις. Ο πληθυσμός μετακινείται από την ύπαιθρο στις πόλεις για να ασχοληθεί στη βιομηχανία.

Η αστυφιλία φαίνεται εκ πρώτης όψεως σαν κάτι το φυσιολογικό και σαν συντελεστής προόδου. Πράγματι με την εκβιομηχάνιση της γεωργικής παραγωγής, μέρος του ανθρώπινου δυναμικού της υπαίθρου είτε δεν απασχολείται είτε υποαπασχολείται. Αυτός ο πληθυσμός, με τη μετακίνησή του στις πόλεις, βρίσκει απασχόληση στη βιομηχανία και αποφεύγεται μ΄ αυτό τον τρόπο η ανεργία.

Η αστυφιλία όμως δεν οφείλεται μόνο σε οικονομικούς αλλά και σε κοινωνικούς λόγους. Για το λόγο αυτό η αστυφιλία πολλές φορές παίρνει μεγάλες διαστάσεις με δυσμενείς συνέπειες για την οικονομία

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

της χώρας. Στην ύπαιθρο π.χ. δυνατό να παρατηρηθεί έλλειψη εργατικού δυναμικού και να μείνουν ακαλλιέργητες μεγάλες ή μικρές εκτάσεις γης. Εκτός αυτού το μεγάλο ρεύμα πληθυσμού προς τις πόλεις δημιουργεί τεράστια προβλήματα (στέγαση, εκπαίδευση, συγκοινωνία κ.λπ.).

Τα σύγχρονα κράτη λαμβάνουν διάφορα μέτρα για τον περιορισμό της αστυφιλίας. Μερικά από τα μέτρα αυτά είναι ο εξηλεκτρισμός της υπαίθρου, η βελτίωση των συγκοινωνιών, η τουριστική ανάπτυξη της υπαίθρου, η ίδρυση σχολείων, η ίδρυση βιομηχανικών μονάδων κ.λπ. Μ' αυτό τον τρόπο εξασφαλίζονται καλύτερες συνθήκες διαβιώσεως στην ύπαιθρο, δημιουργούνται περισσότερες ευκαιρίες απασχολήσεως και περιορίζεται η μετακίνηση του πληθυσμού προς τις πόλεις.

Εξωτερική μετακίνηση του πληθυσμού (immigration).

Η μετακίνηση του πληθυσμού σε άλλη χώρα με σκοπό την αλλαγή του τόπου μονίμου διαμονής και όχι τόν τουρισμό ή σπουδές ονομάζεται μετανάστευση. Χώρες που έχουν δημογραφική πίεση και ανεργία ευνοούν τη μετανάστευση και την προωθούν. Άλλες χώρες όμως αποθαρρύνουν με διάφορους τρόπους τη μετανάστευση.

Η ιστορία είναι γεμάτη από μικρά ή μεγάλα ρεύματα μεταναστεύσεως. Κατά το 19ο αιώνα μεγάλος αριθμός ατόμων μετανάστεψαν από την Ευρώπη προς την Αμερική, την Αυστραλία, τη Ν. Ζηλανδία και την Αφρική. Έτσι, εργατικά χέρια που πλεόναζαν στη χώρα τους, έγιναν παραγωγικά στη χώρα που τους φιλοξένησε. Υπολογίζεται ότι μεταξύ των ετών 1900-1910 μετανάστεψαν στη Β. Αμερική πάνω από ένα εκατομμύριο Ευρωπαίοι. Την ίδια περίπου εποχή από το άλλο άκρο της υδρογείου και συγκεκριμένα από την Κίνα οκτώ εκατομμύρια άτομα μετανάστεψαν στο Σιάμ, στη Φορμόζα και άλλες χώρες του Ινδικού Ωκεανού. Η μεταναστευτική κίνηση συνεχίζεται και σήμερα με ιδιαίτερη στροφή προς τις χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής.

Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει σήμερα η μετανάστευση επιστημόνων ή όπως λέγεται διαρροή εγκεφάλων (brain drain). Από την αρχή των ιστορικών χρόνων η αναζήτηση της γνώσεως έχει συνδεθεί μέσα στο ανθρώπινο μυαλό με τα μακρινά ταξίδια. Η μετανάστευση από τους κόλπους των πανεπιστημιακών κοινοτήτων είναι φαινόμενο που

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εμφανίστηκε σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του ανθρώπινου γένους όσο κι άν αυτό φαίνεται «φρούτο» της εποχής μας. Πολλά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια ιδρύθηκαν ύστερα από μαζικές μεταναστεύσεις καθηγητών και φοιτητών. Η Οξφόρδη ιδρύθηκε το 12ο αιώνα από τέτοιους μετανάστες που προέρχονταν από το Παρίσι. Το Καίμπριτζ, από τη μετακίνηση φοιτητών και καθηγητών από την Οξφόρδη κ.λπ.

Το φαινόμενο αυτό μαστίζει όλες τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες που βλέπουν τους μορφωμένους τους να τις εγκαταλείπουν και να μεταναστεύουν στη Δυτική Ευρώπη ή στην Αμερική. Από αυτό το φαινόμενο υποφέρει και η Ευρώπη γιατί πολλοί επιστήμονές της μεταναστεύουν στην Αμερική όπου υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες και ευκολίες για επιστημονική έρευνα και ψηλότερες αμοιβές. Η μετανάστευση επιστημόνων αποτελεί απώλεια για τη χώρα προελεύσεως και κέρδος για τη χώρα προορισμού.

Το «εμπόριο της γνώσεως», όπως αποκαλείται σήμερα η φυγή επιστημόνων από μια χώρα σε άλλη, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα για τη χώρα της διαρροής των εγκεφάλων, γιατί χάνει όχι μόνο ανθρώπινο δυναμικό αλλά και σημαντικά κεφάλαια που έχει επενδύσει στην παιδεία για τη μόρφωση αυτών των ανθρώπων. Το πρόβλημα είναι σοβαρό και αποτελεί δίλημμα, κυρίως όταν ο λόγος της φυγής είναι η αδυναμία παραγωγικής απασχολήσεως αυτών των επιστημόνων στη χώρα τους.

Οι διάφοροι επιστήμονες και πολιτικοί που ασχολούνται με τη μετανάστευση χωρίζονται σε δυο στρατόπεδα. Σ' αυτούς που υποστηρίζουν τη μετανάστευση και σ' αυτούς που τάσσονται εναντίον της. Και οι δυο ομάδες έχουν ισχυρά επιχειρήματα:

Οι υποστηρικτές της μεταναστεύσεως ισχυρίζονται ότι με τη μετανάστευση ελαττώνονται οι καταναλωτικές δαπάνες της οικονομίας και τα επιδόματα που καταβάλλει το Κράτος στους ανέργους. Εκτός αυτού οι μετανάστες αποστέλλουν συνάλλαγμα στη γενέτειρά τους, δαπανούν συνάλλαγμα όταν επισκέπτονται τη γενέτειρά τους, και μεταφέρουν τα κεφάλαια και τις γνώσεις τους, όταν αποφασίσουν να επιστρέψουν και να εγκατασταθούν σ' αυτή. Δεν πρέπει επίσης να παραβλέπεται το γεγονός ότι οι εξαγωγές της γενέτειρας των μεταναστών προς τη χώρα της διαμονής τους αύξάνονται, γιατί οι μετα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νάστες εξακολουθούν να καταναλίσκουν αγαθά που παράγονται στη γενέτειρά τους.

Η μετανάστευση συμφέρει στις χώρες που αντιμετωπίζουν πρόβλημα υπερπληθυσμού. Ο υποαπασχολούμενος ή άνεργος πληθυσμός παρασύρεται εύκολα από ανατρεπτικές ιδέες με κίνδυνο να διαταραχτεί η ειρήνη και η ασφάλεια στη χώρα. Με τη διοχέτευση του πληθυσμού στο εξωτερικό αποφεύγεται ο κίνδυνος αυτός.

Όσον αφορά τη χώρα προορισμού, ένα μεγάλο πλεονέκτημα είναι ότι οι μετανάστες είναι κυρίως νέοι και ώριμοι και επομένως προσφέρουν στη νέα τους πατρίδα πολύτιμες υπηρεσίες χωρίς αυτή να έχει υποστεί θυσίες για να τους ετοιμάσει.

Οι πολέμιοι της μεταναστεύσεως υποστηρίζουν ότι προκαλείται μεγάλη ζημιά στη χώρα προελεύσεως, γιατί αυτή δαπάνησε πάρα πολλά για να ετοιμάσει εργατικό ή επιστημονικό δυναμικό. Αντί όμως αυτό το ανθρώπινο δυναμικό να βοηθήσει τη χώρα του που κατέβαλε τόσες προσπάθειες για τη δημιουργία του, βοηθά κάποια άλλη ξένη χώρα να αναπτυχτεί. Εκτός αυτού οι μετανάστες αφομοιώνονται εύκολα στη νέα τους πατρίδα και παύουν να στέλλουν τα εμβάσματά τους στην πατρίδα τους. Το σπουδαιότερο επιχείρημα είναι ότι η χώρα προελεύσεως στερείται των ικανών στελεχών της, γιατί μεταναστεύουν νέα και εξειδικευμένα άτομα και ευεργετείται έτσι η χώρα προορισμού. Μιά άλλη συνέπεια της μεταναστεύσεως είναι ότι μεταβάλλεται η κατανομή του πληθυσμού σε φύλα και ηλικίες με αποτέλεσμα να μειώνεται η γεννητικότητα στη χώρα προελεύσεως, γιατί συνήθως μεταναστεύουν νέοι άνδρες. Προκαλείται επίσης νόθευση του ντόπιου πληθυσμού στη χώρα προορισμού με σοβαρούς κοινωνικούς κινδύνους.

Τα πιο πάνω επιχειρήματα είτε είναι υπέρ είτε κατά της μεταναστεύσεως φαίνονται υπερβολικά. Οι σύγχρονοι επιστήμονες και πολιτικοί ακολουθούν μια μέση οδό. Η μετανάστευση με βάση τις σημερινές αντιλήψεις είναι κάτι το αναγκαίο και χρήσιμο, πρέπει όμως να εξελίσσεται με ορισμένο σχέδιο. Για το σχεδιασμό της αποστολής ή αποδοχής εργατικών χεριών πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι παρούσες και μελλοντικές ανάγκες κάθε χώρας.

Επειδή το ανθρώπινο κεφάλαιο έχει αξία μόνο όταν χρησιμοποιεί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται παραγωγικά, για τούτο πρέπει να γίνεται προγραμματισμένα με βάση τις δυνατότητες της οικονομίας κάθε χώρας τόσο τις σημερινές όσο και τις μελλοντικές.

Η χώρα που δέχεται τους μετανάστες κάνει συνήθως επιλογή των μεταναστών με προτίμηση στους ειδικευμένους και στα δυναμικά μυαλά. Έτσι αποκτά τους κατάλληλους εργάτες και τους αναγκαίους επιστήμονες για την ανάπτυξή της και αποφεύγει προβλήματα εργατικά, κοινωνικά κ.ά. που μπορεί να δημιουργήσουν ανεπιθύμητοι μετανάστες.

Είναι ευχάριστο το γεγονός ότι αναγνωρίζεται επίσημα ότι οι δυσκολίες και τα προβλήματα της μετατοπίσεως του πληθυσμού μπορεί να λυθούν μόνο με διεθνή συνεργασία. Για τούτο υπάρχουν σε διάφορες χώρες διεθνείς οργανισμοί για το συντονισμό και την ομαλή λειτουργία της μεταναστεύσεως. Ποιο όμως πρέπει να είναι το μέγεθος του πληθυσμού μιας χώρας, ώστε να υπάρχουν δυνατότητες ισόρροπης αναπτύξεως και ομαλής συνεργασίας με τις άλλες χώρες;

8. Άριστο επίπεδο του πληθυσμού

Ο καθορισμός του μεγέθους του πληθυσμού μιας χώρας είναι έργο πολύ δύσκολο, πρέπει δε να προγραμματίζεται με βάση τις οικονομικές της δυνατότητες. Κάθε χώρα ανάλογα με τον πλούτο και τα τεχνικά μέσα που διαθέτει, μπορεί να συντηρήσει ορισμένο μέγεθος πληθυσμού. Επομένως αν κριθεί ότι ο πληθυσμός μιας χώρας είναι πιο κάτω από το άριστο σημείο (optimum), τότε πρέπει να παραχωρηθούν στον πληθυσμό αυτό κίνητρα για να μπορέσει να αυξηθεί. Παράδειγμα η Ελλάδα που, επειδή ο πληθυσμός της αυξάνεται με πολύ βραδύ ρυθμό, θέσπισε νόμο για την επιχορήγηση της γεννήσεως τρίτου παιδιού.

Αντίθετα, όπου υπάρχει υπερπληθυσμός (overpopulation), πρέπει να λαμβάνονται μέτρα οικογενειακού προγραμματισμού για να περιοριστούν οι γεννήσεις και να φτάσει ο πληθυσμός στο άριστό του σημείο. Μ' αυτό τον τρόπο αξιοποιείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ο διαθέσιμος πλούτος κάθε χώρας και αποφεύγονται η πείνα και η δυστυχία που παρουσιάζονται τόσο έντονα στον καιρό μας σε αρκετές περιοχές του κόσμου. Βασική προϋπόθεση για την επιτυχία αυτού του

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

έργου είναι η συνεργασία και η κατανόηση του κοινού που μπορεί να επιτευχθεί με κατάλληλη ενημέρωση και εκπαίδευση του κοινού.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *Γράψετε μερικούς λόγους για τους οποίους δικαιολογείται η μεγάλη σπουδαιότητα του πληθυσμού για την οικονομική επιστήμη.*
2. *Να συμπληρωθούν τα κενά της πιο κάτω προτάσεως:*

   Οι γεννήσεις μιας χώρας, στη διάρκεια ενός έτους, που αντιστοιχούν σε χίλιους κατοίκους ονομάζονται ..... οι θάνατοι ενός έτους, που αντιστοιχούν σε χίλιους κατοίκους *ονομάζονται* ....., *και η διαφορά των δυο αυτών ποσοστών ονομάζεται* .....
3. *Με ποιο τρόπο παρακολουθείται η κίνηση του πληθυσμού μιας χώρας;*
4. *Υπογραμμίστε την ορθή απάντηση:*

   Στην κατηγορία του ενεργού πληθυσμού ανήκουν:

   α) Τα άτομα που μπορούν, αλλά δε θέλουν να εργαστούν,

   β) τα άτομα που θέλουν να εργαστούν, αλλά δε μπορούν,

   γ) τα άτομα που μπορούν και θέλουν να εργαστούν.
5. *Σε πόσους και ποιες κατηγορίες μπορούμε να χωρίσουμε τον πληθυσμό, αν λάβουμε υπόψη την ηλικία του;*
6. *Γιατί έχουν τόσες μεγάλες διαφορές οι πυραμίδες ηλικιών της Αγγλίας και των Φιλιππίνων;*
7. *Χωρίστε σε δυο κατηγορίες τις πιο κάτω χώρες. Στην πρώτη κατηγορία εκείνες που μπορεί να έχουν περίπου την ίδια πυραμίδα ηλικιών με τη Μεγάλη Βρετανία και στη δεύτερη εκείνες που μπορεί να έχουν περίπου την ίδια πυραμίδα με τις Φιλιππίνες: Γαλλία, Ελλάδα, Κύπρος, Γιουγκοσλαβία, Τσεχοσλοβακία, Συρία, Τουρκία, Αυστραλία, Ινδίες, Κίνα, Σαουδική Αραβία, Σουδάν, Η.Π.Α. και Καναδάς.*
8. *Στις περισσότερες χώρες του κόσμου ο αριθμός των γυναικών είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των ανδρών. Πού οφείλεται αυτό;*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

9. Να συμπληρωθούν τα κενά στην πιο κάτω πρόταση:

Αύξηση του πληθυσμού σε παγκόσμια κλίμακα προκαλείται από ....., ενώ μείωση του πληθυσμού προκαλείται από .....

10. Με ποιους τρόπους μπορούν οι διάφορες χώρες να πετύχουν μείωση της γεννητικότητάς τους;
11. Κάνετε συγκρίσεις μεταξύ εισοδημάτων και ποσοστών γεννητικότητας. Τι παρατηρείτε;
12. Σε ποιους άλλους παράγοντες εκτός από την αύξηση του πληθυσμού οφείλεται η πείνα που επικρατεί σήμερα στον Πλανήτη μας;
13. Ποια τα βασικά στοιχεία της θεωρίας του Μάλθους;
14. Να συμπληρωθούν τα κενά στην πιο κάτω πρόταση:

Η μετακίνηση του πληθυσμού από την ύπαιθρο προς τις πόλεις ονομάζεται ..... , ενώ η μετακίνηση από τη μια χώρα στην άλλη ονομάζεται ....

15. Τι εννοούμε όταν λέμε «άριστο επίπεδο του πληθυσμού»;
16. Ποια τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της μεταναστεύσεως για τη χώρα προορισμού των μεταναστών;
17. Συζητήστε τη μετανάστευση, αφού χωριστείτε στην τάξη σε δυο ομάδες, σ' αυτούς που υποστηρίζουν και σ' αυτούς που αντιτίθενται σ' αυτή.
18. Το πρόβλημα του υπερπληθυσμού μαστίζει σήμερα πολλές χώρες. Γράψετε μια σύντομη έκθεση για να υποστηρίξετε με επιχειρήματα τρόπους για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της καταστάσεως.
19. Συζητήστε το θέμα «η σημασία της διαρροής εγκεφάλων προς τις Η.Π.Α. από διάφορες άλλες χώρες» από τις ακόλουθες απόψεις: α) Για τις Η.Π.Α. β) Για τις χώρες προελεύσεως γ) Για το Παγκόσμιο.
20. Χωριστείτε σε δυο ομάδες και συζητήστε τα πιο κάτω θέματα:
    α) «Η βόμβα του πληθυσμού είναι το τρομερότερο όπλο που απειλεί την ανθρωπότητα.»
    β) «Η πείνα μαστίζει εκατομμύρια ανθρώπων. Την ευθύνη γι' αυτό γιά άλλους την φέρουν οι οικονομικά αναπτυγμένες χώρες και για άλλους οι ίδιες οι χώρες που υποφέρουν.»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

ΑΝΑΓΚΕΣ - ΑΓΑΘΑ - ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ (WANTS - GOODS - UTILITY)

Α. ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ

1. Έννοια

Σε προηγούμενο κεφάλαιο τονίστηκε ότι σκοπός της οικονομικής δραστηριότητας είναι η ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων. Τι είναι όμως ανάγκη;

Όταν ο άνθρωπος αισθάνεται πείνα, τότε λέγεται ότι έχει ανάγκη τροφής, όταν αισθάνεται κρύο, έχει ανάγκη από ενδυμασία κ.λπ. Αισθάνεται δηλαδή την έλλειψη τροφής, ενδυμασίας, κατοικίας, μορφώσεως, ψυχαγωγίας κ.λπ. και αυτή η έλλειψη ζητά επίμονα ικανοποίηση. Για να εκλείψει το δυσάρεστο αίσθημα της ελλείψεως, ο άνθρωπος προβαίνει σε διάφορες ενέργειες. *Το δυσάρεστο αίσθημα μιας ελλείψεως που συνοδεύεται από προσπάθεια για ικανοποίησή της ονομάζεται ανάγκη.* Δεν είναι αρκετό να αισθάνεται απλώς ο άνθρωπος την έλλειψη, αλλά πρέπει και να είναι διατεθειμένος να προβεί στις αναγκαίες ενέργειες και θυσίες για την ικανοποίησή της.

Η σημασία των αναγκών για την ανθρωπότητα είναι πολύ μεγάλη, γιατί αποτελούν το κίνητρο της οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου. Είναι αλήθεια ότι, αν δεν υπήρχαν οι ανάγκες, η ζωή του ανθρώπου θα ήταν ίσως πιο ανώδυνη, αλλά από την άλλη μεριά ο άνθρωπος δε θα έφτανε στο ύψος του πολιτισμού που βρίσκεται σήμερα.

2. Είδη αναγκών

Σε κάθε κοινωνία ζει μικρός ή μεγάλος αριθμός ανθρώπων. Κάθε ένας απ' αυτούς έχει τις ατομικές του ανάγκες, τις δικές του προτι-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μήσεις και επιθυμίες που προσπαθεί να ικανοποιήσει με το δικό του τρόπο. Για το λόγο αυτό υπάρχει μεγάλος αριθμός ανθρώπινων αναγκών που ζητούν ικανοποίηση. Μερικές μάλιστα συλλογικές ανάγκες μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με συλλογική προσπάθεια, όπως π.χ. η ασφάλεια των πολιτών, η δημόσια υγεία κ.λπ.

Η οικονομική επιστήμη ενδιαφέρεται για τις οικονομικές ανάγκες, τις ανάγκες δηλαδή που η ικανοποίησή τους απαιτεί αγαθά και υπηρεσίες που δημιουργούνται από την οικονομική δραστηριότητα του ανθρώπου. Δεν την ενδιαφέρουν δηλαδή οι ψυχικές ανάγκες όπως είναι π.χ. η ανάγκη της προσευχής.

Οι οικονομικές ανάγκες διακρίνονται κατά κύριο λόγο σε:

α) Φυσικές ή κύριες ή ανάγκες υπάρξεως.

β) Κοινωνικές ή ανάγκες πολιτισμού.

Φυσικές ανάγκες είναι εκείνες που επιβάλλει η φύση και ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να ικανοποιήσει, για να διασφαλίσει την ίδια την ύπαρξή του. Αυτές είναι: της τροφής, της κατοικίας και της ενδυμασίας. Για την ύπαρξή του ο άνθρωπος έχει ανάγκη μιας στοιχειώδους διατροφής και προφύλαξης από τα στοιχεία της φύσεως. Η μη ικανοποίηση των αναγκών αυτών θέτει σε κίνδυνο τη ζωή του ανθρώπου.

Κοινωνικές ανάγκες είναι εκείνες που δημιούργησε η συμβίωση του ανθρώπου σε μια κοινωνία. Το περιβάλλον στο οποίο ζει ο άνθρωπος επιδρά αποφασιστικά στον τρόπο ζωής και επομένως στη διαμόρφωση των αναγκών του.

Οι κοινωνικές ανάγκες υποδιαιρούνται:

α) *σε Απλές κοινωνικές ανάγκες*. Είναι εκείνες που η στοιχειώδης ικανοποίησή τους είναι κατά κάποιο τρόπο απαίτηση της κοινωνικής διαβιώσεως, όπως είναι η μόρφωση των τέκνων, η ύπαρξη κάποιων επίπλων και σκευών στα σπίτια κ.ά.

β) *σε κοινωνικές ανάγκες Ανέσεως*. Η ικανοποίησή τους επιβάλλεται για χάρη της ανέσεως του ανθρώπου. Το αυτοκίνητο που χρησιμοποιείται στη θέση του ποδηλάτου για τη μετάβαση στον τόπο της εργασίας ή στον τόπο της εκδρομής, καλύπτει μιαν ανάγκη ανέσεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ) *σε κοινωνικές ανάγκες Επιδείξεως*. Την ανάγκη της επιδείξεως αισθάνθηκε ο άνθρωπος από πολύ παλιά, όπως μαρτυρούν τα διάφορα κοσμήματα που βρίσκονται στα αρχαιολογικά μουσεία.

Σε αντίθεση με τις φυσικές ανάγκες που είναι ορισμένες σε αριθμό, οι κοινωνικές ανάγκες είναι *άπειρες*. Συνεχώς ο πολιτισμός, η εξέλιξη της τεχνολογίας, η διαφήμιση, η μίμηση και η μόδα, δημιουργούν νέες ανάγκες. Ό,τι εμφανίζεται σαν μόδα, σαν καινοτομία, σαν πολυτέλεια σήμερα, καταντά ανάγκη αύριο. Έτσι, οι κοινωνικές ανάγκες συνεχώς *πολλαπλασιάζονται*. Γιαυτό και *διαφέρουν από τον ένα χρόνο στον άλλο και από τον ένα τόπο στον άλλο*.

3. Δημιουργία νέων αναγκών

Ένας από τους λόγους που το οικονομικό πρόβλημα γίνεται συνεχώς οξύτερο είναι και η δημιουργία νέων αναγκών. Η δημιουργία νέων αναγκών οφείλεται στους πιο κάτω παράγοντες.

α) Μίμηση: Ο άνθρωπος προσπαθεί, πάντοτε, να διακριθεί και να αναγνωριστεί μέσα στην κοινωνία που ζει. Η διάκριση και αναγνώριση του ατόμου εξαρτάται και από το βαθμό ικανοποιήσεως των αναγκών του. Για τούτο κάθε άνθρωπος επιδιώκει να μη μστερεί σε σύγκριση με τους συνανθρώπους του. Επειδή υπάρχει συνεχής επαφή μεταξύ κοινωνιών με διαφορετικό επίπεδο ζωής, η έμφυτη τάση του ανθρώπου να μιμείται τους άλλους, είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες δημιουργίας νέων αναγκών.

β) Συνήθεια: Στη διαμόρφωση νέων αναγκών επιδρά πάρα πολύ η έμφυτη τάση του ανθρώπου να ζητά την επανάληψη των απολαύσεων. Η επανάληψη αυτή με την πάροδο του χρόνου διαμορφώνεται σε νέα ανάγκη.

γ) Διαφήμιση: (Advertisement). Είναι σε όλους μας γνωστός ο τεράστιος ρόλος και η επίδραση που ασκεί η διαφήμιση στην καθημερινή ζωή μας. Στόχος της διαφημίσεως είναι η γνωστοποίηση της υπάρξεως των διαφόρων αγαθών ή υπηρεσιών, η προβολή των ιδιοτήτων τους και της εξυπηρετήσεως που μπορεί να προσφέρουν και η προσπάθεια να πειστεί ο κόσμος να τα αγοράσει, για να ικανοποιήσει

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ανάγκες του. Η διαφήμιση που ενισχύει την τάση της κοινωνίας για κατανάλωση, επιδρά σταδιακά στον άνθρωπο και κατορθώνει να τον πείσει να χρησιμοποιήσει ορισμένα αγαθά που του ήταν άγνωστα μέχρι τότε. Η χρησιμοποίηση από τον άνθρωπο νέων αγαθών που προβλήθηκαν με τη διαφήμιση, δημιουργεί νέες ανάγκες και αυξάνει συνεχώς τή ζήτηση και την κατανάλωση.

δ) Μόδα: (Fashion). Η παροδική συνήθεια που επικρατεί για λίγο χρονικό διάστημα κυρίως στην ενδυμασία, κόμμωση, κοσμήματα κ.λπ. ενισχύει την επιθυμία του ανθρώπου να μοιάζει, αλλά και να ξεχωρίζει από τους άλλους. Στην προσπάθειά του να ακολουθήσει τη μόδα ο άνθρωπος δημιουργεί συνεχώς νέες ανάγκες που τον κάνουν να μοιάζει, αλλά και να ξεχωρίζει από τους άλλους. Αυτές τις νέες ανάγκες ο άνθρωπος τις καλύπτει ή τις ικανοποιεί σε βάρος κάποιων άλλων αναγκών.

4. Ιδιότητες των αναγκών

α) *Επέκταση, διαφορισμός και πολλαπλασιασμός*. Ο πρωτόγονος άνθρωπος όπως και ο σύγχρονος είχε τις βασικές ανάγκες της τροφής, της ενδυμασίας και της κατοικίας. Ενώ όμως ο πρωτόγονος άνθρωπος ικανοποιούσε την ανάγκη της τροφής με ελάχιστα είδη, ο σύγχρονος έχει ανάγκη μιας σημαντικής ποικιλίας τροφών. Εξάλλου το περιβάλλον στο οποίο ζει ο άνθρωπος επιβάλλει διάφορους τύπους ενδυμασίας και κατοικίας. Είναι φανερό ότι οι ανάγκες υπάρξεως παρέμειναν οι ίδιες στον αριθμό, αλλά έχουν εξελιχτεί σε σύνθετες ανάγκες. Για τις κοινωνικές ανάγκες δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι συνεχώς πολλαπλασιάζονται. Η προσπάθεια ικανοποιήσεως των τωρινών αναγκών οδηγεί στη δημιουργία νέων που ζητούν ικανοποίηση. Η ανάγκη αποκτήσεως αυτοκινήτου π.χ. δημιουργεί την ανάγκη κατασκευής δρόμων, η ανάγκη αποκτήσεως κατοικίας την ανάγκη αποκτήσεως επίπλων κ.λπ.

β) *Κορεσμός*. Όταν ο άνθρωπος ικανοποιήσει την ανάγκη που αισθάνεται, αυτή χάνει την έντασή της ανάλογα βέβαια με το βαθμό της ικανοποιήσεώς της και έτσι επέρχεται κορεσμός στην επιθυμία του ανθρώπου. Η επιθυμία όμως κατά κανόνα δεν εξαφανίζεται, αλλά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

επανέρχεται σε σύντομα ή αραιά διαστήματα. Η ιδιότητα του κορεσμού ισχύει για τις φυσικές ανάγκες της τροφής, της ενδυμασίας κ.λπ., είναι όμως αμφίβολη στις κοινωνικές ή στις ανάγκες σύνθετης μορφής. Η ανάγκη π.χ. της μορφώσεως όχι μόνο δεν ελαττώνεται, αλλά αντίθετα αυξάνεται όσο προχωρεί η μόρφωση, αν βέβαια ο άνθρωπος είναι επιδεκτικός μαθήσεως.

Αν απομονωθεί μια συγκεκριμένη ανάγκη μπορεί να εμφανίζει μόνη της την ιδιότητα του κορεσμού. Το σύνολο όμως των αναγκών είναι ακόρεστο. Το ακόρεστο αυτό των αναγκών οδηγεί τον άνθρωπο στην επιδίωξη αυξήσεως της ποσότητας και βελτιώσεως της ποιότητας των μέσων ικανοποιήσεως των αναγκών του.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ανάγκες

(Ανάγκη είναι το δυσάρεστο αίσθημα μιας ελλείψεως που συνοδεύεται από προσπάθεια για ικανοποίησή της.)

Α) ΦΥΣΙΚΕΣ (ΥΠΑΡΞΕΩΣ)
Επιβάλλονται από τη φύση.
Χαρακτηριστικά: *Είναι ορισμένες:*
1) τροφής
2) κατοικίας
3) ενδυμασίας

Β) ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ (ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ)
Επιβάλλονται από την κοινωνία.
α) Απλές κοινωνικές (μόρφωση)
β) Ανέσεως (αυτοκίνητο)
γ) Επιδείξεως (κοσμήματα)
Χαρακτηριστικά:
α) Είναι άπειρες
β) πολλαπλασιάζονται
γ) διαφέρουν τοπικά και χρονικά.

Δημιουργία νέων αναγκών: Μίμηση, Συνήθεια, Διαφήμιση, Μόδα.
Ιδιότητες: *α) Επέκταση, διαφορισμός, πολλαπλασιασμός*
β) Κορεσμός.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Β. ΤΑ ΑΓΑΘΑ

1. Έννοια

Αγαθά είναι τα διάφορα μέσα που χρησιμεύουν για την ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου. Η ανάγκη της τροφής ικανοποιείται με την κατανάλωση τροφίμων, η ανάγκη της επιδείξεως με τη χρησιμοποίηση κοσμημάτων, η ανάγκη της αναψυχής με την παρακολούθηση θεαμάτων κ.λπ. Τα τρόφιμα, τα κοσμήματα, οι υπηρεσίες των ηθοποιών είναι αγαθά γιατί είναι χρήσιμα μέσα για ικανοποίηση αναγκών. Μια συγκεκριμένη ανάγκη δεν ικανοποιείται με οποιοδήποτε αγαθό αλλά με εκείνο που παρουσιάζει χρησιμότητα. (Βλέπε και πιο κάτω.)

2. Διακρίσεις των αγαθών

Τα αγαθά διακρίνονται σε πάρα πολλές κατηγορίες με βάση διάφορα κριτήρια. Η σπουδαιότερη διάκριση από οικονομικής απόψεως είναι σε:

α) **Ελεύθερα** ή απεριόριστα

β) **Οικονομικά** ή περιορισμένα.

Ελεύθερα αγαθά είναι εκείνα που βρίσκονται άφθονα στη φύση και για την απόκτησή τους δεν απαιτείται η καταβολή θυσίας (εργασίας, δαπάνης, αμοιβής). *Οικονομικά αγαθά* είναι εκείνα που βρίσκονται σε περιορισμένη ποσότητα στη φύση και για την απόκτησή τους απαιτείται η καταβολή θυσίας οποιασδήποτε μορφής, συνήθως δε χρήματος.

Το νερό της πηγής στο δάσος είναι ελεύθερο αγαθό, γιατί βρίσκεται σε αφθονία, το ίδιο όμως, αν μεταφερθεί για διανομή στην πόλη ή στο χωριό, μετατρέπεται σε οικονομικό αγαθό. Κατά τον ίδιο τρόπο ο ατμοσφαιρικός αέρας και ο ήλιος είναι ελεύθερα αγαθά στις συνθήκες που επικρατούν στη γη. Αν όμως η φύση δεν ήταν τόσο γενναιόδωρη σε σχέση με τον αέρα και τον ήλιο, τότε αυτά θα ήταν οικονομικά αγαθά. Είναι φανερό ότι για το δύτη, για παράδειγμα, ο αέρας είναι οικονομικό αγαθό. Οικονομικά είναι τα περισσότερα ή σχεδόν όλα τα αγαθά, αφού συνεχώς και πιο πολλά αγαθά μεταπηδούν από την κατηγορία των ελεύθερων στην κατηγορία των οικονομικών.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τα *οικονομικά* αγαθά διακρίνονται σε:

1. Υλικά και άυλα ή υπηρεσίες. Τα υλικά είναι εκείνα που έχουν υλική υπόσταση π.χ. το νερό, το φαγητό, το σπίτι κ.λπ. Τα άυλα είναι εκείνα που δεν έχουν υλική υπόσταση, αλλά έχουν οικονομική αξία, π.χ. η εργασία του γιατρού, του δικηγόρου, του μουσικού κ.λπ.

2. Διαρκή και καταναλωτά. Τα διαρκή αγαθά χρησιμοποιούνται κατ' επανάληψη χωρίς να παύουν να είναι αντικείμενα του ίδιου είδους, αν και με τη χρησιμοποίησή τους παθαίνουν κάποια φθορά, όπως π.χ. οι μηχανές. Τα καταναλωτά σύμφωνα με τον προορισμό τους χρησιμοποιούνται μια φορά και μετά τη χρησιμοποίησή τους είτε φθείρονται ή εξαντλούνται είτε αλλάζουν μορφή και παύουν να είναι αντικείμενα του ίδιου είδους.

Το ψωμί, τα ποτά κ.λπ. είναι καταναλωτά γιατί φθείρονται (παύουν να υπάρχουν) υλικώς μετά τη χρησιμοποίησή τους. Το αλεύρι επίσης, αν και δε φθείρεται υλικώς κατά τη μετατροπή του σε ψωμί, είναι καταναλωτό αγαθό, γιατί *με τη χρησιμοποίησή του παύει να είναι αντικείμενο του αυτού είδους*. Οι ράβδοι χρυσού ή σιδήρου είναι καταναλωτά αγαθά, αφού με τη χρησιμοποίησή τους μετατρέπονται σε αντικείμενα άλλου είδους, αν και δεν επέρχεται φθορά στην ύλη τους. Αν όμως οι ράβδοι χρυσού αποθηκευτούν π.χ. στα ταμεία μιας τράπεζας, τότε γίνονται διαρκή αγαθά. Από αυτά φαίνεται ότι το κριτήριο για την κατάταξη ενός αντικειμένου στα καταναλωτικά αγαθά δεν είναι η υλική φθορά και εξαφάνιση της ύλης του αντικειμένου αλλά η αλλαγή της μορφής του μετά την χρησιμοποίησή του.

Τα *διαρκή αγαθά* περαιτέρω υποδιαιρούνται σε *επενδυτικά* (ή παραγωγικά) και *καταναλωτικά* (ή διαβιώσεως). *Επενδυτικά* είναι εκείνα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή άλλων αγαθών. Τα αγαθά αυτά είναι το παραγωγικό δυναμικό της οικονομίας π.χ. μηχανικός εξοπλισμός (μηχανήματα και εργαλεία) κτίρια, δρόμοι, υδατοφράκτες κ.λπ. αλλά και τα αποθέματά των αγαθών (πρώτες ύλες, ημικατεργασμένα ή έτοιμα προϊόντα). *Καταναλωτικά* είναι τα αγαθά που χρησιμοποιούνται για την άμεση ικανοποίηση των αναγκών του ανθρώπου. Τα αγαθά αυτά δυνατό να έχουν υλική υπόσταση (π.χ. ηλεκτρικό ψυγείο) ή άυλη υπόσταση (π.χ. οι υπηρεσίες του γιατρού, οι υπηρεσίες του δικηγόρου κ.ά.).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπάρχουν μερικά αγαθά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε σαν επενδυτικά είτε σαν καταναλωτικά αγαθά. Π.χ. η αγελάδα είναι καταναλωτικό αγαθό όταν προορίζεται για σφαγή, είναι όμως επενδυτικό όταν χρησιμοποιείται για αναπαραγωγή ή για την καλλιέργεια της γης.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΑΓΑΘΑ

Α. ΕΛΕΥΘΕΡΑ

Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ

α) Υλικά *β) Άυλα ή υπηρεσίες*

α) Διαρκή *β) Καταναλωτά*

α) Επενδυτικά (ή παραγωγικά) *β) Καταναλωτικά (ή διαβιώσεως*

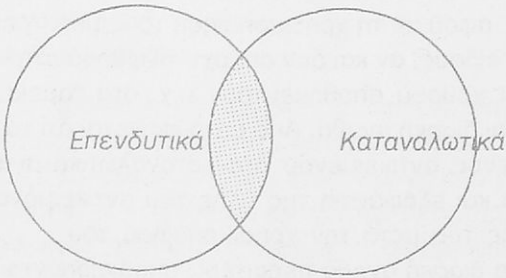

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γ. ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ – ΟΡΙΑΚΗ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Ο καταναλωτής αγοράζει τα διάφορα αγαθά γιατί του προσφέρουν κάποια χρησιμότητα. *Χρησιμότητα είναι το μέγεθος (μετρήσιμο ή μη) της ικανοποιήσεως που προκύπτει από τη χρησιμοποίηση ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας σε μια δεδομένη στιγμή.* Η χρησιμότητά του ψωμιού είναι η ικανοποίηση που μας δίνει η κατανάλωσή του σε μια δεδομένη στιγμή. Η ιδιότητα αυτή που έχουν τα αγαθά για ικανοποίηση των αναγκών δεν είναι αυτοτελής, δεν υπάρχει πάντοτε σ᾽ αυτά, αλλά δημιουργείται από την ύπαρξη αντίστοιχης ανάγκης που θέλει ικανοποίηση. Δεν υπάρχει π.χ. χρησιμότητα ηλεκτρικού ψυγείου σ᾽ ένα χωριό που δεν υπάρχει ηλεκτρικό ρεύμα. Η χρησιμότητα εξαφανίζεται, όταν εκλείψει η επιθυμία για απόκτηση του αγαθού.

Η χρησιμότητα του αγαθού εξαρτάται από την υποκειμενική εκτίμηση του καθενός. Για τον πεινασμένο το ψωμί έχει μεγάλη χρησιμότητα, για το χορτασμένο μπορεί να μην έχει καθόλου χρησιμότητα. Το ίδιο αγαθό έχει την ίδια στιγμή διαφορετικές χρησιμότητες για διαφορετικά πρόσωπα. Αλλά και για το ίδιο πρόσωπο η χρησιμότητα ενός αγαθού διαφέρει από στιγμή σε στιγμή και κάτω από διαφορετικές συνθήκες.

Η χρησιμότητα διαφέρει από την *ωφελιμότητα*, που προϋποθέτει κάτι το ευεργετικό κυρίως στην υγεία και την περιουσία του ανθρώπου. Τα οινοπνευματώδη ποτά για τον αλκοολικό έχουν χρησιμότητα, γιατί ικανοποιούν ανάγκη, δεν έχουν όμως ωφελιμότητα γιατί φθείρουν την υγεία.

Η χρησιμότητα που αποκτά ο καταναλωτής από την επιπρόσθετη κατανάλωση μονάδων ενός αγαθού προχωρεί με φθίνοντα τρόπο. Η χρησιμοποίηση μιας μονάδας αγαθού δίνει στον καταναλωτή ορισμένη ικανοποίηση. Η χρησιμοποίηση και δεύτερης μονάδας αυξάνει τη συνολική ικανοποίηση του καταναλωτή. Αν όμως απομονωθεί η ικανοποίηση που του έδωσε η δεύτερη μονάδα, παρατηρούμε ότι είναι μικρότερη από την ικανοποίηση της πρώτης μονάδας. Αν χρησιμοποιηθούν περισσότερες μονάδες από το ίδιο αγαθό, η συνολική χρησιμότητα αυξάνει αλλά με φθίνοντα ρυθμό. Μετά από ένα ορισμένο σημείο η συνολική χρησιμότητα θα πάψει να αυξάνει, δεν αποκλείεται δε και

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

να μειωθεί. Αυτό συμβαίνει, γιατί μετά την πλήρη ικανοποίηση οι επιπλέον μονάδες προκαλούν κάποια δυσαρέσκεια στον καταναλωτή.

Το πρώτο αναψυκτικό που πίνει ο καταναλωτής μια θερινή μέρα του δίνει μεγάλη ικανοποίηση, έχει δηλαδή μεγάλη χρησιμότητα. Το δεύτερο αναψυκτικό του δίνει μικρότερη κ.λπ. Πέραν όμως από ένα σημείο π.χ. στο τέταρτο αναψυκτικό, κάθε επιπλέον αναψυκτικό όχι μόνο δεν του δίνει ικανοποίηση, αλλά προκαλεί και το αίσθημα της αηδίας. Το άθροισμα των χρησιμοτήτων των τεσσάρων αυτών αναψυκτικών μας δίνει τη *συνολική χρησιμότητα*.

Η χρησιμότητα που δημιουργείται στον καταναλωτή από την απόκτηση μιας επιπλέον μονάδας αγαθού λέγεται *Οριακή χρησιμότητα* (marginal utility). Η οριακή χρησιμότητα προχωρεί με φθίνοντα ρυθμό, γιατί κάθε νέα μονάδα του αγαθού που χρησιμοποιείται, δίνει στον καταναλωτή μικρότερη ικανοποίηση απ΄ ό,τι η προηγούμενη. Αυτό οφείλεται στην ιδιότητα του κορεσμού των αναγκών και στην ιδιότητα των αγαθών να έχουν περιορισμένες χρήσεις. Μετά τον κορεσμό της ανάγκης η οριακή χρησιμότητα δυνατό να είναι ίση ή μικρότερη από το μηδέν.

Στο πιο κάτω παράδειγμα δίνονται τα στοιχεία της συνολικής και της οριακής χρησιμότητας ενός αγαθού.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΚΑΙ ΟΡΙΑΚΗ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΑΓΑΘΟΥ

Ποσότητες αγαθού	Συνολική Χρησιμότητα	Οριακή Χρησιμότητα
0	0	–
1	4	4
2	7	3
3	9	2
4	10	1
5	10	0
6	9	-1

Όπως φαίνεται στον πίνακα αυτό, μέχρι την 4η μονάδα η συνολική χρησιμότητα αυξάνεται με φθίνοντα ρυθμό. Η απόκτηση και 5ης μονάδας καμιά ικανοποίηση δε μπορεί να προσφέρει και η συνολική χρη-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σιμότητα μένει αμετάβλητη. Απόκτηση 6ης μονάδας προκαλεί στον καταναλωτή δυσαρέσκεια, π.χ. αίσθημα αηδίας, προβλήματα αποθηκεύσεως κ.λπ., για τούτο η συνολική χρησιμότητα μειώνεται. Η οριακή χρησιμότητα ελαττώνεται συνέχεια μέχρι την 5η μονάδα, μετά όμως από αυτή η οριακή χρησιμότητα γίνεται αρνητικός αριθμός.

Τα πιο πάνω απεικονίζονται στα πιο κάτω σχεδιαγράμματα:

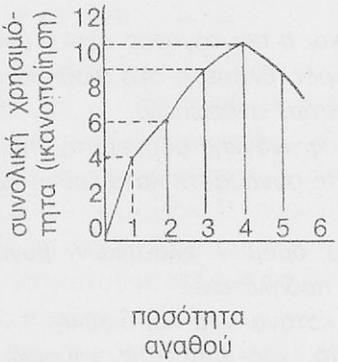

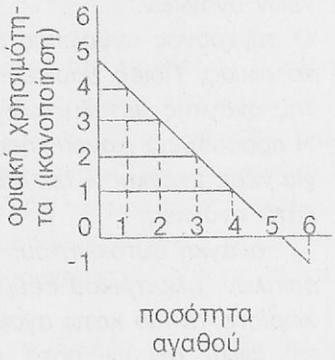

Από τα διαγράμματα φαίνεται ότι η συνολική χρησιμότητα αυξάνει μέχρι ενός σημείου κι από εκεί και πέρα μειώνεται συνεχώς. Εξάλλου η οριακή χρησιμότητα του αγαθού φθίνει (ελαττώνεται), όσο αυξάνεται η ποσότητα που καταναλίσκεται. Στο σημείο που μεγιστοποιείται η συνολική χρησιμότητα, μηδενίζεται η οριακή χρησιμότητα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. *Να συμπληρωθούν τα κενά της προτάσεως:*

   Οι ανάγκες της τροφής, της κατοικίας και της ενδυμασίας είναι ανάγκες ....., *ενώ της μορφώσεως και της ψυχαγωγίας είναι* ..... *ανάγκες.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

2. *Χωρίστε τις πιο κάτω ανάγκες σε ανάγκες υπάρξεως και σε ανάγκες πολιτισμού:*

   ανάγκη τροφής, αυτοκινήτου, κατοικίας, παλτού, γούνινου παλτού, αναψυκτικού, τηλεοράσεως, χρυσού δακτυλιδιού.

3. *Ποιοι λόγοι συντελούν στη δημιουργία νέων αναγκών;*
4. *Να αναπτυχθεί σύντομα (σε 20 γραμμές) ο ρόλος της διαφημίσεως στη σύγχρονη κοινωνία και ειδικά ως μέσου δημιουργίας νέων αναγκών.*
5. *Ο σύγχρονος άνθρωπος όπως και ο πρωτόγονος έχουν ανάγκη κατοικίας. Ποιες βασικές διαφορές βλέπετε στο αίσθημα αυτό της ανάγκης μεταξύ των δυο αυτών ανθρώπων;*
6. *«Η προσπάθεια ικανοποιήσεως μιας ανάγκης οδηγεί στη δημιουργία νέας ανάγκης.» Με βάση αυτό συνδυάστε κατά ζεύγη τις πιο κάτω ανάγκες:*

   ανάγκη αυτοκινήτου, σπιτιού, δρόμων, ελαστικών, ψυγείων, επίπλων, ηλεκτρικού ρεύματος, ποδηλάτων.

7. *Χωρίστε τα πιο κάτω αγαθά σε καταναλωτά και διαρκή:*

   ψωμί, αλεύρι, ποτά, πετσέτα, χαρτοπετσέτα, χρυσάφι στο χρυσοχόο, χρυσάφι στα ταμεία της τράπεζας, νερό, έπιπλα.

8. *Τι εννοείτε με τους όρους: χρησιμότητα, ωφελιμότητα, συνολική χρησιμότητα, οριακή χρησιμότητα;*
9. *Να δοθεί η γραφική παράσταση του πιο κάτω πίνακα:*

Ποσότητα αγαθού	*Συνολική χρησιμότητα*	*Οριακή χρησιμότητα*
0	0	0
1	10	10
2	19	9
3	27	8
4	34	7
5	39	5
6	35	-4

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ

1. Η έννοια

Ο άνθρωπος ως οργανισμός που φθείρεται πρέπει να τραφεί, να ντυθεί και να στεγαστεί. Πρέπει ακόμη ως μέλος της κοινωνίας να μορφωθεί, να ψυχαγωγηθεί κ.λπ. Πώς όμως μπορεί να ικανοποιήσει όλες αυτές τις ανάγκες; Οι ανάγκες των ανθρώπων μπορούν να ικανοποιηθούν με αγαθά. Η παραγωγή είναι η λειτουργία της οικονομίας που έχει σαν στόχο να προσφέρει τα μέσα, για να μπορέσει ο άνθρωπος να ικανοποιήσει όσο το δυνατό περισσότερες από τις απεριόριστες ανάγκες του.

Με τον όρο *παραγωγή* εννοούμε *το σύνολο των ενεργειών που καταβάλλονται με σκοπό τη δημιουργία αγαθών και υπηρεσιών για να ικανοποιηθούν άμεσα ή έμμεσα οι ανθρώπινες ανάγκες.*

Συνεπώς ως συμβολή στην παραγωγή μπορούν να αναφερθούν οι πιο κάτω δραστηριότητες:

- Οι ενέργειες για λήψη ή εξόρυξη αγαθών και πρώτων υλών από τη φύση (γεωργία, ορυχεία).
- Οι ενέργειες για μεταποίηση της πρώτης ύλης σε τελικό προϊόν σε όποιο στάδιο επεξεργασίας κι αν γίνεται αυτή (βιομηχανία).
- Η μεταφορά του τελικού προϊόντος από τον τόπο παραγωγής στον τόπο καταναλώσεως (εμπόριο).
- Οι υπηρεσίες για τη διαφύλαξη και διατήρηση των τελικών προϊόντων (αποθήκευση).
- Η προσφορά οποιασδήποτε υπηρεσίας για σκοπούς προστασίας και επεκτάσεως του εμπορίου (ασφάλειες, τραπεζικές εργασίες, διαφημίσεις κ.λπ.).
- Οι υπηρεσίες που προσφέρονται για σκοπούς μορφώσεως και ψυχαγωγίας (μορφωτική διάλεξη, θεατρική παράσταση).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

- Τέλος ως παραγωγικές ενέργειες θεωρούνται και οι υπηρεσίες του κράτους. Με αυτές παρέχονται ασφαλισμένα πλαίσια, για να μπορέσουν να γίνουν χωρίς κινδύνους όλες οι άλλες παραγωγικές διαδικασίες.

2. Τα είδη της παραγωγής

Όπως είναι γνωστό, το μεγαλύτερο όγκο της παραγωγής σε παγκόσμια κλίμακα προσφέρουν οι διάφορες βιομηχανίες. Η παραγωγή όμως δεν προσφέρεται μόνον απ' αυτές. Και άλλα είδη επιχειρήσεων προσφέρουν παραγωγική εργασία. Οι γεωργικές επιχειρήσεις, οι εμπορικές επιχειρήσεις καθώς και όλες οι άλλες επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες συμβάλλουν στην παραγωγή. Τέλος, τα διάφορα άτομα όπως οι γιατροί, οι δικηγόροι κ.λπ. προσφέρουν με το δικό τους τρόπο παραγωγική εργασία.

Ανάλογα με το είδος της προσφοράς της η παραγωγή χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες:

- Πρωτογενή παραγωγή
- Δευτερογενή παραγωγή
- Τριτογενή παραγωγή.

α) Πρωτογενής παραγωγή

Το κύκλωμα της παραγωγής αρχίζει από την πρωτογενή παραγωγή. Όλες οι ασχολίες που αφορούν τη συλλογή αυτούσιων αγαθών από τη φύση, πρώτων υλών και καυσίμων χωρίς καμιά επεξεργασία τους, ανήκουν στην πρωτογενή παραγωγή. Η συλλογή αυτή μπορεί να γίνεται σ' οποιοδήποτε μέρος της γης, στη στεριά και στη θάλασσα. Εδώ ανήκουν το κυνήγι, οι εξορυκτικές εργασίες, η αλιεία κ.ά. Στην πρωτογενή παραγωγή ανήκουν και όλες οι αγροτικές ασχολίες, όπως η γεωργία, η κτηνοτροφία, η μελισσοκομία κ.λπ. που προϋποθέτουν τη συνεργασία του ανθρώπου με τη φύση με σκοπό την παραγωγή αγαθών.

β) Δευτερογενής παραγωγή

Την πρωτογενή παραγωγή διαδέχεται η δευτερογενής. Αυτή έχει σαν σκοπό την επεξεργασία όλων των αγαθών που της προσφέρει η

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

πρωτογενής παραγωγή Η επεξεργασία μπορεί να γίνεται στο σπίτι, όπως στην περίπτωση των κεντημάτων με σκοπό την παραγωγή αγαθών για την ικανοποίηση αναγκών κυρίως της οικογένειας οπότε λέγεται *οικοτεχνία*. Αν γίνεται σε μικρό εργαστήριο με λίγους τεχνικούς και μικρό μηχανικό εξοπλισμό, όπως το μικρό υποδηματοποιείο, με σκοπό τη διάθεση των προϊόντων της παραγωγής, τότε λέγεται *βιοτεχνία*. Τέλος αν η παραγωγή γίνεται σε μεγάλο εργοστάσιο με πλούσιο βιομηχανικό εξοπλισμό και μεγάλο αριθμό εργατών, όπως στις επιχειρήσεις παραγωγής αυτοκινήτων, τότε πρόκειται για *βιομηχανία*.

γ) Τριτογενής παραγωγή

Τα έτοιμα προϊόντα που προήλθαν από την πρωτογενή ή δευτερογενή παραγωγή δεν έχουν καμιά χρησιμότητα για τους καταναλωτές, αν μείνουν στον τόπο της παραγωγής τους. Για να χρησιμοποιηθούν από τους καταναλωτές, πρέπει πρώτα να φτάσουν σ' αυτούς. Οι διάφορες επιχειρήσεις που ασχολούνται σ' αυτή τη διαδικασία της κυκλοφορίας των αγαθών θεωρούνται ότι ανήκουν στην τριτογενή παραγωγή. Οι κυριότερες κατηγορίες επιχειρήσεων που ανήκουν εδώ είναι οι εμπορικές επιχειρήσεις, οι επιχειρήσεις μεταφορών, οι τράπεζες, οι ασφαλιστικές επιχειρήσεις κ.λπ. Σ' αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται ακόμη και όλα τα άλλα επαγγέλματα που ασχολούνται με την παροχή διάφορων υπηρεσιών στους καταναλωτές. Συνεπώς οι υπηρεσίες του μουσικού, του δικηγόρου, του επαγγελματία ποδοσφαιριστή κ.τ.λ. ανήκουν στην τριτογενή παραγωγή. Οι δραστηριότητες της κυκλοφορίας των αγαθών και των άμεσων υπηρεσιών, μολονότι δεν οδηγούν σε κατασκευαστικό αποτέλεσμα, όμως συμβάλλουν στην αύξηση της χρησιμότητας και στην ικανοποίηση αναγκών. Στον τριτογενή τομέα της παραγωγής περιλαμβάνονται επίσης και οι διάφορες κρατικές και ημικρατικές υπηρεσίες. Οι υπηρεσίες αυτές θεωρούνται παραγωγικές, γιατί δημιουργούν ασφαλή πλαίσια για την ελεύθερη και ανεμπόδιστη προσφορά υπηρεσιών από όλους τους άλλους τομείς της παραγωγικής διαδικασίας. Χωρίς τις υπηρεσίες που προσφέρει η εκτελεστική, η νομοθετική και η δικαστική εξουσία δε μπορεί να λειτουργήσει ομαλά ένα κράτος ούτε και οι κλάδοι της παραγωγικής διαδικασίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Περιληπτικό σχεδιάγραμμα των ειδών της παραγωγής

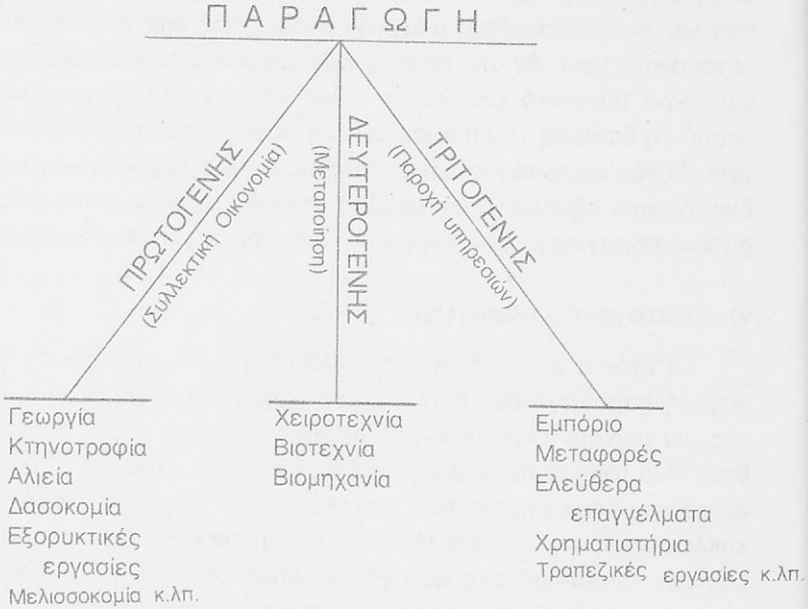

Πηγή: Θ. Βρεττός – Α. Αγαλιανού.

Μετατόπιση από τομέα σε τομέα. Το σύνολο του απασχολούμενου πληθυσμοῦ απορροφάται από τους τρεις τομείς της παραγωγής. Το ποσοστό του πληθυσμού που συγκεντρώνει κάθε ένας από τους τρεις αυτούς τομείς εξαρτάται από το βαθμό οικονομικής αναπτύξεως κάθε χώρας. Στις αναπτυσσόμενες χώρες ο μεγαλύτερος όγκος του πληθυσμού συγκεντρώνεται στον πρωτογενή τομέα, στις αναπτυγμένες χώρες στο δευτερογενή και στις πολύ αναπτυγμένες στον τριτογενή. Τα ποσοστά αυτά δεν παραμένουν σταθερά. Με την ανάπτυξη μιας χώρας παρατηρείται μια συνεχής μετατόπιση από τον πρωτογενή στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Και τούτο γιατί η μηχανοποίηση, που αποτελεί τη βάση της οικονομικής αναπτύξεως, εκτοπίζει εργατικό δυναμικό από τους δυο πρώτους τομείς, οπότε κατευθύνεται στον τριτογενή τομέα όπου υπάρχουν μεγαλύτερες δυνατότητες αναπτύξεως.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3. Καθορισμός της παραγωγής

Τα αγαθά που παράγονται στρέφονται προς τον πληθυσμό και από τον πληθυσμό αναμένεται η καταβολή προσπάθειας για την παραγωγή τους. Μπορεί δηλαδή να υπάρχουν ωραία σχέδια για παραγωγή, αλλά αυτά θα παραμείνουν σχέδια, αν ο διαθέσιμος ενεργός πληθυσμός δεν είναι κατάλληλος ούτε σε αριθμό ούτε σε ποιότητα, για να θέσει σε εφαρμογή τα σχέδια. Ο συνολικός πληθυσμός μιας χώρας και η σύνθεσή του κατά ηλικίες και φύλα καθώς και ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός είναι οι ρυθμιστικοί παράγοντες που θα καθορίσουν:

- Πού θα γίνει η παραγωγή.
- Πώς θα γίνει η παραγωγή.
- Τι και πόσο θα παραχθεί.

α) Πού θα γίνει η παραγωγή;

Η εκλογή του τόπου εγκαταστάσεως των παραγωγικών μονάδων αποτελεί την βασική προϋπόθεση για μελλοντική επιτυχία στο σκοπό τους. Αν η επιλογή του τόπου που θα εγκατασταθούν δεν είναι η κατάλληλη, τότε θα αντιμετωπίζονται συνεχώς προβλήματα που θα επηρεάζουν τελικά το κόστος παραγωγής. Για τις βιομηχανικές επιχειρήσεις το πρόβλημα είναι αρκετά περίπλοκο, γιατί η βιομηχανία στηρίζει τη λειτουργία της σε πολλούς παράγοντες. Πού όμως μπορεί ή πρέπει να εγκατασταθεί μια παραγωγική μονάδα; Το πεδίο εκλογής είναι πολύ μεγάλο· γι' αυτό και πρέπει να γίνει σοβαρή μελέτη για να ληφθεί η σωστή απόφαση.

β) Πώς θα γίνει η παραγωγή;

Για να γίνει παραγωγή πρέπει να υπάρχουν αυτοί που έχουν τη δυνατότητα να παράγουν. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής αναλαμβάνουν οι επιχειρήσεις. Αυτές μπορεί να είναι είτε ατομικές είτε εταιρικές και προσλαμβάνουν μια από τις διάφορες νομικές μορφές (Ομόρρυθμες εταιρείες, ετερόρρυθμες, μετοχικές εταιρείες περιορισμένης ευθύνης κ.ά.). Αφού επιλεγεί η κατάλληλη νομική μορφή της επιχειρήσεως η προσοχή των υπευθύνων ιδιοκτητών στρέφεται στην εσωτερική οργάνωση με στόχο την επίτευξη του μεγαλύτερου αποτελέσματος με τη μικρότερη θυσία.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γ) Τι και πόσο θα παραχθεί;

Ένας από τους τρεις στόχους της παραγωγής, ίσως ο πιο σημαντικός, είναι η ποσότητα και η ποιότητα των αγαθών που πρέπει να παραχθούν. Η ζήτηση των αγαθών από τους καταναλωτές θα καθοδηγήσει τους παραγωγούς για τα είδη, τις ποσότητες και τις ποιότητες των αγαθών που πρέπει να παραχθούν.

4. Οργάνωση - Προβλήματα της Παραγωγής

Τα τρία ερωτήματα *πού, πώς, τι* θα παραχθεί οδηγούν σε θέματα οργανώσεως της παραγωγής και σε συναφή προβλήματα. Πιο κάτω θα εξεταστούν με συντομία μερικά από αυτά.

Α. Τόπος της εγκαταστάσεως (location)

Ο τόπος εγκαταστάσεως των επιχειρήσεων είναι μεγάλης σημασίας για την απόδοση των επιχειρήσεων. Στην εκλογή του τόπου εγκαταστάσεως επιδρούν ορισμένοι βασικοί *ορθολογικοί παράγοντες* με χαρακτήρα οικονομικό και με επιδράσεις στη διαμόρφωση του κόστους παραγωγής. Οι κυριότεροι από αυτούς είναι οι ακόλουθοι:

α) Η θέση των πρώτων υλών. Πιο πολύ δεσμευμένες με τη θέση των πρώτων υλών είναι οι βιομηχανικές επιχειρήσεις στις οποίες οι πρώτες ύλες αποτελούν σοβαρό παράγοντα στη διαμόρφωση του κόστους. Π.χ. οι βιομηχανίες κονσερβοποιήσεως γεωργικών προϊόντων ιδρύονται κοντά στον τόπο παραγωγής των πρώτων υλών.

β) Η κινητήρια δύναμη. Η βαριά βιομηχανία της Δυτικής Κεντρικής Ευρώπης είναι εγκαταστημένη εκεί που βρίσκονται τα ανθρακωρυχεία. Η επίδραση των άλλων πηγών ενεργείας μπορεί να είναι λιγότερο σημαντική, γιατί αυτές μεταφέρονται πιο εύκολα.

γ) Η εργασία. Η εξεύρεση φθηνών εργατικών χεριών και εξειδικευμένου προσωπικού για την επάνδρωση των επιχειρήσεων αποτελεί σημαντικό παράγοντα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της κατασκευής ρολογιών στην Ελβετία όπου μέχρι πρόσφατα κατασκευάζο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νταν εκεί σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα λόγω της υπάρξεως ειδικευμένων τεχνιτών.

δ) Η συγκοινωνία. Ο συγκοινωνιακός παράγοντας μπορεί να αποτελέσει τόν τελικό ρυθμιστή σε περίπτωση που οι άλλοι παράγοντες δεν είναι τόσο ισχυροί. Οι ευμενείς συγκοινωνιακές συνθήκες εξουδετερώνουν άλλους δυσμενείς παράγοντες.

Οι πιο πάνω παράγοντες έχουν χαρακτήρα οικονομικό. Πιθανό όμως να υπερισχύσουν άλλοι ειδικοί παράγοντες, *μη ορθολογικοί* ή και αντιοικονομικοί ακόμη. Η μόνιμη κατοικία του επιχειρηματία π.χ. ή η κοινωνική του θέση μπορεί να καθορίσουν τον τόπο εγκαταστάσεως της επιχειρήσεώς του.

Το ζήτημα του τόπου εγκαταστάσεως των επιχειρήσεων μπορεί ακόμη να είναι καθαρά *νομοθετικό*. Το κράτος λ.χ. απαγορεύει την εγκατάσταση βιομηχανιών στο κέντρο των πόλεων για λόγους υγείας ή ασφάλειας του κοινού (εργοστάσιο εκρηκτικών υλών π.χ.).

Η συγκέντρωση πολλών επιχειρήσεων σε μια ορισμένη περιοχή.

Στή σύγχρονη εποχή της αναπτύξεως των συγκοινωνιών και της τεχνολογίας παρατηρείται η τάση της συγκεντρώσεως των επιχειρήσεων, όχι στους τόπους των πρώτων υλών και των καυσίμων αλλά κοντά σε πυκνοκατοικημένες περιοχές που μπορούν να προσφέρουν τόσο εργατικά χέρια όσο και αγοραστές για τα έτοιμα προϊόντα. Ορισμένες πόλεις ή περιοχές θεωρούνται βιομηχανικές εκ παραδόσεως γιατί έχει συγκεντρωθεί σ' αυτές μεγάλος αριθμός βιομηχανιών. Ακόμη οι περιοχές αυτές προσελκύουν και άλλα είδη επιχειρήσεων πολύ χρήσιμα για τις βιομηχανίες. Έτσι στις περιοχές αυτές συγκεντρώνονται τράπεζες, ασφαλιστικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις μεταφορών κ.λπ. που είναι απόλυτα αναγκαίες για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής. Η συγκέντρωση αυτή των βιομηχανιών σε μια περιοχή μπορεί από καθαρά οικονομικής απόψεως να ωφελεί τις επιχειρήσεις και την οικονομία του τόπου, παρουσιάζει όμως και σοβαρά *μειονεκτήματα*, από τα οποία τα κυριότερα είναι:

α) Η μόλυνση (pollution) του περιβάλλοντος και η κοινωνική εξαθλίωση. Η μόλυνση της ατμόσφαιρας, η ρύπανση του περιβάλλο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ντος (pollution) και η πρόκληση ασθενειών, είναι τα μεγάλα μειονεκτήματα της συγκεντρώσεως των βιομηχανιών σε ορισμένες περιοχές.

Μερικές γεωγραφικές ζώνες έχουν αναπτυχθεί βιομηχανικά σε αξιοθαύμαστο βαθμό. Ωστόσο δημιούργησαν τόση ρύπανση στο περιβάλλον τους, που οι θάλασσες και οι λίμνες έχουν γίνει νεκρές και οι γύρω περιοχές πρόχειροι σκουπιδότοποι. Το φαινόμενο αυτό είναι τόσο ανησυχητικό που δημιούργησε εκτός από τοπικές ακόμη και διεθνείς διαμαρτυρίες. Το αποτέλεσμα ήταν να επιστρατέψει τις δυνάμεις του και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, εγκρίνοντας ειδικό ψήφισμα και δημιουργώντας ειδικές επιτροπές για την καταπολέμηση της μολύνσεως του φυσικού περιβάλλοντος σε παγκόσμια κλίμακα.

Η μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος στις βιομηχανικές ζώνες είναι συνήθως συνδυασμένη με κακές συνθήκες διαβιώσεως των κατοίκων. Οι βιομηχανικές πόλεις προσελκύουν συνήθως μεγάλο αριθμό πληθυσμού που λόγω των ειδικών πλεονεκτημάτων (ψηλότεροι μισθοί και άλλα ωφελήματα), εγκαταλείπει τις πτωχές αγροτικές περιοχές, για να εγκατασταθεί στις πλούσιες βιομηχανικές ζώνες. Δημιουργείται με αυτό τόν τρόπο συνωστισμός πληθυσμού σε ορισμένα μέρη μιας περιοχής. Η υπερπροσφορά εργασίας οδηγεί τους εργοδότες στη μείωση μισθών και στην περικοπή άλλων ωφελημάτων. Ακόμη η απότομη συγκέντρωση μεγάλου πληθυσμού σ' ένα μέρος δημιουργεί μεγάλο πρόβλημα στέγης, γιατί η προσφορά σπιτιών δεν μπορεί να αυξηθεί από τη μια μέρα στην άλλη. Έτσι αυξάνονται τα ενοίκια και κτίζονται πρόχειρα ανθυγιεινά παραπήγματα. Οι κακές συνθήκες διαβιώσεως μαζί με τη μόλυνση του φυσικού περιβάλλοντος κάνουν τή ζωή στις περιοχές αυτές δύσκολη και προβληματική.

β) Κίνδυνοι για πρόωρη αχρήστευση εγκαταστάσεων και ανεργία. Είναι γεγονός ότι μακροχρόνια η παραγωγή ορισμένων αγαθών μπορεί να διακοπεί ή να τροποποιηθεί. Αυτό οφείλεται στην αλλαγή των διαθέσεων των καταναλωτών ή την προσφορά νέων προϊόντων στην αγορά. Είναι όμως εύκολο για τις επιχειρήσεις να προσαρμοστούν στη νέα ζήτηση των καταναλωτών;

Για ορισμένους τομείς της παραγωγής αυτό είναι εύκολο εφόσον το ίδιο μηχάνημα μπορεί να τροποποιηθεί για να προσαρμοστεί στη νέα παραγωγή. Αυτό φυσικά πρέπει να συνδυαστεί με νέα εκπαίδευση των

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

εργατών στις νέες συνθήκες της παραγωγής. Σε πάρα πολλές περιπτώσεις όμως τα μηχανήματα και οι εγκαταστάσεις σχεδιάζονται για ένα μόνο είδος παραγωγής. Αν τώρα οι καταναλωτές σταματήσουν να ζητούν αυτό το είδος, γιατί προσφέρεται σ' αυτούς κάποιο υποκατάστατο που ικανοποιεί περίπου την ίδια ανάγκη με χαμηλότερη τιμή ή με καλύτερες ιδιότητες, τότε τα μηχανήματα που παρήγαγαν το προηγούμενο αγαθό θα αδρανήσουν και αν δεν χρησιμοποιηθούν σύντομα, θα καταστραφούν. Οι εργάτες που δε θα μπορέσουν να μεταπηδήσουν σε άλλη απασχόληση, θα παραμείνουν άνεργοι.

Η αναστάτωση θα είναι σίγουρα μεγαλύτερη, αν η αλλαγή στις προτιμήσεις των καταναλωτών επηρεάζει μια ολόκληρη περιοχή. Ο τόπος θα επηρεαστεί σημαντικά. Έτσι εκτός από τις βιομηχανικές περιοχές που θα νεκρωθούν, θα εγκαταλειφθεί και άλλος πλούτος που για να δημιουργηθεί απαιτήθηκε πολύς χρόνος και πολύς κόπος. Νοσοκομεία, εκκλησίες, σχολεία κ.λπ. δε θα χρησιμοποιούνται πλήρως, γιατί μεγάλο μέρος του πληθυσμού, αναζητώντας νέα απασχόληση σε νέες περιοχές, θα αναγκαστεί να εγκαταλείψει την περιοχή του.

Β. Ο καταμερισμός της εργασίας (Division of labour)

Τη σημασία του καταμερισμού της εργασίας στη νεότερη εποχή διαπίστωσε για πρώτη φορά ο Adam Smith που με το παράδειγμα της καρφίτσας έπεισε τους παραγωγούς να τον εφαρμόσουν με αποτέλεσμα πολύ ευνοϊκό γι' αυτούς και γενικά για την ανάπτυξη της οικονομίας.

Ο Adam Smith επισκέφτηκε ένα εργοστάσιο κατασκευής καρφιτσών και παρατήρησε ότι ο κάθε εργάτης δε μπορούσε να κατασκευάσει πάνω από είκοσι καρφίτσες την ημέρα. Εισηγήθηκε τότε στους εργάτες ο καθένας να αναλάβει μόνο ένα τμήμα της παραγωγής. Έτσι για την κατασκευή μιας καρφίτσας έπρεπε να ασχοληθούν δεκαοκτώ άτομα και το κάθε άτομο έπρεπε να ασχοληθεί σε τμήμα μόνο της παραγωγής. Το αποτέλεσμα ήταν εκπληκτικό. Σε μια μέρα η παραγωγή έφθασε το τεράστιο ποσό των σαρανταοκτώ χιλιάδων καρφιτσών.

Καταμερισμό της εργασίας έχουμε όταν για την παραγωγή ενός αντικειμένου ασχολούνται πολλά πρόσωπα μαζί και καθένα ασχολείται σε ξεχωριστό τμήμα της παραγωγικής διαδικασίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πλεονεκτήματα του καταμερισμού της εργασίας.

α) Απόκτηση επιδεξιότητας. Ο εργάτης, επειδή ασχολείται συνέχεια με την ίδια εργασία, αποκτά μεγάλη επιδεξιότητα με αποτέλεσμα να κάνει τέλεια την εργασία του. Ακόμα και ανάπηροι ή πρόσωπα με χαμηλή νοημοσύνη μπορεί να αποκτήσουν πείρα και να γίνουν παραγωγικοί, ενώ με άλλες συνθήκες δε θα μπορούσαν να προσφέρουν στην παραγωγική διαδικασία.

Για ορισμένα επαγγέλματα η απόκτηση επιδεξιότητας έχει μεγάλη σημασία στην απόδοση που αντανακλά στην ποιότητα της εργασίας. Όπως χειρούργοι π.χ. μπορούν να κάνουν τέλειες εγχειρήσεις, αν ειδικευτούν στις εγχειρήσεις ενός μέρους του ανθρώπινου σώματος.

β) Η πλήρης παραγωγική εκμετάλλευση των μηχανών, εργαλείων και εργατών. Με τον καταμερισμό της εργασίας χρησιμοποιούνται συνεχώς όλα τα μέσα της παραγωγής. Επειδή η παραγωγή πρέπει να γίνεται συνέχεια, δεν υπάρχει περιθώριο να σταματήσει ένα μηχάνημα ή να αδρανήσει κάποιος εργάτης. Έτσι η παραγωγή είναι πιο αποδοτική.

γ) Λιγότερη κούραση. Με την κατανομή της εργασίας ο εργάτης δεν είναι υποχρεωμένος να επιστρατεύσει όλες του τις δυνάμεις, για να μπορέσει να αντεπεξέλθει στην εργασία του. Επειδή η εργασία που κάνει είναι σχετικά απλή, δεν κουράζεται εύκολα και έτσι η απόδοσή του στην εργασία διατηρείται σταθερή. Εδώ προβάλλεται το αντίθετο επιχείρημα της μονοτονίας της εργασίας που εξετάζεται στα επόμενα.

δ) Ο προγραμματισμός της παραγωγής. Όπου δεν εφαρμόζεται ο καταμερισμός της εργασίας δεν είναι εύκολος ο προγραμματισμός της δράσεως της επιχειρήσεως. Ο εργάτης που θα κατασκευάσει μόνος του ένα προϊόν, δεν μπορεί να προγραμματίσει με ακρίβεια τον χρόνο κατασκευής του, γιατί η απόδοσή του θα εξαρτηθεί από τη διάθεσή του για εργασία. Τη μια φορά μπορεί να σπαταλήσει λιγότερο και την άλλη περισσότερο χρόνο για την ίδια κατασκευή. Με τον καταμερισμό της εργασίας είναι από πριν γνωστός ο χρόνος κατασκευής του κάθε προϊόντος. Έτσι μπορεί να καταρτιστεί το πρόγραμμα δρά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεως της επιχειρήσεως στο οποίο μπορεί να συμπεριληφθούν η συνολική παραγωγή, τα έξοδα, οι πωλήσεις, τα κέρδη κ.λπ.

ε) Εξοικονόμηση χρόνου. Με τον καταμερισμό της εργασίας επιτυγχάνεται η μείωση του χρόνου παραγωγής σε σημαντικό βαθμό με αποτέλεσμα να αφήνεται πολύς χρόνος στους εργάτες για να τον χρησιμοποιήσουν για ξεκούραση, ψυχαγωγία, σπορ και για την επιμόρφωσή τους.

στ) Μείωση του κόστους. Όλα τα πιο πάνω πλεονεκτήματα οδηγούν στην αύξηση της ποσότητας και τη μείωση του κόστους παραγωγής.

Μειονεκτήματα του καταμερισμού της εργασίας.

α) Η μονοτονία στην εργασία. Βασικό μειονέκτημα της εφαρμογής του καταμερισμού της εργασίας είναι η μονοτονία που αισθάνονται οι εργάτες επειδή ασχολούνται διαρκώς με ένα είδος εργασίας. Ο καταμερισμός της εργασίας τούς μετατρέπει σε ανθρώπινα ρομπότ, πράγμα ανάρμοστο για μια ανθρώπινη ύπαρξη. Τους στερεί έτσι από το δικαίωμα της πρωτοβουλίας και περιορίζει την πνευματικότητά τους. Μια έρευνα που έγινε μεταξύ ορισμένων εργατών που ασχολούνταν με τέτοιες συνθήκες απέδειξε ότι η μονοτονία δεν ήταν και τόσο ενοχλητική γι' αυτούς. Για πειραματισμό τους μετέθεσαν σε άλλη εργασία, πιο περίπλοκη και πιο κουραστική. Το αποτέλεσμα ήταν ότι σε μια βδομάδα ζήτησαν να επιστρέψουν στην προηγούμενή τους εργασία.

β) Κίνδυνοι για ανεργία. Ορισμένα είδη εργασιών χρειάζονται εξειδίκευση μακροχρόνια και κουραστική. Το γεγονός αυτό κάνει τον εργαζόμενο να μη μπορεί εύκολα να προσαρμοστεί σε άλλη εργασία. Αν για οποιοδήποτε λόγο σταματήσει να εργάζεται στην προηγούμενή του εργασία, τότε η απασχόληση σε εργασία άλλου τομέα θα είναι προβληματική καί δύσκολη. Παρόμοια κατάσταση μπορεί να δημιουργηθεί και σε ένα ολόκληρο κράτος εφόσο οι κάτοικοί του έχουν ειδικευθεί στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου αγαθού. Αν για οποιοδήποτε λόγο οι παραγωγικές συνθήκες μεταβληθούν, τότε μια μεγάλη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μερίδα του πληθυσμού θα μείνει χωρίς εργασία. Δεν είναι τόσο εύκολο να μεταπηδήσουν από τον τομέα που έχουν συνηθίσει σε νέο τομέα της παραγωγής.

γ) Η παραγωγική διαδικασία έγινε πιο περίπλοκη. Όπου εφαρμόζεται ο καταμερισμός της εργασίας, οι συνθήκες, της παραγωγής, γίνονται πιο δύσκολες και πιο περίπλοκες. Ο ένας εργάτης έχει την ανάγκη του άλλου, το ένα τμήμα της παραγωγής συμπληρώνει το άλλο, ο ένας κλάδος της παραγωγής συσχετίζεται με τον άλλο. Αν λοιπόν παρουσιαστεί οποιαδήποτε ανωμαλία σ' ένα στάδιο της παραγωγής λόγω εργατικού ή μηχανικού προβλήματος, τότε ολόκληρη η παραγωγική διαδικασία διακόπτεται. Αυτό είναι πρόβλημα που μπορεί να παρουσιαστεί όχι μόνο τοπικά σ' ένα εργοστάσιο, αλλά μπορεί να παρουσιαστεί σε μια ολόκληρη πόλιτεία ή σ' ένα ολόκληρο κράτος. Αν υποθέσουμε ότι ξέσπασε απεργία στην επιχείρηση παροχής ηλεκτρισμού, αμέσως όλα τα εργοστάσια που κινούν τις μηχανές τους με ηλεκτρισμό θα διακόψουν τη λειτουργία τους. Βλέπουμε λοιπόν ότι η δομή της παραγωγικής διαδικασίας είναι τόσο περίπλοκη, που μια ανωμαλία σε ένα τομέα της παραγωγής προκαλεί δυσκολία σε άλλο ή άλλους τομείς. Συμβαίνει καμιά φορά η ανωμαλία να είναι τόσο σοβαρή, που να προκαλεί αλυσιδωτές περιπλοκές στην παραγωγική διαδικασία, με αποτέλεσμα να παραλύει εντελώς η οικονομία ενός τόπου.

Περιορισμοί στην εφαρμογή του καταμερισμού της εργασίας.

Είναι γεγονός ότι ο καταμερισμός της εργασίας δε μπορεί να εφαρμοστεί πάντοτε στην παραγωγική διαδικασία. Για να μπορέσουν να εφαρμόσουν τον καταμερισμό της εργασίας οι διάφορες επιχειρήσεις πρέπει να το επιτρέπουν οι συνθήκες της παραγωγής τους. Αν η παραγωγή περιορίζεται σε μικρή κλίμακα, τότε δεν είναι δυνατή η πλήρης μηχανοποίηση της παραγωγής. Έτσι ο τεχνίτης θα χρησιμοποιήσει τον πατροπαράδοτο τρόπο παραγωγής κατασκευάζοντας το προϊόν μόνος του ή με λίγους βοηθούς. Ακόμα δε θα εφαρμοστεί ο καταμερισμός της εργασίας, όταν το πρόσωπο του κατασκευαστή παίζει πρωταρχικό ρόλο στην ποιότητα του προϊόντος. Ο ειδικός π.χ. δε μπορεί να δημιουργήσει ένα έργο μοιράζοντας την εργασία του με άλλους. Ο καταμερισμός της εργασίας ακόμη δε μπορεί να εφαρμοστεί

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

στις εργασίες εκείνες όπου το πρόσωπο του επιχειρηματία συνδέεται άμεσα με τον καταναλωτή π.χ. ο προσωπικός ράφτης, ο κουρέας κ.λπ.

Γ. Οικονομίες κλίμακας (Economies of scale)

Στον κόσμο των επιχειρήσεων φαίνεται ότι ορισμένα πλεονεκτήματα συμβαδίζουν με την αύξηση του μεγέθους των επιχειρήσεων. *Οικονομίες κλίμακας* ή, όπως θα λεγόταν χωρίς περικοπές, οικονομίες κατά την παραγωγή σε μεγάλη κλίμακα, είναι ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται για να υποδηλώνει τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τη μεγέθυνση των επιχειρήσεων.

Οι οικονομίες κλίμακας μπορούν να διακριθούν σε:

α) Εσωτερικές Οικονομίες (internal economies)
β) Εξωτερικές Οικονομίες (external economies)

α) Εσωτερικές Οικονομίες κλίμακας

Οι εσωτερικές οικονομίες περιλαμβάνουν όλα τα πλεονεκτήματα που σχεδιάζει και πετυχαίνει καθεμιά επιχείρηση μόνη της από την αύξηση του όγκου της παραγωγής ή του κύκλου των εργασιών της. Κάθε μια επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει ορισμένα μέτρα μέσα στον κύκλο των εργασιών της – εσωτερικώς – για να μπορέσει να αυξήσει την ποσότητα και να βελτιώσει την ποιότητα των προϊόντων της. Βασική όμως επιδίωξη είναι να επιτύχει όσο το δυνατό χαμηλότερο κόστος παραγωγής. Για να το πετύχει αυτό πρέπει να εφαρμόσει την αρχή της οικονομικότητας, δηλαδή με τη μικρότερη δυνατή θυσία (κόστος) να επιτύχει το μεγαλύτερο δυνατό αποτέλεσμα (κέρδη).

Οι προσπάθειες αυτές γίνονται από όλες τις επιχειρήσεις είτε εμπειρικά όπως στην περίπτωση του απλού βιοτέχνη είτε επιστημονικά όπως συμβαίνει στις μεγάλες βιομηχανίες. Οι προσπάθειες στρέφονται στην πραγματοποίηση εσωτερικών οικονομιών. Οι επιχειρήσεις που πραγματοποιούν χαμηλότερο κόστος και μεγαλύτερα κέρδη σημαίνει ότι πέτυχαν περισσότερο στην εφαρμογή των εσωτερικών οικονομιών.

Οι κυριότερες εσωτερικές οικονομίες είναι οι εξής:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1) **Τεχνικές οικονομίες** (Technical economies)

Στην τεχνική παραγωγή των προϊόντων μπορεί να γίνουν οικονομίες όταν η παραγωγή γίνεται επί μεγάλης κλίμακας. Πρώτα-πρώτα μπορεί να εφαρμοστεί ο καταμερισμός της εργασίας και να επιτευχθούν τα πλεονεκτήματά του. Μπορεί ακόμη να χρησιμοποιηθούν μεγάλα αυτόματα και εξειδικευμένα μηχανήματα, γιατί μπορούν να απασχοληθούν πλήρως. Είναι βέβαια γνωστό ότι όσο πιο μεγάλο είναι ένα μηχάνημα τόσο πιο ακριβό είναι, αλλά το κόστος αγοράς και λειτουργίας του δεν αυξάνεται κατ' ανάγκη σύμφωνα με το μέγεθός του. Ένα φορτηγό αυτοκίνητο των 10 τόνων δεν κοστίζει κατ' ανάγκη διπλάσια από ένα φορτηγό των 5 τόνων ούτε και τα έξοδα λειτουργίας και συντηρήσεώς του είναι διπλάσια, γιατί π.χ. το ημερομίσθιο του οδηγού θα είναι μάλλον το ίδιο είτε οδηγεί το ένα είτε το άλλο. Υπάρχουν πολλές τέτοιες περιπτώσεις στις οποίες είναι δυνατό να αυξηθεί η κλίμακα (ο όγκος) της παραγωγής χωρίς να είναι αναγκαίο να αυξηθούν όλα τα έξοδα της παραγωγής.

2) **Διοικητικές οικονομίες** (Manegerial economies)

Στον τομέα της Διοικήσεως είναι δυνατό να παρατηρηθούν οικονομίες ενόσω το μέγεθος της επιχειρήσεως αυξάνει. Π.χ. ένας μόνο Γενικός Διευθυντής να υπάρχει όσο μεγάλη κι αν γίνει η επιχείρηση. Κι αν ο ίδιος δε μπορεί να ανταποκριθεί στον όγκο της εργασίας μπορεί να προσλάβει άλλους βοηθούς με χαμηλότερη αμοιβή. Ο καλός διοικητής αφιερώνεται στο έργο της οργανώσεως, ενώ τις καθημερινές εργασίες ρουτίνας τις αναθέτει σε κατώτερους υπαλλήλους.

Μια άλλη πλευρά του καταμερισμού της εργασίας που ευνοεί τις μεγάλες επιχειρήσεις, γιατί μπορεί να εφαρμοστεί στη λειτουργία της Διοικήσεως είναι εκείνη της χρησιμοποιήσεως ειδικών για κάθε τομέα. Στις μικρές επιχειρήσεις ένα πρόσωπο μπορεί να είναι υπεύθυνο για όλη τη δουλειά του γραφείου, λογιστική, δακτυλογράφηση, αρχειοθέτηση κ.λπ. Είναι αδύνατο όμως ένας να είναι εξίσου αποδοτικός σε όλα. Η μεγάλη επιχείρηση μπορεί να χρησιμοποιήσει προσοντούχους ειδικούς σε κάθε θέση και να γίνει πιο αποδοτική εξαιτίας αυτής της διευθετήσεως.

3) **Οικονομίες Εμπορίας** (Marketing economies)

Η μεγάλη επιχείρηση μπορεί να επιτύχει οικονομίες τόσο κατά την

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αγορά των πρώτων υλών λόγω της αγοράς σε μεγάλες ποσότητες όσο και κατά την πώληση των έτοιμων προϊόντων. Κατά τη διάθεση των προϊόντων τα έξοδα πωλήσεων – οι αμοιβές των πωλητών, οι διαφημίσεις κ.ά. – δεν αυξάνονται κατ' ανάγκη παράλληλα με την αύξηση των πωλήσεων. Πολύ συχνά το προσωπικό του τμήματος πωλήσεων δεν απασχολείται στο μέγιστο βαθμό της αποδόσεώς του και συνεπώς μια πιο μεγάλη ποσότητα εμπορευμάτων μπορεί να πωληθεί με μικρό επιπρόσθετο κόστος.

4) Χρηματοδοτικές οικονομίες (Financial economies)

Η μεγάλη επιχείρηση βρίσκεται σε πιο ευνοϊκή θέση αναφορικά με τη χρηματοδότησή της. Μπορεί για παράδειγμα να προσφέρει μεγαλύτερη ασφάλεια στις τράπεζες και τους άλλους δανειστές της, γιατί έχει μεγάλη περιουσία και είναι καλά γνωστή. Έτσι πετυχαίνει δάνεια πιό εύκολα και με ευνοϊκότερους όρους. Μπορεί ακόμη να πωλεί εύκολα ομολογίες ή μετοχές που εκδίδει για δανεισμό ή για αύξηση των κεφαλαίων της.

β) Εξωτερικές οικονομίες κλίμακας (external economies)

Εξωτερικές οικονομίες είναι εκείνες που επιτυγχάνονται από την αύξηση της παραγωγής που προκύπτει από τη μεγέθυνση του κλάδου της βιομηχανίας ως συνόλου. Δημιουργούνται από εξωτερικούς παράγοντες που είναι άσχετοι με την εσωτερική δομή και το μέγεθος μιας συγκεκριμένης επιχειρήσεως. Μολονότι η επιχείρηση μπορεί να ωφελείται από αυτούς τους παράγοντες, εντούτοις δε μπορεί να καταστρώσει σχέδια να τους εκμεταλλευτεί περισσότερο με μια σκόπιμη αύξηση του όγκου της παραγωγής της. Οι κυριότερες κατηγορίες των εξωτερικών οικονομιών είναι:

1) Οι οικονομίες συγκεντρώσεως σε μια περιοχή (Economies of concentration)

Ορισμένες πόλεις ή περιοχές θεωρούνται σαν βιομηχανικές εκ παραδόσεως, γιατί έχει συγκεντρωθεί σ' αυτές μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων. Η συγκέντρωση όλων αυτών των επιχειρήσεων δε γίνεται τυχαία. Λαμβάνονται υπόψη μερικά τεχνικά πλεονεκτήματα όπως είναι η εύκολη εξασφάλιση εργατικών χεριών καθώς και η άμεση χρησιμο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποίηση των υπηρεσιών, τεχνικών εγκαταστάσεων και εξειδικευμένων οργανισμών που βρίσκονται στην περιοχή.

2) Οι οικονομίες αποσυνδέσεως (Economies of disintegration)

Οι μεγάλες βιομηχανίες πολλές φορές δεν παράγουν κάθε κομμάτι του προϊόντος μόνες τους. Προτιμούν να μην ασχολούνται με την παραγωγή ενός μέρους του προϊόντος και να αναθέτουν παραγγελίες σε άλλες που ειδικεύονται σ' αυτό το κομμάτι του όλου προϊόντος. Αυτό συμβαίνει π.χ. με τη βιομηχανία αυτοκινήτων. Οι πιο πολλές από αυτές δεν κατασκευάζουν οι ίδιες τα φανάρια, τα μιλίμετρα, τα πιστόνια, τα λάστιχα κ.λπ., αλλά τα προμηθεύονται από άλλες που ασχολούνται αποκλειστικά με την κατασκευή αυτών των ειδών. Προτιμούν με άλλα λόγια να επωφεληθούν από τις εσωτερικές οικονομίες κλίμακας που πραγματοποιούν σ' αυτά τα είδη οι άλλες ειδικευμένες βιομηχανίες.

Δ. Το άριστο μέγεθος (optimum) των επιχειρήσεων

Από τα προηγούμενα περί οικονομιών κλίμακας δεν πρέπει να νομιστεί ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις έχουν μόνο πλεονεκτήματα ή ότι μπορούν κατά βούληση να κάνουν οικονομίες. Έχουν και αυτές τα προβλήματά τους που είναι ανάλογα με το μέγεθός τους. Η δομή της παραγωγικής διαδικασίας είναι τέτοια που δεν μπορεί εύκολα να τροποποιηθεί. Έτσι, αν παρατηρηθεί απότομη αλλαγή στη ζήτηση των προσφερόμενων προϊόντων, η μεγάλη επιχείρηση δε θα μπορέσει εύκολα να αλλάξει την παραγωγή της, με αποτέλεσμα να αντιμετωπίζει προβλήματα που καμιά φορά απειλούν την ύπαρξή της. Η σωστή διοίκησή της ακόμη γίνεται πολύ δύσκολη και πολλές φορές καταντά προβληματική η επαφή των διευθυντών για λήψη αποφάσεων και των ανώτερων και κατώτερων υπαλλήλων και εργατών με αποτέλεσμα να μήν υπάρχουν ομαλές ανθρώπινες σχέσεις.

Εξάλλου μέσα στην παραγωγική διαδικασία βλέπουμε να λειτουργούν και να διατηρούνται και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Πολλές φορές συνυπάρχουν η βιομηχανία γίγας με τις τεράστιες εγκαταστάσεις και τους πολυάριθμους εργάτες (πολλές φορές φτάνουν τον πληθυσμό μιας μικρής πόλεως) και η πολύ μικρή επιχείρηση που ο ιδιοκτήτης εί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναι διευθυντής και εργάτης ταυτόχρονα. Αυτό σημαίνει ότι και η μικρή επιχείρηση έχει τα πλεονεκτήματά της.

Κάθε επιχείρηση έχει ένα ορισμένο μέγεθος στο οποίο το κόστος παραγωγής κατά μονάδα προϊόντος είναι το μικρότερο. Αυτό το μέγεθος στο οποίο η επιχείρηση πετυχαίνει την καλύτερή της απόδοση ονομάζεται *άριστο μέγεθος*. Μεγαλύτερο μέγεθος από το άριστο προκαλεί περιττές δαπάνες όπως υπερβολικά ενοίκια, αυξημένες αποσβέσεις, τόκους κ.λπ. Μικρότερο μέγεθος εξάλλου προκαλεί αυξημένα έξοδα παραγωγής από υπερωρίες για πρόσθετες βάρδιες εργασίας, από βλάβες στα μηχανήματα λόγω υπεραπασχολήσεως κ.λπ.

Το άριστο μέγεθος είναι εύκολο να καθοριστεί θεωρητικά, μολονότι στην πράξη είναι πολύ δύσκολο να λεχθεί αν μια επιχείρηση βρίσκεται στο άριστό της σημείο ή όχι. Στην πράξη ακόμη το άριστο μέγεθος μιας επιχειρήσεως δεν είναι σταθερό, γιατί τόσο οι τιμές των συντελεστών της παραγωγής όσο και οι τεχνικές μέθοδοι της παραγωγής αλλάζουν. Συνεπώς η έννοια του άριστου μεγέθους των επιχειρήσεων είναι μάλλον θεωρητική.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. *Ποια είναι η έννοια του όρου «Παραγωγή»;*
2. *Αναφέρετε τις δραστηριότητες που συμβάλλουν με οποιοδήποτε τρόπο στην παραγωγή.*
3. *Ανάλογα με το είδος της προσφοράς της η παραγωγή χωρίζεται στις ακόλουθες κατηγορίες:*

   α) .....

   β) .....

   γ) .....

   Συμπληρώστε τα κενά και αναπτύξετε το περιεχόμενο της κάθε κατηγορίας.
4. *Η επεξεργασία των αγαθών της πρωτογενούς παραγωγής που γίνεται στο σπίτι για ικανοποίηση αναγκών κυρίως της οικογένειας λέγεται* ....., *ενώ εκείνη που γίνεται στο μικρό εργαστήριο με σκοπό την πώληση των προϊόντων της παραγω-*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

γής λέγεται ..... καί εκείνη που γίνεται σε μεγάλο εργοστάσιο λέγεται .....

5. Σύμφωνα με μια λανθασμένη άποψη «παραγωγική είναι μόνο η εργασία των γεωργών και των εργατών που παράγουν συγκεκριμένα γεωργικά και βιομηχανικά προϊόντα». Να σχολιαστεί η άποψη αυτή και να αντικρουστεί με επιχειρήματα.
6. Γιατί στις ανεπτυγμένες χώρες απασχολείται μεγάλο ποσοστό πληθυσμού στον τριτογενή τομέα παραγωγής;
7. Κατατάξετε τις ακόλουθες δραστηριότητες κατά κατηγορίες παραγωγής (πρωτογενής, δευτερογενής, τριτογενής): αλιεία, τραπεζικές εργασίες, ασφάλιση εμπορευμάτων, παραγωγή αυτοκινήτων, καλλιέργεια αγρού, κατασκευή επίπλων, επιδιόρθωση ραδιοφώνου, μεταφορά εμπορευμάτων, κτηνοτροφία, θεατρική παράσταση.
8. Ποιοί είναι οι κυριότεροι ορθολογικοί παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη για την εκλογή του τόπου εγκαταστάσεως μιας επιχειρήσεως; Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες, μη ορθολογικοί;
9. Να αναφερθούν και να αναπτυχθούν τα μειονεκτήματα που προκύπτουν από τη συγκέντρωση πολλών επιχειρήσεων (κυρίως βιομηχανικών) σε μια ορισμένη περιοχή.
10. Τι εννοείται με τον όρο «καταμερισμός της εργασίας»;
11. Ποια είναι τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα του καταμερισμού της εργασίας;
12. Γιατί δεν είναι δυνατή η εφαρμογή του καταμερισμού της εργασίας σε όλες τις επιχειρήσεις; Αναφέρετε παραδείγματα.
13. Τι ονομάζονται «οικονομίες κλίμακας»;
14. Οι οικονομίες κλίμακας μπορούν να διακριθούν σε:
    α) .....
    β) .....
15. Πού οφείλονται οι εσωτερικές οικονομίες και ποιες οι κυριότερες από αυτές;
16. Πού οφείλονται οι εξωτερικές οικονομίες και ποιες είναι οι κυριότερες;
17. Πότε λέγεται ότι το μέγεθος μιας επιχειρήσεως είναι «άριστο»; Μπορεί εύκολα και με βεβαιότητα να λεχθεί ότι το μέγεθος της Α επιχειρήσεως π.χ. είναι άριστο;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

1. Γενικά στοιχεία:

Πολύς λόγος γίνεται καθημερινά για χώρες πλούσιες και πτωχές ή αναπτυγμένες και αναπτυσσόμενες.

Τι είναι όμως εκείνο που μας οδηγεί σ' αυτό το χαρακτηρισμό; Βασικό κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας χώρας σαν πλούσιας είναι συνήθως οι πηγές του φυσικού πλούτου που διαθέτει και η αξιοποίηση πού έχει γίνει αυτού του πλούτου.

Οι πλούσιες χώρες έχουν ευνοηθεί από τη φύση, με αποτέλεσμα να υπάρχει σ' αυτές άφθονες φυσικός πλούτος, δηλαδή εύφορο έδαφος, υπέδαφος πλούσιο σε μεταλλεύματα και ορυκτά, ευχάριστο κλίμα, φυσικές ομορφιές. *Η φύση* θεωρείται ένας από τους συντελεστές της παραγωγής. Οποιοδήποτε αγαθό πρόκειται να παραχθεί πρέπει να έχει σαν στοιχείο κάτι που προήλθε από τη φύση.

Υπάρχουν όμως χώρες που θεωρούνται πλούσιες έστω κι αν το φυσικό τους περιβάλλον δεν είναι και τόσο πλούσιο. Αυτές οι χώρες έχουν αξιοποιήσει κάτι άλλο που τις βοήθησε στην ανάπτυξη της οικονομίας τους. Αυτό το κάτι άλλο δεν είναι το φυσικό τους περιβάλλον, αλλά ο ανθρώπινος παράγοντας δηλαδή άνθρωποι δραστήριοι και μορφωμένοι, έτοιμοι και πρόθυμοι να βοηθήσουν τη χώρα τους. Εκτός από τον ανθρώπινο παράγοντα πιθανό να διαθέτουν υλικό κεφάλαιο δηλαδή μηχανήματα, κτιριακές εγκαταστάσεις, μεταφορικά μέσα και άλλα υλικά αγαθά. Συνεπώς ως άλλοι συντελεστές για την παραγωγική διαδικασία θεωρούνται το *κεφάλαιο* και η *εργασία*.

Τέταρτος συντελεστής της παραγωγής θεωρείται *ο επιχειρηματίας* (enterpreneur). Χωρίς να υπάρχει το επιχειρηματικό δαιμόνιο, δεν μπορεί να γίνει βιομηχανική παραγωγή. Αυτός θα συλλάβει την ιδέα για

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τη δημιουργία μιας επιχειρήσεως, αυτός θα βρει τα απαιτούμενα χρηματικά κεφάλαια και αυτός θα αναλάβει τον κίνδυνο της παραγωγής.

Για την παραγωγή των αγαθών που απαιτούνται για την ικανοποίηση των αναγκών των ανθρώπων πρέπει επομένως να συνυπάρξουν και να συνδυαστούν ορισμένα στοιχεία. Αυτά τα στοιχεία που όπως αναλύθηκε πιο πάνω είναι απαραίτητα για την παραγωγή οποιουδήποτε αγαθού καλούνται συντελεστές της παραγωγής. Οι συντελεστές της παραγωγής, όπως αναλύονται πιο κάτω, είναι οι ακόλουθοι τέσσερις: α) η Φύση, β) η Εργασία, γ) το Κεφάλαιο και δ) ο Επιχειρηματίας.

2. Περιγραφή των Συντελεστών της Παραγωγής.

Α. Η Φύση

Το έδαφος, το υπέδαφος, τα δάση, τα ποτάμια, οι λίμνες, οι θάλασσες είναι στοιχεία που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή των αγαθών. Εκτός από αυτά και άλλα στοιχεία της φύσης, όπως ο ήλιος, ο άνεμος, οι βροχές, οι κλιματολογικές συνθήκες γενικά, συντελούν στην παραγωγή. Συνήθως όμως περιορίζεται η έννοια του φυσικού αυτού συντελεστή στο έδαφος, γιατί αυτό είναι το βασικότερο στοιχείο από όλα τα άλλα, συναντάται σε περιορισμένη έκταση και σ' αυτό μπορεί να επιδράσει πιο πολύ ο άνθρωπος.

Χαρακτηριστικό του συντελεστή αυτού είναι ότι είναι καθορισμένος, δοσμένος από τη φύση. Σε πλείστες περιπτώσεις ο άνθρωπος δεν εισέφερε τίποτε για τη δημιουργία του, και δεν είναι σε θέση να επιφέρει αξιόλογες μεταβολές σ' αυτό. Ο άνθρωπος π.χ. φάνηκε ανίσχυρος τουλάχιστο μέχρι σήμερα, να μετατρέψει τα άγρια βουνά των Άλπεων σε γόνιμα εδάφη για καλλιέργεια. Η τεχνική εξέλιξη του επέτρεψε μέχρις ενός μόνο βαθμού, να αυξήσει την έκταση και την απόδοση του καλλιεργήσιμου εδάφους.

Όλα τα στοιχεία του συντελεστή «φύση» είναι απαραίτητα για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Αξίζει όμως να τονιστεί ιδιαίτερα η ζωτική σημασία των στοιχείων του υπεδάφους και του υποθαλάσσιου πλούτου για την προώθηση και συνέχιση του πολιτισμού και της ζωής με τη σημερινή της μορφή. Η εξασφάλιση αρκετής ενέργειας αποτε-

λεί σήμερα το πιο σημαντικό πρόβλημα για ολόκληρο τον κόσμο. Το πετρέλαιο που είναι προϊόν του υπεδάφους ή αποτελεί μέρος του υποθαλάσσιου πλούτου, είναι για τη σημερινή παγκόσμια οικονομία ό,τι είναι το αίμα για τον ανθρώπινο οργανισμό. Ο τεχνολογικός πολιτισμός και πιο γενικά η ίδια η ανθρώπινη ύπαρξη εξαρτώνται από τη συνεχή παροχή ενέργειας που στηρίζεται στην ύπαρξη και εκμετάλλευση των αποθεμάτων πετρελαίου.

Η αναπτυγμένη τεχνολογία πρόσφερε στον άνθρωπο τα τεχνικά μέσα για την ανακάλυψη νέων πηγών ενέργειας. Χώρες που άλλοτε ήταν πτωχές και στερημένες όπως η Σαουδική Αραβία, η Λιβύη κ.ά. απόκτησαν σήμερα τεράστιο φυσικό πλούτο με την ανακάλυψη μεγάλων αποθεμάτων πετρελαίου. Τα τεχνικά μέσα που υπάρχουν σήμερα επιτρέπουν τη διεξαγωγή ερευνών σε μεγάλα βάθη κάτω από το βυθό της θάλασσας για την ανακάλυψη πετρελαίου και μεταλλευμάτων. Η ανακάλυψη πετρελαίου στην περιοχή του Αιγαίου, στη θάλασσα της Μάγχης και στη Σιβηρία ενίσχυσαν σημαντικά την οικονομία των οικείων χωρών και αύξησαν τη σημασία του συντελεστή «φύση» για τον άνθρωπο.

Β. Η Εργασία

Η Εργασία περιλαμβάνει όλες τις ανθρώπινες προσπάθειες, πνευματικές και σωματικές, που καταβάλλονται για την παραγωγή αγαθών.

Η προσπάθεια του ανθρώπου, για να θεωρηθεί εργασία, πρέπει να έχει οικονομική σκοπιμότητα και να αποβλέπει κυρίως στην παραγωγή οικονομικών αγαθών και όχι μόνο στη ψυχική ικανοποίησή του. Το παιδί που παίζει ποδόσφαιρο με τους φίλους του στο δρόμο καταβάλλει σημαντική προσπάθεια, αλλά δεν εργάζεται, ψυχαγωγείται. Αντίθετα, ο ποδοσφαιριστής που παίζει ποδόσφαιρο και *αμείβεται* γι᾽ αυτή την προσπάθειά του, εργάζεται, γιατί παράγει μια υπηρεσία (ένα θέαμα) για τους θεατές.

Εργασία είναι η προσπάθεια που καταβάλλει ο αγρότης για το όργωμα, η προσπάθεια που καταβάλλει ο οικοδόμος για το κτίσιμο μιας οικίας, η προσπάθεια του συγγραφέα για να γράψει ένα μυθιστόρημα, η προσπάθεια του δασκάλου για να διδάξει τα παιδιά κ.λπ. Όλοι όσοι θέλουν και μπορούν να εργαστούν, αποτελούν το *εργατικό δυναμικό* μιας χώρας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αντιδράσεις των εργαζομένων

Η εργασία είναι κάτι το υποχρεωτικό. Ο άνθρωπος είναι υποχρεωμένος να εργαστεί για να μπορέσει να αποκτήσει τα αγαθά που χρειάζεται για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Το χρόνο που ένας εργάζεται αισθάνεται μέσα του δύο αντίθετα ψυχολογικά ρεύματα.

Το πρώτο προέρχεται από την ανάγκη να εργαστεί, για να αποκτήσει αγαθά να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Η ικανοποίηση που νιώθει ο εργαζόμενος είναι μεγαλύτερη τις πρώτες ώρες της εργασίας του και μειώνεται σταδιακά με την πάροδο του χρόνου. Η σταδιακή μείωση της ικανοποιήσεως του εργαζομένου μπορεί να δειχθεί και με σχεδιάγραμμα. Στο πιο κάτω σχεδιάγραμμα (7/1) η καμπύλη ΑΒ δείχνει το βαθμό της ικανοποιήσεως του εργάτη ύστερα από κάθε πρόσθετη ώρα εργασίας. Η καμπύλη ΑΒ έχει κατεύθυνση από άνω αριστερά προς τα κάτω δεξιά, δηλαδή όσο προχωρεί ο χρόνος της εργασίας μειώνεται η ικανοποίηση του εργαζομένου.

Το δεύτερο ψυχολογικό συναίσθημα που αισθάνεται μέσα του ο εργάτης είναι το αίσθημα της καταπιέσεως, γιατί όταν εργάζεται συνεχώς, χάνει την ελευθερία του. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο ο εργαζόμενος κουράζεται πιο εύκολα από έναν άλλο που ασχολείται με τα σπορ. Πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι αυτός που ασχολείται με ξένη εργασία κουράζεται πιο εύκολα από αυτόν που εργάζεται στη δική του εργασία. Η δυσαρέσκεια που προκαλείται από την εργασία είναι μικρή τις πρώτες ώρες και αυξάνεται όσο περνά ο χρόνος εργασίας. Τούτο συμβαίνει γιατί τις πρώτες ώρες εργασίας ο εργαζόμενος είναι ξεκού-

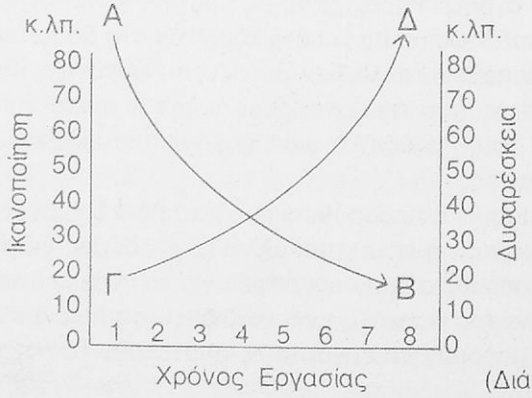

(Διάγραμμα 7/1)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ραστος. Το δυσάρεστο συναίσθημα της καταπιέσεως παριστάνεται με την καμπύλη ΓΔ στο Διάγραμμα 7/1.

Στο σημείο όπου συναντώνται οι δύο καμπύλες δημιουργείται η ισορροπία μεταξύ των δύο αντιθέτων ρευμάτων.

Είδη εργασίας:

α) Σωματική και πνευματική

Σωματική εργασία θεωρείται εκείνη που για να γίνει χρειάζεται περισσότερη σωματική παρά πνευματική προσπάθεια· η εργασία του αγρότη, του οικοδόμου, του ξυλουργού κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως σωματική.

Πνευματική εργασία θεωρείται εκείνη που για να γίνει χρειάζεται περισσότερη πνευματική παρά σωματική προσπάθεια· η εργασία του εκπαιδευτικού, του δικηγόρου, του γιατρού κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως πνευματική.

Εδώ πρέπει να γίνει σαφές ότι καμιά εργασία δεν είναι απόλυτα σωματική ή απόλυτα πνευματική, γιατί οτιδήποτε κάνει ο άνθρωπος χρειάζεται κάποια σκέψη και κάποια σωματική προσπάθεια.

β) Διοικούσα και εκτελεστική

Διοικούσα (ή διευθύνουσα) θεωρείται η εργασία που προσφέρεται από αυτούς που οργανώνουν, διευθύνουν και ελέγχουν μια εργασία. Η εργασία των διευθυντών επιχειρήσεων, των διαχειριστών, των επιθεωρητών κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως διευθύνουσα εργασία.

Εκτελεστική θεωρείται η εργασία αυτών που εκτελούν την εργασία που τους ανάθεσαν οι διευθυντές τους, δηλαδή που θέτουν σε εφαρμογή το πρόγραμμα της διοικούσης εργασίας· η εργασία του λογιστή, του ταμία, του αλληλογράφου, του εργάτη κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως εκτελεστική εργασία.

γ) Ειδικευμένη, ημιειδικευμένη και ανειδίκευτη

Ειδικευμένη (ή μορφωμένη) θεωρείται η εργασία που η εκμάθησή της κράτησε μεγάλο χρονικό διάστημα· η εργασία του γιατρού, του δικηγόρου, του αρχιτέκτονα κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως μορφωμένη εργα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σία. Αν παρατηρηθεί ζήτηση γι' αυτή, η προσφορά της δεν μπορεί ούτε εύκολα ούτε γρήγορα να αλλάξει.

Ημιειδικευμένη (ή ημιμορφωμένη) θεωρείται η εργασία που δε χρειάζεται μεγάλο χρόνο μορφώσεως. Η εργασία της δακτυλογράφου, του οδηγού αυτοκινήτου, του γραφέα κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως ημιμορφωμένη εργασία. Αν παρατηρηθεί ζήτηση γι' αυτή, η προσφορά της μπορεί πιο εύκολα και πιο γρήγορα να αλλάξει.

Ανειδίκευτη (ή αμόρφωτη) θεωρείται η εργασία που δε χρειάζεται καμιά απολύτως εκπαίδευση. Ο κάθε υγιής (πνευματικά και σωματικά) άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να εκτελέσει μια ανειδίκευτη εργασία· η εργασία του εργάτη, του καθαριστή, του νυχτοφύλακα, του αχθοφόρου κ.λπ. χαρακτηρίζεται ως αμόρφωτη εργασία. Αν παρατηρηθεί ζήτηση γι' αυτή, η προσφορά της μπορεί να αλλάξει πολύ εύκολα και πολύ γρήγορα.

Γ. Το Κεφάλαιο

Κεφάλαιο είναι οτιδήποτε μπορεί να χρησιμέψει για την παραγωγή άλλων αγαθών. Τα εργαλεία, τα μηχανήματα, τα εργοστάσια, οι αίθουσες διδασκαλίας και οποιαδήποτε άλλα αγαθά που έχουν παραχθεί για να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή άλλων αγαθών θεωρούνται κεφάλαιο.

Στις σύγχρονες οικονομίες το κεφάλαιο παίζει σημαντικό ρόλο, γιατί συντελεί στην αύξηση της παραγωγικότητας. Με τη διαπίστωση αυτή, οι άνθρωποι, για να δημιουργήσουν κεφάλαιο, περιορίζουν την άμεση ικανοποίηση αναγκών δηλαδή την κατανάλωση και φροντίζουν για τη μελλοντική ικανοποίησή τους δημιουργώντας κεφάλαιο με την αποταμίευση.

Ο άνθρωπος κατάλαβε από πολύ νωρίς τη σημασία του κεφαλαίου, γι' αυτό συνεχώς προσπαθεί να το αυξήσει. Για να αντιληφθούμε καλύτερα τον τρόπο δημιουργίας του κεφαλαίου θα πάρουμε ένα απλό παράδειγμα για την αρχαία εποχή.

Υποθέτουμε ότι κάποιος αγρότης είχε στη διάθεσή του 10 σκάλες για να τις καλλιεργήσει με σιτάρι. Επειδή όμως ήταν μόνος του με ένα άροτρο κι ένα ζώο, μπορούσε να καλλιεργήσει μόνο τις 3 σκάλες. Έτσι κάθε χρόνο φύλαγε μόνο ένα μέρος από την παραγωγή του για

σπόρο και το υπόλοιπο το χρησιμοποιούσε για τις ανάγκες του. Μια χρονιά σκέφτηκε να φυλάξει περισσότερο μέρος από την παραγωγή του για σπόρο και να ανταλλάξει ένα μέρος για να πάρει μεγαλύτερο άροτρο και ακόμη ένα ζώο. Φυσικά τη χρονιά αυτή αναγκάστηκε να κάνει μεγάλη θυσία, γιατί υποχρεώθηκε να περάσει με πιο λίγο εισόδημα από τα προηγούμενα χρόνια. Αυτή όμως η θυσία (αποταμίευση) του πρόσφερε νέο κεφάλαιο σε σπόρους και εξοπλισμό. Έτσι την άλλη χρονιά κατόρθωσε να καλλιεργήσει 5 σκάλες που του απέφεραν μεγαλύτερη παραγωγή.

Φυσικά αν η θυσία της άμεσης καταναλώσεως συνεχιζόταν και στα επόμενα χρόνια τότε ο γεωργός θα μπορούσε να αποκτήσει τόσο κεφάλαιο, που θα του έδινε τη δυνατότητα να καλλιεργήσει όλο το τεμάχιο που διάθετε και ακόμα να μπορέσει να αποκτήσει και καινούριο. Σ' αυτή την περίπτωση τα εισοδήματά του θα αυξάνονταν σημαντικά και θα ζούσε πολύ πιο άνετα.

Φυσικά η ανάγκη για δημιουργία κεφαλαίου δεν αφορά μόνο την πρωτογενή παραγωγή. Από το πιο πάνω παράδειγμα αποδεικνύεται ότι η δημιουργία κεφαλαίου είναι δυνατή μόνο αν δεν καταναλίσκουμε όλο μας το εισόδημα. Με τη θυσία του παρόντος επιτυγχάνουμε καλύτερα αποτελέσματα για το μέλλον.

Αξίζει να αναφερθεί ότι, αν τα άτομα που έχουν περισσεύματα αποφεύγουν να τα επενδύσουν με το να τα φυλάγουν στα σπίτια τους είτε γιατί δεν ξέρουν ή δεν θέλουν να επενδύσουν, γιατί φοβούνται ότι θα αποκαλυφθεί ο πλούτος τους, κάνουν μια πολύ αντιοικονομική ενέργεια. Με τον αποθησαυρισμό, (hoarding) – όπως χαρακτηρίζεται αυτό το φαινόμενο, – προκαλούν περιορισμό των επενδύσεων, γιατί έστω κι αν φυλάγουν μέρος του εισοδήματός τους, το εισόδημα τούτο παραμένει νεκρό και ανεκμετάλλευτο, με αποτέλεσμα να ζημιώνεται η οικονομία, γιατί περιορίζεται η οικονομική δραστηριότητα. Περισσότερα για την κατανάλωση, την αποταμίευση και την επένδυση στο κεφάλαιο 19.

Με την αποταμίευση δημιουργείται το *χρηματικό* κεφάλαιο, μέρος του οποίου μετατρέπεται με την επένδυση σε *πραγματικό ή υλικό* κεφάλαιο. Το χρηματικό κεφάλαιο έχει μεγάλη δύναμη στην οικονομία, γιατί μπορεί να ξοδευτεί είτε για την παραγωγή αγαθών είτε για τη μετατροπή του σε υλικό κεφάλαιο οποιαδήποτε στιγμή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Το πραγματικό ή υλικό κεφάλαιο δείχνει τα παραγωγικά αγαθά που υπάρχουν ήδη σε μια οικονομία, διακρίνεται δε σε:

α) Πάγιο και β) Κυκλοφοριακό.

Πάγιο κεφάλαιο (Fixed Assets) είναι το μέρος του υλικού κεφαλαίου που αποτελείται μόνο από διαρκή αγαθά, από αγαθά που προορίζονται για μόνιμη χρήση σε μια επιχείρηση π.χ. ακίνητα, μηχανήματα, αυτοκίνητα κ.λπ.

Κυκλοφοριακό κεφάλαιο (Current Assets) είναι το μέρος του υλικού κεφαλαίου που αποτελείται από καταναλωτά αγαθά, δηλαδή από αγαθά που ικανοποιούν μια συγκεκριμένη ανάγκη του κατόχου τους μόνο μια φορά όπως π.χ. οι πρώτες ύλες, τα εμπορεύματα που προορίζονται για μεταπώληση, τα μετρητά κ.λπ.

Δ. Ο Επιχειρηματίας

Ο επιχειρηματίας θεωρείται ο τέταρτος συντελεστής της παραγωγής. Είναι το άτομο που αναλαμβάνει να συνδυάσει και να κατευθύνει τους πιο πάνω τρεις συντελεστές για την παραγωγή αγαθών. Μπορεί να υπάρχουν οι άλλοι τρεις συντελεστές της παραγωγής, αλλά χωρίς την ανθρώπινη ικανότητα του συνδυασμού και της κατεύθυνσής τους δεν είναι δυνατή η παραγωγή.

Κάποιοι, ιδιώτες ή κράτος, πρέπει να πάρουν τις σχετικές πρωτοβουλίες να προγραμματίσουν, να συνδυάσουν τους συντελεστές σε ορισμένες αναλογίες, να κάνουν χρήση της τεχνικής πείρας που υπάρχει, να πάρουν αποφάσεις, να αναλάβουν τους σχετικούς κινδύνους (risks) και να παράγουν τελικά εκείνα τα αγαθά που θα ικανοποιήσουν περισσότερο τις ανάγκες της κοινωνίας.

3. Η στενότητα των συντελεστών της παραγωγής – Καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων – Κόστος ευκαιρίας ή κόστος εναλλακτικών αποφάσεων (opportunity cost).

Η ποσότητα των αγαθών που μπορούν να παραχθούν με την πλήρη απασχόληση των παραγωγικών συντελεστών είναι κατά πολύ μικρότε-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρη από τις ανάγκες των ατόμων, που αναμένουν ικανοποίηση, γιατί οι συντελεστές της παραγωγής, όπως όλα τα οικονομικά αγαθά, βρίσκονται σε περιορισμένες ποσότητες (στενότητα). Αυτό σημαίνει ότι κάποιοι πρέπει να αναλάβουν τη σχετική πρωτοβουλία να συνδυάσουν με τον καλύτερο τρόπο τους συντελεστές της παραγωγής για να παράγουν τα αγαθά που ζητούνται από τους καταναλωτές.

Για κατανόηση των πιο πάνω, δίνεται σαν παράδειγμα η κυπριακή οικονομία που έχει δεδομένο πληθυσμό και επομένως δεδομένο εργατικό δυναμικό, δεδομένες εδαφικές εκτάσεις, δεδομένες πηγές ενέργειας, δεδομένες τεχνολογικές γνώσεις, δεδομένο αριθμό εργοστασίων, μηχανημάτων, εργαλείων και λοιπών κεφαλαιουχικών αγαθών. Η οικονομία αυτή πρέπει να αποφασίσει πώς θα κατανεμηθούν οι παραγωγικοί πόροι για την παραγωγή των διαφόρων αγαθών.

Η διαδικασία αυτή είναι πολύπλοκη. Για να κατανοηθεί το πρόβλημα αυτό θεωρούμε ότι θα παραχθούν μόνο δυο αγαθά, το σιτάρι που είναι προϊόν της γεωργικής παραγωγής και το ύφασμα που είναι προϊόν της βιομηχανικής παραγωγής. Αν ολόκληρη η δυναμικότητα της οικονομίας διατεθεί για παραγωγή σιταριού, μπορεί να παραχθούν 12.000 οκάδες σιταριού και μηδέν πήχεις υφάσματος. Αν όμως διατεθεί ολόκληρη η δυναμικότητα στην παραγωγή υφάσματος, τότε μπορεί να παραχθούν 6.000 πήχεις υφάσματος και μηδέν οκάδες σιταριού. Αν ένα μέρος των παραγωγικών συντελεστών χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή σιταριού και ένα μέρος για την παραγωγή υφάσματος θα παραχθούν ορισμένες ποσότητες και από τα δύο είδη αγαθών. Θα έχουμε ορισμένους συνδυασμούς που φαίνονται στον πιο κάτω πίνακα.

Συνδυασμοί (εναλλακτικές δυνατότητες) παραγωγής σιταριού και υφάσματος

Συνδυασμοί	Σιτάρι (σε χιλιάδες οκάδες)	Ύφασμα (σε χιλιάδες πήχεις)
Α	12	0
Β	11	1
Γ	9	2
Δ	7	3
Ε	5	4
Ζ	3	5
Η	0	6

(Πίνακας 7/1)

Γραφικά οι πάνω συνδυασμοί δίδονται στο πιο κάτω διάγραμμα (7/1).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων

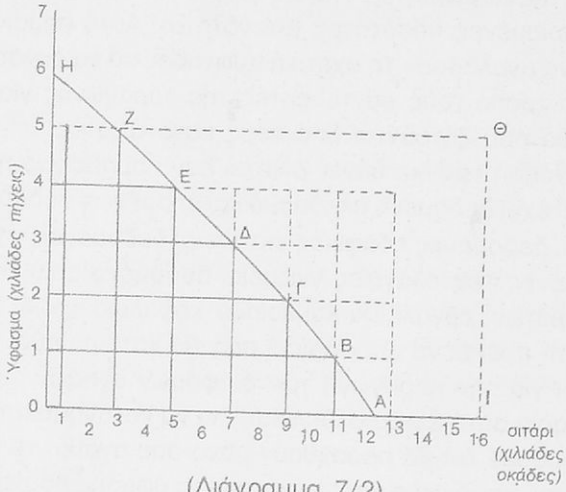

(Διάγραμμα 7/2)

Η καμπύλη που συνδέει τα σημεία Α,Β,Γ,Δ,Ε,Ζ,Η, δηλαδή η καμπύλη ΑΗ που ονομάζεται καμπύλη δυνατοτήτων παραγωγής, δείχνει τους διάφορους συνδυασμούς παραγωγής σιταριού και υφάσματος, που μπορεί να παράγει σε μια ορισμένη περίοδο η οικονομία της Κύπρου (ή άλλης χώρας) όταν υπάρχει *πλήρης απασχόληση* των παραγωγικών συντελεστών και όταν οι παραγωγικοί συντελεστές μπορεί να χρησιμοποιηθούν για την παραγωγή διάφορων εναλλακτικών αγαθών.

Συνδυασμοί ποσοτήτων που αντιστοιχούν σε σημεία του διαγράμματος πού βρίσκονται δεξιά της καμπύλης δεν μπορούν να παραχθούν, γιατί η οικονομία δε διαθέτει σήμερα τα μέσα π.χ. δεν μπορεί να παράγε. το συνδυασμό που αποτελείται από 16.000 οκάδες σιταριού και 5.000 πήχεις υφάσματος.

Αν η οικονομία παράγει ένα συνδυασμό ποσοτήτων που αντιστοιχεί σε σημείο που βρίσκεται αριστερά της καμπύλης π.χ. 1, είναι ένδειξη ότι δεν χρησιμοποιούνται πλήρως οι παραγωγικοί συντελεστές (εργοστάσια σε αδράνεια, ανεργία, και αχρησιμοποίητο έδαφος) ή δε χρησιμοποιούνται με τον πιο αποδοτικό τρόπο. Είναι φανερό ότι η οικονομία με καλύτερη ή μεγαλύτερη απασχόληση των παραγωγικών της συντελεστών θα μπορούσε να αυξήσει την παραγωγή του ενός ή και των δύο ειδών προϊόντων και να έχει το συνδυασμό Δ ή Ε ή Ζ.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η καμπύλη δυνατοτήτων παραγωγής, ενώ δείχνει τους διάφορους συνδυασμούς ποσοτήτων που μπορεί να παράγει μια οικονομία με πλήρη και αποδοτική απασχόληση των περιορισμένων παραγωγικών συντελεστών της δεν μπορεί να υποδείξει ποιος από τους συνδυασμούς πρέπει να επιλεγεί από την κοινωνία. Κάθε κοινωνία έχει τις δικές της προτιμήσεις και ανάλογα μ΄ αυτές θα επιλέξει το δικό της συνδυασμό. Μια κοινωνία που αποδίδει μεγάλη σημασία στα γεωργικά προϊόντα (σιτάρι) ίσως θα επέλεγε ένα συνδυασμό όπως ο Β, ενώ μια κοινωνία που αποδίδει μεγάλη σημασία στα βιομηχανικά προϊόντα (ύφασμα) ίσως θα επέλεγε ένα συνδυασμό όπως ο Ζ.

Από τον πίνακα 7/1 και το διάγραμμα 7/2 παρατηρείται ότι για να αυξηθεί η παραγωγή υφάσματος πρέπει να μειωθεί η παραγωγή σιταριού και αντίθετα, για να αυξηθεί η παραγωγή σιταριού πρέπει να μειωθεί η παραγωγή υφάσματος. Ένα μέρος των παραγωγικών συντελεστών φεύγει από τη μια παραγωγή και πηγαίνει στην άλλη παραγωγή π.χ. για να παραχθούν 1.000 πήχεις υφάσματος πρέπει να θυσιαστούν 1.000 οκάδες σιταριού (ο συνδυασμός Β από τον Α). Αυτή η θυσία των 1.000 οκάδων σιταριού για την παραγωγή 1.000 πήχεων υφάσματος, ονομάζεται *κόστος ευκαιρίας* για την παραγωγή 1.000 πήχεων υφάσματος.

Κόστος ευκαιρίας ή εναλλακτικό κόστος παραγωγής μιας μονάδας του αγαθού Χ είναι η ποσότητα του αγαθού Ψ που πρέπει να θυσιαστεί, ώστε να αποδεσμευτούν παραγωγικοί συντελεστές που απαιτούνται για την παραγωγή μιας ακόμα μονάδας του αγαθού Χ.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. *Τι καλούνται και ποιοι είναι οι συντελεστές της παραγωγής;*
2. *Τι περιλαμβάνει η φύση σαν συντελεστής της παραγωγής; Γιατί αποδίδεται πιο μεγάλη σημασία στο έδαφος;*
3. *Πότε η καταβολή προσπάθειας θεωρείται παραγωγική και πότε δε θεωρείται;*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Ποιοι αποτελούν το εργατικό δυναμικό μιας χώρας;
5. Ποια τα κυριότερα είδη εργασίας; Ποιο είναι το χαρακτηριστικό του κάθε είδους;
6. Να βρείτε σε ποιο από τα α-γ υπάγονται τα 1-14.

α) Σωματική εργασία	1. δικηγόρος	8. τραγουδιστής
Πνευματική εργασία	2. καθαρίστρια	9. πλοίαρχος
β) Διοικούσα εργασία	3. συγγραφέας	10. πωλήτρια
Εκτελεστική εργασία	4. διανομέας	11. βαφέας αυτοκιν.
γ) Ειδικευμένη εργασία	5. συνοδός ανελκυσ.	12. βοηθός αρχιτέκτ.
Ημιειδικευμ. εργασία	6. μηχανικός αυτοκιν.	13. μεταλλειολόγος
Ανειδίκευτη εργασία	7. αστροναύτης	14. τηλεφωνητής

7. Να σχολιάσετε τις φράσεις «η σωματική εργασία είναι πιο σπουδαία από την πνευματική», «η πνευματική εργασία είναι πιο σπουδαία από τη σωματική».
8. Να συμπληρώσετε την πιο κάτω πρόταση:
«Κεφάλαιο θεωρείται οτιδήποτε έχει παραχθεί με σκοπό να χρησιμοποιηθεί ..... ».
9. Αναφέρετε συγκεκριμένες περιπτώσεις στις οποίες δημιουργείται κεφάλαιο.
10. «Η καταναλωτική θυσία του παρόντος βοηθά στη μελλοντική αύξηση της παραγωγής». Να σχολιάσετε την πρόταση.
11. Ποια η διαφορά μεταξύ του πάγιου και του κυκλοφοριακού κεφαλαίου;
12. Ποιος ο ρόλος του επιχειρηματία στην παραγωγή;
13. Τι είναι εκείνο που αποθαρρύνει πολλούς κεφαλαιούχους στην ανάληψη μιας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας;
14. Τι σημαίνει ο όρος «στενότητα» των συντελεστών της παραγωγής;
15. Έστω ότι μια βιομηχανία παράγει υποκάμισα και παντελόνια. Με δικούς σας αριθμούς να συντάξετε πίνακα που να δείχνει 5 πιθανούς συνδυασμούς παραγωγής υποκαμίσων και παντελονιών.
16. Με βάση την ερώτηση 15 να κάμετε διάγραμμα που να δείχνει την καμπύλη των παραγωγικών δυνατοτήτων. Να το σχολιάσετε.
17. Τι είναι το κόστος ευκαιρίας και πώς λέγεται τούτο διαφορετικά;
18. Με βάση την ερώτηση 15 να καθορίσετε σ' ένα από τους συνδυασμούς σας το κόστος ευκαιρίας για την παραγωγή υποκαμίσων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

1. Βασικά σημεία.

Η επιθυμία και η ικανότητα των επιχειρήσεων για παραγωγή αγαθών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το κόστος παραγωγής. Τούτο καθορίζεται από τις τιμές των συντελεστών παραγωγής είτε αυτοί αποτελούν ιδιοκτησία της επιχειρήσεως (αφανές κόστος) είτε αγοράζονται από τρίτα πρόσωπα (εμφανές κόστος).

Στο κόστος παραγωγής πρέπει να συμπεριλαμβάνεται και το αφανές κόστος, γιατί η χρησιμοποίηση ιδιόκτητων συντελεστών παραγωγής στερεί την επιχείρηση από ένα εισόδημα που θα μπορούσε να είχε, αν οι συντελεστές αυτοί είχαν χρησιμοποιηθεί για άλλους σκοπούς έξω από την επιχείρηση.

Όλες οι επιχειρήσεις ανεξάρτητα από το είδος που παράγουν θα επιδιώξουν να πραγματοποιήσουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος. Αυτό θα το πετύχουν: α) με τον καλύτερο δυνατό συνδυασμό των συντελεστών της παραγωγής, έτσι που να πραγματοποιούν το άριστο επίπεδο παραγωγής πού στη διεθνή ορολογία ονομάζεται το «optimum» της παραγωγής και β) με τον ακριβή και έγκαιρο υπολογισμό του κόστους παραγωγής, ώστε να έχουν χρονικά περιθώρια για τον καθορισμό της τιμής πωλήσεως.

Για την εξέταση του κόστους παραγωγής χρειάζεται να γίνει διάκριση μεταξύ βραχυχρόνιου και μακροχρόνιου διαστήματος στην παραγωγική διαδικασία.

Βραχυχρόνιο θεωρείται το διάστημα όταν μέσα σ' αυτό ένας ή περισσότεροι παραγωγικοί συντελεστές είναι *σταθεροί*, ενώ μακροχρόνιο θεωρείται το διάστημα όταν μέσα σ' αυτό *όλοι* οι παραγωγικοί συντελεστές είναι *μεταβλητοί*.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η εξέταση που ακολουθεί αφορά το κόστος παραγωγής στο *βραχυχρόνιο διάστημα*.

2. Η βιομηχανική παραγωγή και το κόστος.

Για να βρεθεί το κόστος της παραγωγής πρέπει να ληφθούν υπόψη οι διάφορες κατηγορίες των παραγωγικών εξόδων, όπως είναι:

α) Οι πρώτες ύλες που καταναλώθηκαν (Raw materials used) για την παραγωγή μιας ποσότητας αγαθών.

β) Τα παραγωγικά ημερομίσθια (Productive wages), δηλαδή τα ημερομίσθια εκείνα που είχαν άμεση σχέση με την παραγωγή ενός συγκεκριμένου προϊόντος. .

γ) Τα διάφορα άλλα έξοδα που δαπανώνται μέσα στο εργοστάσιο, (factory overhead expenses), που δεν έχουν άμεση σχέση με την παραγωγή ενός συγκεκριμένου προϊόντος, όπως η κινητήρια δύναμη, το ενοίκιο του εργοστασίου, τα ασφάλιστρα και όλες οι αποσβέσεις που αφορούν τα παραγωγικά μηχανήματα, τις εγκαταστάσεις κ.λπ.

3. Διακρίσεις Εξόδων

Τα έξοδα της παραγωγικής διαδικασίας, που καθορίζουν το κόστος ενός προϊόντος, διακρίνονται σε σταθερά και μεταβλητά.

Α. Σταθερά έξοδα (fixed charges) είναι τα έξοδα που επιβαρύνουν την επιχείρηση ανεξάρτητα από το μέγεθος της παραγωγής της. Θεωρούνται σταθερά, γιατί παραμένουν κατά κανόνα αμετάβλητα, έστω και αν η επιχείρηση αυξήσει ή μειώσει την παραγωγή της π.χ. οι μισθοί των μονίμων υπαλλήλων, οι τόκοι δανείων, το ενοίκιο του εργοστασίου κ.λπ.

Ας υποτεθεί ότι μια βιομηχανία έχει τα πιο κάτω σταθερά έξοδα:

α) Μισθοί μονίμων υπαλλήλων	£ 12.000	το χρόνο
β) Ενοίκιο εργοστασίου	£ 7.000	» »
γ) Ασφάλιστρα	£ 1.000	» »
Σύνολο Σταθερών Εξόδων	£ 20.000	το χρόνο

 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υποτίθεται ακόμα ότι η βιομηχανία αυτή σε διάστημα τριών χρόνων είχε την πιο κάτω παραγωγή:

1ο χρόνο	1.000	τεμάχια
2ο »	4.000	»
3ο »	10.000	»

Η κατανομή των πιο πάνω σταθερών εξόδων στα τρία χρόνια παρουσιάζεται ως εξής:

Χρόνος	Σύνολο Σταθερών Εξόδων	Ποσότητα παραγωγής	Σταθερά έξοδα κατά μονάδα παραγωγής
1ος	£ 20.000	1.000 μονάδες	20.000 : 1.000 = £ 20
2ος	£ 20.000	4.000 »	20.000 : 4.000 = £ 5
3ος	£ 20.000	10.000 »	20.000 : 10.000 = £ 2

(Πίνακας 8/1)

Από τα στοιχεία του πιο πάνω πίνακα φαίνεται ότι το κόστος σταθερών εξόδων κατά μονάδα παραγωγής μειώνεται με την αύξηση της παραγωγής, γιατί η κατανομή τους γίνεται σε μεγαλύτερη ποσότητα παραγωγής.

Β. Μεταβλητά έξοδα (variable charges) είναι τα έξοδα που μεταβάλλονται (αυξομειώνονται) με την μεταβολή της παραγωγής και διακρίνονται στα αναλογικά, τα αύξοντα και τα φθίνοντα.

α) **Αναλογικά** (proportionate) είναι τα έξοδα που αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό που αυξάνεται η παραγωγή. Διπλασιασμός ή τριπλασιασμός της ποσότητας παραγωγής σημαίνει διπλασιασμό ή τριπλασιασμό των αναλογικών εξόδων (πρώτες ύλες, ημερομίσθια, κινητήρια δύναμη κ.ά.).

Ας υποτεθεί ότι για κάθε 1.000 μονάδες παραγωγής πληρώνονται μεταβλητά έξοδα ως εξής:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ημερομίσθια εργατών	£ 500	το χρόνο
πρώτη ύλη	£ 100	» »
καύσιμα	£ 1.000	» »
Σύνολο μεταβλητών εξόδων	£ 1.600	το χρόνο

Υποτίθεται ακόμη ότι η παραγωγή σε διάστημα τριών χρόνων ανήλθε σε 1.000, 4.000, και 10.000 μονάδες.

Η κατανομή των πιο πάνω μεταβλητών εξόδων στα τρία χρόνια παρουσιάζεται ως ακολούθως:

Χρόνος	Μεταβλητά έξοδα	Ποσότητα παραγωγής	Μεταβλητά έξοδα κατά μονάδα παραγωγής
1ος	£ 1.600	1.000 μονάδες	1.600 : 1.000 = £ 1.6
2ος	1.600 × 4 = £ 6.400	4.000 »	6.400 : 4.000 = £ 1.6
3ος	1.600 × 10 = £16.000	10.000 »	16.000 : 10.000 = £ 1.6

(Πίνακας 8/2)

Από τα στοιχεία του πιο πάνω πίνακα φαίνεται καθαρά ότι, το κόστος μεταβλητών εξόδων κατά μονάδα παραγωγής (£ 1.600) είναι το ίδιο και για τα τρία χρόνια παραγωγής, γιατί η αύξηση των μεταβλητών εξόδων είναι ανάλογη με την αύξηση της παραγωγής.

β) **Αύξοντα** (increasing) είναι τα έξοδα που αυξάνονται με ταχύτερο ρυθμό από το ρυθμό αυξήσεως της παραγωγής. Διπλασιασμός της παραγωγής σημαίνει τριπλασιασμό λ.χ. των μεταβλητών εξόδων (υπερωρίες εργατών). Αν για παράδειγμα μια βιομηχανία, για την παραγωγή 1.000 μονάδων, πληρώνει £ 500 ημερομίσθια, για την παραγωγή 1.500 μονάδων (αύξηση παραγωγής κατά 50%), δυνατό να πληρώσει ημερομίσθια και υπερωρίες £ 900 (αύξηση εξόδων κατά 80%).

Η αυξημένη παραγωγή περιέχει πιο πολλά κακότεχνα και ακατάλληλα προϊόντα που είτε αχρηστεύονται είτε επιστρέφονται για νέα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

επεξεργασία. Αυτό προκαλεί αυξημένα έξοδα λόγω επιπρόσθετης χρήσεως συντελεστών της παραγωγής.

γ) Φθίνοντα (decreasing) είναι τα έξοδα που αυξάνονται με πιο βραδύ ρυθμό από το ρυθμό αυξήσεως της παραγωγής. Τριπλασιασμός της παραγωγής σημαίνει διπλασιασμό λ.χ. των μεταβλητών εξόδων (καύσιμα κ.ά.).

Αν για παράδειγμα μια βιομηχανία για την παραγωγή 1.000 μονάδων (ψωμιά) χρειάζεται £10 καύσιμα, για την αμέσως επόμενη παραγωγή 1.000 μονάδων (αύξηση παραγωγής κατά 10%) δυνατό να χρειαστεί άλλες £9 για καύσιμα (αύξηση εξόδων κατά 90%) γιατί ο φούρνος διατηρεί μια σχετική θερμότητα από την προηγούμενη παραγωγή.

4. Έννοιες κόστους παραγωγής

1. Σταθερό κόστος είναι το άθροισμα των σταθερών εξόδων.
2. Μεταβλητό κόστος είναι το άθροισμα των μεταβλητών εξόδων.
3. Συνολικό κόστος είναι το άθροισμα του σταθερού και μεταβλητού κόστους.
4. Μέσο σταθερό κόστος είναι το σταθερό κόστος κατά μονάδα προϊόντος και βρίσκεται από τη διαίρεση του σταθερού κόστους με την ποσότητα.
5. Μέσο μεταβλητό κόστος είναι το μεταβλητό κόστος κατά μονάδα προϊόντος και βρίσκεται από τη διαίρεση του μεταβλητού κόστους με την ποσότητα.
6. Μέσο συνολικό κόστος είναι το συνολικό κόστος κατά μονάδα προϊόντος και βρίσκεται από τη διαίρεση του συνολικού κόστους με την ποσότητα ή είναι το άθροισμα του μέσου σταθερού και του μέσου μεταβλητού κόστους.
7. Οριακό κόστος είναι η προσθήκη στο συνολικό κόστος του κόστους που αντιστοιχεί στην αύξηση της συνολικής παραγωγής κατά μία μονάδα.

Για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας του οριακού κόστους γίνονται οι ακόλουθοι υπολογισμοί:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σταθερό, Μεταβλητό, Συνολικό, Μέσο Σταθερό, Μέσο Μεταβλητό, Μέσο Συνολικό και Οριακό Κόστος (σε £).

ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ Π	ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΟΣΤΟΣ ΣΚ	ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΜΚ	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ Σ $\Sigma = \Sigma K + MK$	ΜΕΣΟ ΣΤΑΘΕΡΟ ΚΟΣΤΟΣ $M\Sigma K = \frac{\Sigma K}{\Pi}$	ΜΕΣΟ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ ΚΟΣΤΟΣ $MMK = \frac{MK}{\Pi}$	ΜΕΣΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ $M = \frac{\Sigma}{\Pi}$ ή $M = M\Sigma K + MMK$	ΟΡΙΑΚΟ ΚΟΣΤΟΣ $OK = \frac{\text{Μεταβολή } \Sigma}{\text{Μεταβολή } \Pi}$ ή $\frac{\text{Μεταβολή } MK}{\text{Μεταβολή } \Pi}$
0	100	0	100	–	–	–	0
1	100	36	136	100	36	136	36
2	100	68	168	50	34	84	32
3	100	98	198	33.333	32.667	66	30
4	100	120	220	25	30	55	22
5	100	155	255	20	31	51	35
6	100	191	291	16.667	31.833	48.500	36
7	100	236	336	14.286	33.714	48	45
8	100	300	400	12.500	37.500	50	64
9	100	370	470	11.111	41.111	52.222	70
10	100	442	542	10	44.200	54.200	72
11	100	516	616	9.091	46.909	56	74

(Πίνακας 8/3)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αν το συνολικό κόστος της παραγωγής 1.000 μονάδων είναι £10.000 και μετά παραχθεί ακόμα μια μονάδα δηλαδή γίνουν 1.001 μονάδες και το κόστος ανεβεί στις £10.008 τότε το οριακό κόστος θα είναι £8. *Το οριακό κόστος βρίσκεται από τη διαίρεση της μεταβολής του συνολικού κόστους* (£8) *με τη μεταβολή της ποσότητας του προϊόντος* (1) δηλαδή 8:1 = £8.

Βραχυχρόνια, το οριακό κόστος μπορεί να υπολογιστεί και με τη διαίρεση της μεταβολής του μεταβλητού κόστους με τη μεταβολή της ποσότητας, δεδομένου ότι τα σταθερά έξοδα δε μεταβάλλονται.

Για την καλύτερη κατανόηση όλων των πιο πάνω συντάσσεται ο πίνακας 8.3, που δείχνει την εξέλιξη του κόστους παραγωγής για κάθε νέα μονάδα προϊόντος και με βάση τον πίνακα τα αντίστοιχα διαγράμματα.

ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΣΤΑΘΕΡΟ (ΚΣΚ), ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ (ΚΜΚ) ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ (ΚΣυνΚ)

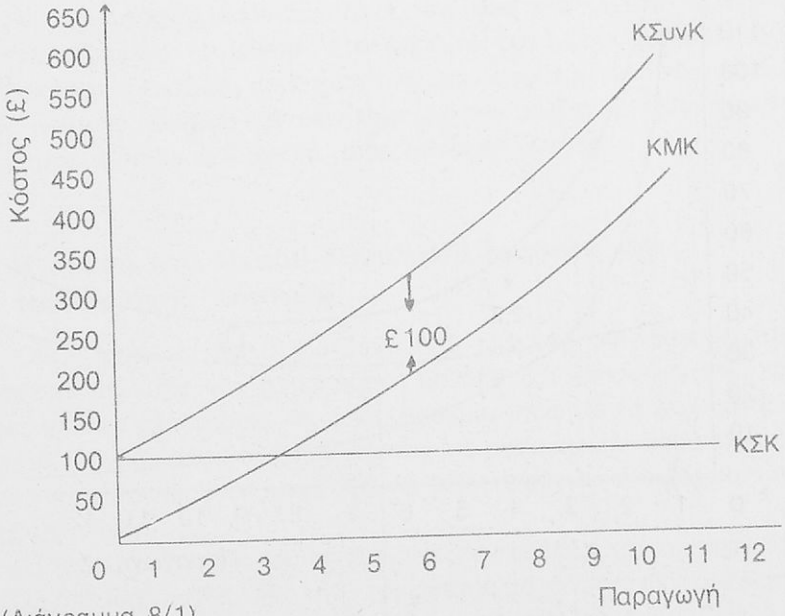

(Διάγραμμα 8/1)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τόσο ο πίνακας 8/3 όσο και το διάγραμμα τονίζουν το γεγονός ότι το σταθερό κόστος είναι πράγματι σταθερό (ΚΣΚ).

Αν η παραγωγή αυξηθεί πρέπει να αυξηθούν και τα μεταβλητά έξοδα. Όσο πιο μεγάλη είναι η χρησιμοποίηση μεταβλητών εξόδων τόσο πιο μεγάλο είναι το μεταβλητό κόστος παραγωγής (ΚΜΚ).

Η καμπύλη ΚΣυνΚ που κινείται μαζί με την καμπύλη ΚΜΚ δείχνει το συνολικό κόστος παραγωγής. Σε κάθε σημείο οι δυο καμπύλες χωρίζονται από μια κάθετη απόσταση £ 100, του σταθερού κόστους.

ΜΕΣΟ ΣΤΑΘΕΡΟ (ΜΣτΚ), ΜΕΣΟ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟ (ΜΜΚ) ΚΑΙ ΜΕΣΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ (ΜΣυνΚ)

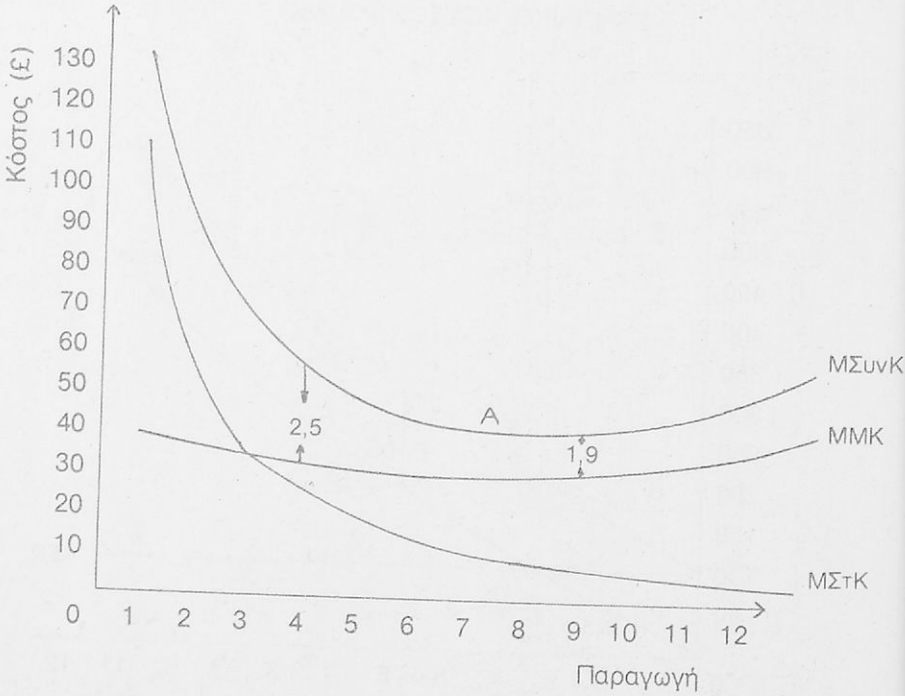

(Διάγραμμα 8/2)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παρατηρήσεις Διαγράμματος 8/2:

1. Η καμπύλη του Μέσου Σταθερού Κόστους αρχίζει από άνω αριστερά και όσο αυξάνει η παραγωγή κατεβαίνει προς τα κάτω και δεξιά. Η συνεχής μείωση οφείλεται στο ότι τα σταθερά έξοδα κατανέμονται σε περισσότερες μονάδες προϊόντων.

2. Η καμπύλη του Μέσου Μεταβλητού Κόστους αρχίζει από άνω αριστερά και όσο αυξάνει η παραγωγή κατεβαίνει προς τα κάτω και δεξιά. Αυτό οφείλεται στην επίδραση των φθινόντων εξόδων. Με την εμφάνιση όμως των αυξόντων εξόδων στην παραγωγική διαδικασία η καμπύλη αρχίζει να ανεβαίνει.

3. Η καμπύλη του Μέσου Συνολικού Κόστους αρχίζει από άνω αριστερά και συνεχίζει προς τα κάτω και δεξιά μέχρι του σημείου Α (κόστος £ 48 με παραγωγή 7 μονάδες). Με την εξαφάνιση της ωφέλειας των σταθερών και των φθινόντων εξόδων και με την εμφάνιση των αυξόντων εξόδων η καμπύλη αρχίζει να ανέρχεται Το σημείο Α της καμπύλης θεωρείται το άριστο σημείο παραγωγής.

4. Η καμπύλη του Μέσου Συνολικού Κόστους αποτελεί το άθροισμα των καμπυλών του Μέσου Σταθερού και του Μέσου Μεταβλητού Κόστους. Η κάθετη απόσταση ανάμεσα στην καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους και στην καμπύλη του μέσου μεταβλητού κόστους αντιπροσωπεύει το μέσο σταθερό κόστος.

5. Η σχέση του Μέσου Συνολικού Κόστους και του Οριακού Κόστους.

Όπως φαίνεται από τον πίνακα 8/3, το μέσο συνολικό κόστος μειώνεται με κάθε νέα παραγόμενη μονάδα. Σε κάποιο σημείο, και συγκεκριμένα στο σημείο 48, όπου πραγματοποιείται το χαμηλότερο για κάθε μονάδα μέσο συνολικό κόστος, το μέσο συνολικό κόστος αρχίζει να ανεβαίνει, γιατί εμφανίζονται στην παραγωγική διαδικασία τα αύξοντα έξοδα.

Η τελευταία στήλη του πίνακα δίνει την εξέλιξη του οριακού κόστους, δηλαδή του κόστους κάθε πρόσθετης μονάδας στην παραγωγή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η συμπεριφορά του οριακού κόστους είναι απόρροια της συμπεριφοράς του συνολικού κόστους ή του μεταβλητού κόστους.

Με τα δεδομένα των δυο τελευταίων στηλών του πίνακα σχηματίζεται το διάγραμμα 8/3 που δείχνει τη διαμόρφωση του μέσου συνολικού και του οριακού κόστους.

ΜΕΣΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ (ΣΚ) – ΟΡΙΑΚΟ ΚΟΣΤΟΣ (ΟΚ)
(Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥΣ)

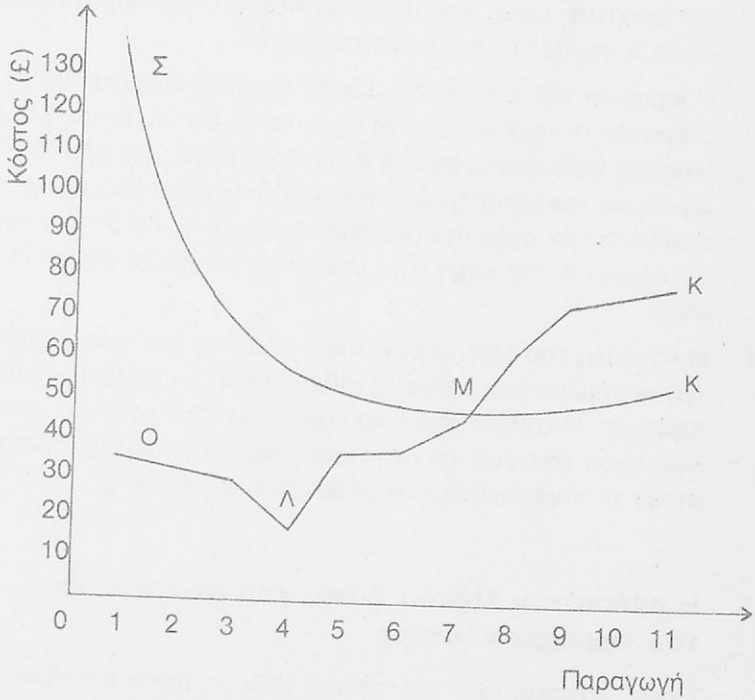

(Διάγραμμα 8/3)

Η καμπύλη του οριακού κόστους αρχίζει από το σημείο Ο και προχωρεί προς τα κάτω μέχρι του σημείου Λ. Από κει και πέρα αρχίζει να ανεβαίνει και σε παραγωγή 11 μονάδων, που υποτίθεται ότι η επιχείρηση απασχολεί όλο τον εξοπλισμό της (πλήρης απασχόληση) φτάνει στο σημείο Κ με οριακό κόστος 74.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους αρχίζει από το σημείο Σ προχωρεί προς τα κάτω μέχρι το σημείο Μ και μετά αρχίζει να ανεβαίνει και σε παραγωγή 11 μονάδων φτάνει στο σημείο Κ με μέσο συνολικό κόστος 56.

Όταν η καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους κατέρχεται, η καμπύλη του οριακού κόστους βρίσκεται κάτω από την καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους, γιατί για να μειωθεί το μέσο συνολικό κόστος πρέπει το οριακό κόστος να είναι μικρότερο από το μέσο. Εφόσο το οριακό κόστος είναι μικρότερο από το μέσο συνολικό κόστος, η καμπύλη του οριακού κόστους βρίσκεται χαμηλότερα από την καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους και η καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους συνεχώς κατέρχεται.

Από τη στιγμή που το οριακό κόστος γίνει μεγαλύτερο από το μέσο συνολικό κόστος η καμπύλη του οριακού κόστους διασχίζει την καμπύλη του μέσου συνολικού κόστους που αρχίζει αμέσως να ανέρχεται: Η καμπύλη δηλαδή του μέσου συνολικού κόστους κατέρχεται μέχρι το σημείο στο οποίο τέμνεται από την καμπύλη του οριακού κόστους. Αυτό είναι το κρίσιμο σημείο παραγωγής, γιατί σε παραγωγή 7 μονάδων το μέσο συνολικό κόστος είναι £ 48 και το οριακό κόστος £ 45, ενώ, σε παραγωγή 8 μονάδων το οριακό κόστος (£ 64) είναι μεγαλύτερο από το μέσο συνολικό κόστος (£ 54). Από τον πίνακα και το διάγραμμα παρατηρείται ότι ο άριστος συνδυασμός των συντελεστών της παραγωγής γίνεται στην παραγωγή 7 μονάδων.

Γενικά όταν υπάρχει ένα μέσο μέγεθος και προσθέσουμε σ' αυτό ένα οριακό, που είναι μικρότερο από το μέσο, το μέσο μέγεθος θα μειωθεί. Π.χ. όταν η μέση ηλικία σε ένα τμήμα 30 μαθητών είναι 16,5 χρόνια και προσθέσουμε ένα οριακό μαθητή ηλικίας 16 χρόνων $\left(\frac{16+16,5}{2}\right)$ η μέση ηλικία του τμήματος θα μειωθεί. Αντίθετα, αν προστεθεί ένας μαθητής ηλικίας 17 χρόνων $\left(\frac{17+16,5}{2}\right)$ η μέση ηλικία θα αυξηθεί.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Το νεκρό σημείο του κύκλου εργασιών και ο άριστος βαθμός δραστηριότητας.

Το νεκρό ή αδρανές σημείο μιας επιχειρήσεως (Break-even point) δείχνει το σημείο της παραγωγικής δραστηριότητας όπου το συνολικό κόστος είναι ίσο με τα συνολικά έσοδα. Είναι το σημείο δηλαδή που η επιχείρηση ούτε ζημιώνει ούτε κερδίζει. Συνεπώς αν η επιχείρηση μειώσει την παραγωγή κάτω από το νεκρό σημείο, τότε θα αρχίσει να πραγματοποιεί ζημιές. Αν όμως με την πρόσθετη παραγωγή της ξεπεράσει το νεκρό σημείο, τότε θα αρχίσει να επιτυγχάνει το σκοπό της, θα αρχίσει δηλαδή να πραγματοποιεί κέρδη.

Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε καλύτερα την έννοια του νεκρού σημείου, πρέπει να πούμε λίγα λόγια για τα έσοδα των επιχειρήσεων. Όλες οι επιχειρήσεις, ανάλογα με το είδος που προσφέρουν στον καταναλωτή, παίρνουν ένα αντάλλαγμα. Το αντάλλαγμα αυτό που μπορεί να αποτελείται από χρηματικές μονάδες ή από είδος αποτελεί το έσοδο των επιχειρήσεων· π.χ. οι βιομηχανικές και οι εμπορικές επιχειρήσεις έχουν σαν έσοδο τις πωλήσεις. Οι επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες έχουν σαν έσοδο το αντάλλαγμα που παίρνουν από αυτές τις υπηρεσίες. Οι κλινικές έχουν σαν έσοδο τα νοσήλεια, τα σχολεία έχουν σαν έσοδο τα δίδακτρα κ.λπ.

Για την ανάλυση όμως της έννοιας του νεκρού σημείου πρέπει να ασχοληθούμε με την εξέλιξη των εξόδων και των εσόδων μιας βιομηχανικής επιχειρήσεως. Ας υποθέσουμε ότι μια βιομηχανία παράγει ποδήλατα και σύμφωνα με τις εξωτερικές και εσωτερικές της οικονομίες διαμορφώνει το κόστος της όπως δείχνει ο πιο κάτω πίνακας. Ακόμα πρέπει να αναφερθεί ότι η τιμή των ποδηλάτων είναι δεδομένη £55, και η βιομηχανία αυτή δεν μπορεί με οποιοδήποτε τρόπο να τη μεταβάλει. Τέλος θεωρούμε ότι η βιομηχανία αυτή έχει την δυνατότητα να πωλεί όλη την παραγωγή της.

Όπως φαίνεται από τον πιο πάνω πίνακα η επιχείρηση αυτή μέχρι την παραγωγή 3.000 μονάδων ζημιώνει, γιατί τα συνολικά έξοδα (198.000) είναι μεγαλύτερα από τα συνολικά έσοδα (165.000). Όταν όμως προχωρήσει στην παραγωγή ακόμα μιας μονάδας, τότε το σύνολο των εξόδων (220.000) καλύπτεται πλήρως από το σύνολο των εσόδων (220.000). Η επιχείρηση δηλαδή κατορθώνει να καλύψει το

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μονάδες παραγωγής	Σταθερό Κόστος	Μεταβλητό Κόστος	Συνολικό Κόστος	Τιμή πωλήσεως	Έσοδα	Ζημιά	Κέρδος
*	*	*	*	*	*	*	*
0	100	0	100	55	0	100	–
1	100	36	136	55	55	81	–
2	100	68	168	55	110	58	–
3	100	98	198	55	165	33	–
4	100	120	220	55	220	ΝΕΚΡΟ ΣΗΜΕΙΟ	
5	100	155	255	55	275	–	20
6	100	191	291	55	330	–	39
7	100	236	336	55	385	–	49
8	100	300	400	55	440	–	40
9	100	370	470	55	495	–	25
10	100	442	542	55	550	–	8
11	100	516	616	55	605	11	–

* Τα ποσά είναι σε χιλιάδες.

(Πίνακας 8/6)

κόστος παραγωγής. Αυτό λοιπόν είναι το νεκρό σημείο της επιχειρήσεως.

Με βάση τον πίνακα μπορούμε να εμφανίσουμε το νεκρό σημείο και σε σχεδιάγραμμα:

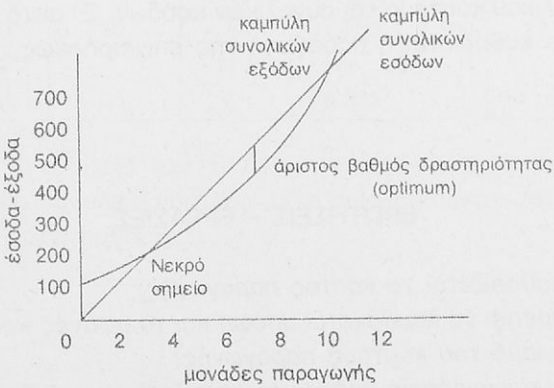

(Διάγραμμα 8/5)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η καμπύλη (στο διάγραμμα 8/5) 0Ε παρουσιάζει την πορεία των συνολικών εσόδων. Επειδή η τιμή είναι εκ των προτέρων καθορισμένη και η επιχείρηση δεν μπορεί να τη μεταβάλει, η καμπύλη των συνολικών εσόδων παρουσιάζεται σαν ευθεία που ξεκινά από το σημείο 0.

Η καμπύλη ΛΚ παρουσιάζει την πορεία του συνολικού κόστους. Αρχίζει από το σημείο Λ (£100.000), γιατί το συνολικό κόστος αρχίζει, όπως είναι γνωστό, από τα σταθερά έξοδα. Στο σημείο Ν, όπου η καμπύλη των εσόδων συναντά την καμπύλη των εξόδων, βρίσκουμε το νεκρό σημείο της επιχειρήσεως.

Μέχρι ποιου σημείου θα συνεχίσει η επιχείρηση να αυξάνει την παραγωγή της; Η επιχείρηση θα σταματήσει την παραγωγή της στα 7.000 ποδήλατα όπου επιτυγχάνεται το άριστο μέγεθος της παραγωγής (optimum), εκεί δηλαδή που η απόσταση μεταξύ του συνολικού κόστους και των συνολικών εσόδων είναι η μεγαλύτερη. Συνεπώς, επειδή έχει τη δυνατότητα να πωλεί όλη την ποσότητα που παράγει, θα σταματήσει εκεί που πραγματοποιεί το μεγαλύτερο συνολικά κέρδος. Στο παράδειγμά μας θα σταματήσει στην παραγωγή 7.000 μονάδων όπου τα συνολικά της κέρδη ανέρχονται στις £ 49.000.

Ανακεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ότι η επιχείρηση φτάνει το νεκρό σημείο εκεί που το συνολικό κόστος καλύπτεται από τα συνολικά έσοδα. Από εκεί και πέρα θα αρχίσει να πραγματοποιεί κέρδη για κάθε αύξηση της παραγωγής. Θα πραγματοποιήσει το μεγαλύτερο κατά μονάδα κέρδος στο σημείο όπου μεγιστοποιείται η διαφορά μεταξύ συνολικού κόστους και συνολικών εσόδων. Σ' αυτό το σημείο είναι που θα καθοριστεί η παραγωγή της επιχειρήσεως.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. *Πώς καθορίζεται το κόστος παραγωγής;*
2. *Γιατί πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το αφανές κόστος για τον υπολογισμό του κόστους παραγωγής;*
3. *Γιατί οι επιχειρήσεις πρέπει να γνωρίζουν με ακρίβεια το κόστος της παραγωγής τους;*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. *Πότε ένα διάστημα στην παραγωγική διαδικασία χαρακτηρίζεται βραχυχρόνιο και πότε μακροχρόνιο;*
5. *Τα έξοδα που επιβαρύνουν την επιχείρηση ανεξάρτητα από το μέγεθος της παραγωγής της ονομάζονται* ..... *τα δε έξοδα που επιβαρύνουν την επιχείρηση σύμφωνα με το μέγεθος της παραγωγής της ονομάζονται* .....
6. *Ποια είναι η διαφορά των αυξόντων από τα φθίνοντα έξοδα;*
7. *Πώς καθορίζεται το συνολικό κόστος;*
8. *Τι είναι το μέσο συνολικό κόστος;*
9. *Μια επιχείρηση παράγει 20.000 μονάδες κάθε έτος. Το συνολικό κόστος της παραγωγής της είναι* £ 40.000 κάθε έτος. Ποιο είναι το κατά μονάδα κόστος (μέσο συνολικό κόστος);
10. Τι είναι το οριακό κόστος και ποια η σημασία του για μια επιχείρηση;
11. Να συμπληρωθεί ο πιο κάτω πίνακας:

Μονάδες παραγωγής	Σταθερό Κόστος	Μεταβλητό Κόστος	Συνολικό Κόστος	Μέσο Σταθερό Κόστος	Μέσο Μεταβλ. Κόστος	Μέσο Συνολικό Κόστος	Οριακό Κόστος
0	50	0	50	–	–	–	0
1	50	8	;	50	;	58	8
2	;	14	64	;	7	32	;
3	50	;	69	26.667	6.333	;	5
4	50	30	80	12.500	7.500	20	11
5	50	;	110	;	;	;	;
6	50	95	;	8.333	;	24.167	35

12. *Με βάση τα στοιχεία του πιο πάνω πίνακα να δείξετε σε διάγραμμα το μέσο συνολικό κόστος και το οριακό κόστος. Να γίνουν οι σχετικές παρατηρήσεις.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο

Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Η αγορά και ο ρόλος της

Η λέξη αγορά (market) έχει πολλές έννοιες. Όλες οι πόλεις και πολλά μεγάλα χωριά έχουν την «αγορά» τους, λιανικής ή και χονδρικής πωλήσεως, στην οποία διάφοροι παραγωγοί μεταφέρουν τα προϊόντα τους, για να τα πωλήσουν στους καταναλωτές. Εδώ η έννοια της αγοράς είναι συνδεδεμένη με ορισμένο τόπο. Ο όρος αγορά όμως μπορεί να αναφέρεται σε ορισμένο αγαθό. Για ορισμένα αγαθά μάλιστα – χρυσός, άργυρος, καπνός, βαμβάκι κ.λπ. – υπάρχει «αγορά» που επεκτείνεται έξω από τα σύνορα μιας χώρας. Με τα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας μεταξύ των συναλλασσομένων, αυτή μπορεί να περιλαμβάνει ολόκληρο τον κόσμο. Κατά συνέπεια ο τόπος δεν είναι συστατικό στοιχείο της έννοιας της αγοράς. Αρκεί να υπάρχει το αγαθό που μπορεί να πωληθεί και να αγοραστεί, οι παραγωγοί που θέλουν να πωλήσουν το αγαθό και οι καταναλωτές που θέλουν να το αποκτήσουν.

Η αγορά αποτελεί ένα μηχανισμό που καθιστά δυνατή την επικοινωνία μεταξύ αγοραστών και πωλητών ή, όπως λέγεται, μεταξύ ζητούντων και προσφερόντων αγαθά και υπηρεσίες.

Βασικός ρόλος της αγοράς είναι η επίλυση του οικονομικού προβλήματος. Στην αγορά οι καταναλωτές θα εκφράσουν τις επιθυμίες τους για απόκτηση αγαθών και οι παραγωγοί θα διαθέσουν τα αγαθά τους. Στην αγορά διαμορφώνονται δυο αντίθετα στρατόπεδα, οι καταναλωτές και οι παραγωγοί. Στην αγορά θα αναζητηθούν οι παραγωγικοί συντελεστές που χρειάζονται για την παραγωγή των αγαθών που ζητούν οι καταναλωτές.

Η τιμή θα προσελκύσει ή θα αποκλείσει τους καταναλωτές από τη συναλλαγή και θα δώσει τη δυνατότητα στους παραγωγούς να προσ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διορίσουν τις ευκαιρίες παραγωγής και να υπολογίσουν το κόστος και το κέρδος που θα προκύψει από την παραγωγή των αγαθών. Η *τιμή* είναι το αποτέλεσμα της συναλλαγής και προσδιοριστικός παράγοντας της συμπεριφοράς των καταναλωτών και της παραγωγικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων. Ο ιδιώτης καταβάλλει την τιμή, όταν η θυσία στην οποία υποβάλλεται εξισορροπείται από τη χρησιμότητα που απαιτεί από το αγαθό. Ο παραγωγός διαθέτει το αγαθό στην αγορά σε τέτοια τιμή ώστε να καλύπτονται τα έξοδα παραγωγής και το επιθυμητό κέρδος. Ο μηχανισμός των τιμών θα οδηγήσει στην κατανομή των συντελεστών της παραγωγής.

Η αγορά λοιπόν είναι μεγάλης οικονομικής σημασίας, τουλάχιστο στις οικονομίες ελεύθερου και μικτού τύπου, αφού σ' αυτή διαμορφώνονται οι τιμές, μέσω του μηχανισμού της προσφοράς και της ζητήσεως.

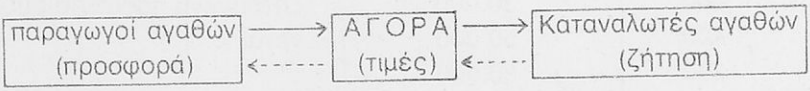

Ι. Η ΖΗΤΗΣΗ – DEMAND

1. Η έννοια της ζητήσεως

Ζήτηση είναι το σύνολο των ποσοτήτων των αγαθών για τα οποία υπάρχει, σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, πραγματική επιθυμία για απόκτησή τους σε ορισμένες τιμές. Η απλή επιθυμία ενός καταναλωτή για ένα αγαθό δεν αποτελεί ζήτηση. Για να υπάρχει ζήτηση πρέπει ο καταναλωτής να έχει την αγοραστική δύναμη και τη διάθεση να προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την απόκτηση του αγαθού.

Για κάθε προϊόν εκδηλώνεται μια ενεργός επιθυμία για απόκτησή του σε ορισμένη τιμή Η ζήτηση για ένα προϊόν είναι η σχέση μεταξύ της τιμής του προϊόντος και της ποσότητας που ζητείται και αναφέρεται πάντοτε σε μια ορισμένη χρονική περίοδο. Ο κάθε καταναλωτής διαμορφώνει μιαν *ατομική ζήτηση* για ένα συγκεκριμένο αγαθό,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δηλαδή ένα κατάλογο τιμών, και ποσοτήτων αυτού του αγαθού. Το σύνολο των ατομικών ζητήσεων του αγαθού αποτελεί τη *συνολική ζήτηση* για το αγαθό.

Στον πιο κάτω πίνακα δίνεται (υποθετικά) η συνολική ζήτηση για ντομάτες κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΓΙΑ ΝΤΟΜΑΤΕΣ

Τιμή κατά οκά	Ζητούμενη ποσότητα κατά εβδομάδα
Μιλς	οκάδες
1.000	5.000
800	15.000
600	30.000
400	50.000
200	80.000

Παρατήρηση:
Όταν η τιμή ελαττώνεται, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται.

2. Η καμπύλη της ζητήσεως – Ο νόμος της ζητήσεως

Η ζήτηση μπορεί να εκφραστεί με τη μορφή ενός πίνακα, όπως έγινε προηγουμένως ή με τη μορφή ενός διαγράμματος στο οποίο ο κάθετος άξονας θα παριστάνει την τιμή και ο οριζόντιος την ποσότητα του προϊόντος. Αν ενωθούν όλα τα σημεία που αντιστοιχούν στους συνδυασμούς τιμής και ποσότητας θα σχηματιστεί η καμπύλη της ζητήσεως.

Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω υπάρχει μια αντίστροφη σχέση μεταξύ της τιμής του προϊόντος και της ποσότητας που ζητείται. Όταν μειώνεται η τιμή, αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητα και αντίστροφα, όταν αυξάνεται η τιμή μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα. Η αντίστροφη σχέση που υπάρχει μεταξύ της τιμής ενός προϊόντος και της ποσότητας που ζητείται ονομάζεται *νόμος της ζητήσεως*.

Ο νόμος της ζητήσεως είναι σύμφωνος και με την κοινή λογική. Πράγματι, όταν η τιμή του προϊόντος βρίσκεται σε μεγάλα ύψη, μόνο οι πλούσιοι έχουν την οικονομική δυνατότητα να τα αγοράσουν. Όταν η τιμή ελαττωθεί, πρόσωπα με μέτριο εισόδημα θα αποφασίσουν να αγοράσουν το προϊόν και αν ελαττωθεί ακόμη περισσότερο, πρόσωπα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

με ακόμη χαμηλότερο εισόδημα θα είναι σε θέση να το αγοράσουν. Με την πτώση της τιμής παρουσιάζονται *νέοι αγοραστές* που θέλουν να προμηθευτούν το αγαθό. Εκτός όμως αυτού, σε κάθε πτώση της τιμής του αγαθού *κάθε καταναλωτής θα αγοράσει μεγαλύτερη ποσότητα* απ' ό,τι προηγουμένως. Αντίθετα, όταν ένα αγαθό γίνεται ακριβότερο, ζητούνται μικρότερες ποσότητες, γιατί είναι φυσικό οι καταναλωτές να προσπαθούν να το υποκαταστήσουν με άλλα αγαθά, π.χ. το κρέας με το ψάρι, τον καφέ με το τσάι, τις πατάτες με το φασολάκι κ.λπ.

Το διάγραμμα 9/1 παρουσιάζει τα δεδομένα του προηγούμενου πίνακα:

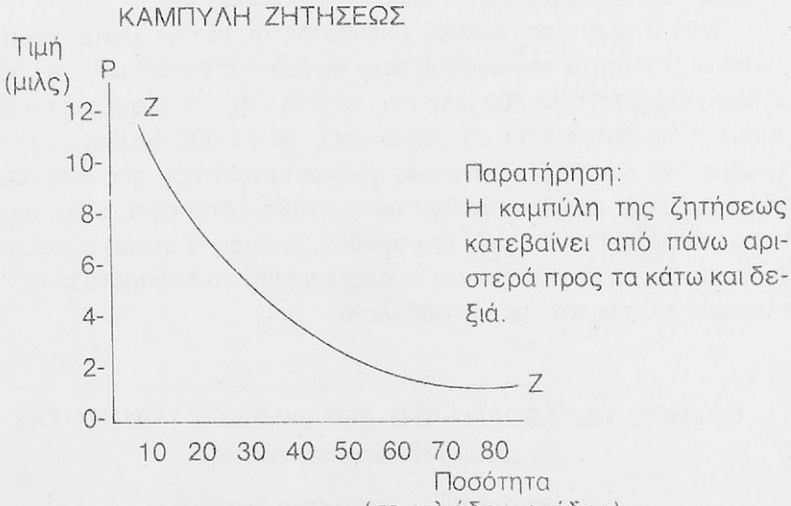

(Διάγραμμα 9/1)

Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, κάθε πτώση της τιμής του αγαθού προκαλεί αύξηση της ζητούμενης ποσότητάς του, για το λόγο ότι εισέρχονται νέοι καταναλωτές στην αγορά αλλά και γιατί οι παλιοί καταναλωτές θα αγοράζουν μεγαλύτερες ποσότητες απ' αυτό. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διάφοροι συνδυασμοί τιμής και ποσότητας της καμπύλης της ζητήσεως που αντιπροσωπεύουν τα διάφορα σημεία, δεν πραγματοποιούνται οπωσδήποτε στην αγορά. Αντιπροσωπεύουν απλώς ποσότητες που ο καταναλωτής είναι διατεθειμένος να αγοράσει σε κάθε ύψος τιμής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η κλίση και η θέση της καμπύλης, διαφέρουν από αγαθό σε αγαθό. Όλες όμως οι καμπύλες έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό, ότι *κατεβαίνουν από τα άνω αριστερά προς τα κάτω δεξιά.*

3. Μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας και της ζητήσεως ενός αγαθού.

Χρειάζεται μεγάλη προσοχή στη χρήση των όρων: Άλλο είναι η μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας ενός αγαθού που οφείλεται στη μεταβολή της τιμής του και άλλο η μεταβολή της ζητήσεως του αγαθού πού οφείλεται σε άλλους παράγοντες εκτός της τιμής, όπως η αύξηση του εισοδήματος, η αλλαγή της μόδας κ.ά.

Όταν η τιμή ενός αγαθού μεταβάλλεται, μεταβάλλεται και η ζητούμενη ποσότητα του αγαθού στον πίνακα της ζητήσεώς του. Όταν η τιμή μειώνεται από 700 μιλς π.χ. σε 500 μιλς, τότε αυξάνεται η ζητούμενη ποσότητα από 20.000 οκάδες σε 35.000 οκάδες. Στο διάγραμμα της καμπύλης ζητήσεως γίνεται μετακίνηση από ένα σημείο της καμπύλης σε άλλο. Εκείνο που μεταβάλλεται είναι η ζητούμενη ποσότητα. Η ζήτηση όμως του αγαθού, δηλαδή η σχέση μεταξύ της τιμής και της ποσότητας όπως εκφράζεται από τα δεδομένα ενός ολοκληρωμένου πίνακα, δε μεταβάλλεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΖΗΤΟΥΜΕΝΗΣ ΠΟΣΟΤΗΤΑΣ
(ή απλώς πίνακας ζητήσεως)

τιμή (μιλς)	ποσότητα (οκάδες)
900	10.000
700	20.000
500	35.000
300	60.000

Για να υπάρχει μεταβολή στη ζήτηση ενός αγαθού πρέπει να αλλάξει η σχέση μεταξύ της τιμής και της ζητούμενης ποσότητας. Ο πιο κάτω πίνακας δείχνει την αρχική ζήτηση για ένα αγαθό και τη νέα του ζήτηση ύστερα από μια μεταβολή στη ζήτησή του.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ

Αρχική Ζήτηση		Νέα ζήτηση	
τιμή	ποσότητα	τιμή	ποσότητα
900	10.000	900	40.000
700	20.000	700	55.000
500	35.000	500	70.000
300	60.000	300	90.000

Στο πιο κάτω διάγραμμα φαίνεται η μεταβολή της ζητήσεως.

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ

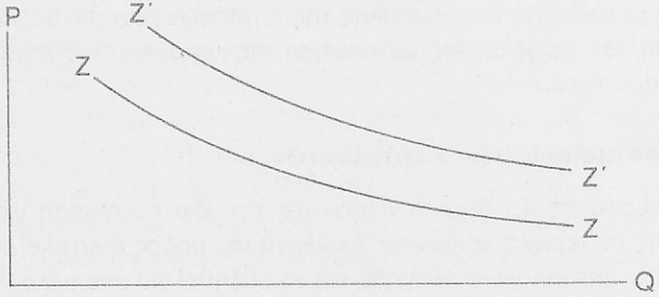

(Διάγραμμα 9/2)

Μετά τη μεταβολή η καμπύλη της ζητήσεως μετακινήθηκε προς τα δεξιά από τη θέση ΖΖ στη θέση Ζ΄Ζ΄. Η καμπύλη της ζητήσεως μπορεί να μετακινηθεί και προς τα αριστερά και δεν είναι απαραίτητο να μετακινείται παράλληλα προς την αρχική της θέση.

4. Προσδιοριστικοί παράγοντες της ζητήσεως

Η ζήτηση, δηλαδή η σχέση μεταξύ της τιμής του προϊόντος και της ποσότητας που ζητείται επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Οι βασικότεροι από αυτούς είναι οι ακόλουθοι:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

α) Το εισόδημα των καταναλωτών

Η ζήτηση μιας οικογένειας (νοικοκυριού) για τα διάφορα αγαθά εξαρτάται από το εισόδημά του. Η αύξηση ή η μείωση του εισοδήματος επηρεάζει αντιστοίχως θετικά ή αρνητικά τη ζήτηση. Όμως η αύξηση ή η μείωση του εισοδήματος πρέπει να είναι πραγματική και όχι ονομαστική. Μια αύξηση του πραγματικού εισοδήματος μιας οικογένεια θα σημάνει και τη δυνατότητά της να αγοράσει πιο πολλά αγαθά. Το επιπλέον εισόδημα διοχετεύεται κατά κανόνα σε αγαθά ημιπολυτελείας και πολυτελείας. Η ζήτηση για αγαθά που ικανοποιούν τις βασικές ανάγκες της οικογένειας –για ψωμί π.χ.– μπορεί να μην επηρεαστεί, αν μάλιστα το προηγούμενο εισόδημα ήταν αρκετό για να καλύπτει πλήρως τις ανάγκες αυτές.

Εξάλλου η μείωση του εισοδήματος έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Αυτά σημαίνουν ότι συνήθως μια αύξηση του εισοδήματος έχει ως συνέπεια τη μετακίνηση της καμπύλης της ζητήσεως προς τα δεξιά, ενώ μια μείωση του εισοδήματος μετακίνηση της καμπύλης της ζητήσεως προς τα αριστερά.

β) Οι προτιμήσεις των καταναλωτών.

Οι αγοραστές δε δείχνουν πάντοτε την ίδια προτίμηση για ένα αγαθό. Στις σημερινές κοινωνίες, η αλλαγή της μόδας συντελεί στο να ελαττωθεί η ζήτηση για ένα αγαθό και να αυξηθεί για ένα άλλο. Εξάλλου οι παραγωγοί όταν αντιληφθούν μείωση της ζητήσεως για ένα αγαθό θέτουν σε κυκλοφορία ένα δεύτερο και προσπαθούν με τη διαφήμιση να αλλάξουν τις προτιμήσεις των καταναλωτών. Τις πιο πολλές φορές η διαφήμιση κατορθώνει να επιβάλει αλλαγή στη μόδα και τις προτιμήσεις των καταναλωτών.

γ) Οι προσδοκίες των καταναλωτών.

Η ζήτηση των καταναλωτών για αγαθά εξαρτάται και από τις προσδοκίες τους, όσον αφορά τη μελλοντική εξέλιξη των τιμών των προϊόντων και των εισοδημάτων τους. Π.χ. αν μια οικογένεια περιμένει ότι το εισόδημά της στο εγγύς μέλλον θα αυξηθεί ή ότι οι τιμές των αγαθών θα αυξηθούν, θα αυξήσει και τη ζήτησή της για τα αγαθά αυτά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ) Οι τιμές των άλλων αγαθών.

Λίγο ή πολύ η αλλαγή στην τιμή ενός αγαθού επηρεάζει τη ζήτηση κάποιου άλλου. Είναι αναμφίβολο π.χ. ότι αν αυξηθούν οι τιμές των βασικών ειδών διατροφής, θα ελαττωθεί η ζήτηση ειδών πολυτελείας. Αλλά πώς η αλλαγή της τιμής ενός αγαθού επηρεάζει τη ζήτηση κάποιου άλλου αγαθού;

Ο επηρεασμός της ζητήσεως δεν είναι ομοιόμορφος. Άλλοτε με την αύξηση της τιμής ενός αγαθού αυξάνεται η ζήτηση κάποιου άλλου και άλλοτε με την αύξηση της τιμής ενός αγαθού ελαττώνεται η ζήτηση κάποιου άλλου. Αυτό φαίνεται στα παραδείγματα που ακολουθούν.

ΠΡΩΤΗ ΟΜΑΔΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ: Αν αυξηθεί η τιμή του βοδινού κρέατος, θα παρατηρηθεί αυξημένη ζήτηση χοιρινού κρέατος, και αν μειωθεί η τιμή του βοδινού κρέατος θα μειωθεί η ζήτηση χοιρινού. Αν αυξηθεί η τιμή των αεροπορικών εισιτηρίων θα παρατηρηθεί αύξηση στη ζήτηση ατμοπλοϊκών εισιτηρίων και αντίστροφα αν μειωθεί η τιμή των πρώτων, θα μειωθεί η ζήτηση των δεύτερων κ.λπ.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΟΜΑΔΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΩΝ: Αν όμως αυξηθεί η τιμή του υγραερίου θα παρατηρηθεί μείωση στή ζήτηση των κουζινών υγραερίου και αντίστροφα αν μειωθεί η τιμή του υγραερίου, θα παρατηρηθεί αύξηση στη ζήτηση των κουζινών. Αν αυξηθεί η τιμή της βενζίνης, θα παρατηρηθεί μείωση στη ζήτηση αυτοκινήτων κυρίως μεγάλης ιπποδυνάμεως κ.λπ.

Μια σύγκριση της πρώτης ομάδας παραδειγμάτων με τη δεύτερη δείχνει ότι στην πρώτη ομάδα τα αγαθά είναι *υποκατάστατα*, δηλαδή το ένα μπορεί να υποκαταστήσει το άλλο και να πάρει τη θέση του, ενώ στη δεύτερη ομάδα τα αγαθά είναι *συμπληρωματικά*, δηλαδή χρησιμοποιούνται μαζί και το ένα συμπληρώνει το άλλο.

Όταν τα αγαθά είναι υποκατάστατα και μεταβληθεί η τιμή του ενός, τότε και η ζήτηση για το άλλο μεταβάλλεται προς την ίδια κατεύθυνση. Όταν δυο αγαθά είναι συμπληρωματικά και μεταβληθεί η τιμή του ενός τότε η ζήτηση για το άλλο μεταβάλλεται προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αν η ζήτηση ενός αγαθού δεν επηρεάζεται από τη μεταβολή της τιμής ενός άλλου αγαθού, τότε τα δυο αυτά αγαθά είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

II. Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ - SUPPLY

1. Η έννοια της προσφοράς

Προσφορά είναι το σύνολο των ποσοτήτων αγαθών που διατίθενται στην αγορά για πώληση, σε ορισμένες τιμές, σε μιαν ορισμένη χρονική περίοδο. Αποτελεί δηλαδή μια σχέση μεταξύ της τιμής ενός προϊόντος και της ποσότητας που προσφέρεται σε κάθε τιμή κατά τη διάρκεια μιας ορισμένης χρονικής περιόδου.

Ο κάθε παραγωγός διαμορφώνει στην αγορά μιαν *ατομική προσφορά* για ένα συγκεκριμένο αγαθό, δηλαδή ένα κατάλογο τιμών και ποσοτήτων αυτού του αγαθού. Το σύνολο των ατομικών προσφορών του αγαθού αποτελεί τη *συνολική προσφορά* για το αγαθό αυτό.

Στον πιο κάτω πίνακα δίνεται (υποθετικά) η συνολική προσφορά για ντομάτες κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΓΙΑ ΝΤΟΜΑΤΕΣ

Τιμή κατά οκά	Προσφερόμενη ποσότητα κατά εβδομάδα
Μιλς	Οκάδες
200	5.000
400	20.000
600	30.000
800	40.000
1.000	45.000

Παρατήρηση:
Όταν η τιμή αυξάνεται, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται.

2. Η καμπύλη της προσφοράς - Ο νόμος της προσφοράς.

Η προσφορά μπορεί να εκφραστεί με τη μορφή ενός πίνακα όπως έγινε πιο πάνω ή με τη μορφή ενός διαγράμματος. Τα δεδομένα του προηγούμενου πίνακα της προσφοράς παρουσιάζονται στο πιο κάτω Διάγραμμα 9/3.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

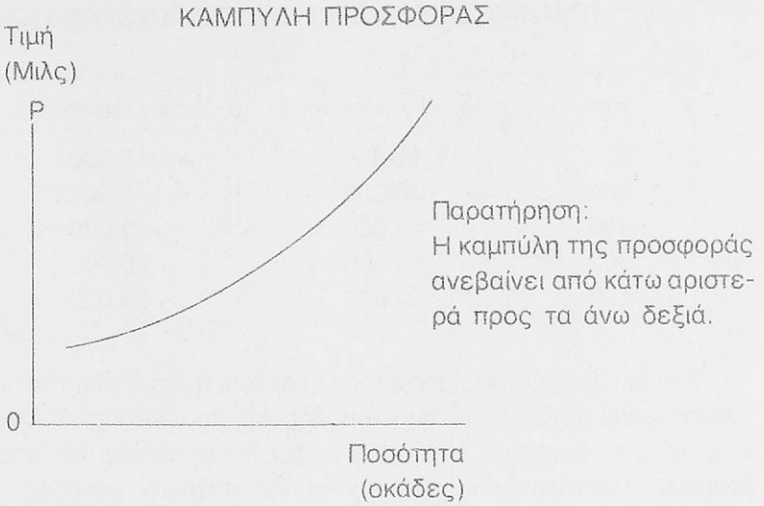

(Διάγραμμα 9/3)

Καθώς φαίνεται από τα πιο πάνω, υπάρχει μια θετική σχέση μεταξύ της τιμής ενός αγαθού και της ποσότητας που προσφέρεται σε κάθε τιμή, δηλαδή όταν αυξάνεται η τιμή του αγαθού αυξάνεται και η προσφερόμενη ποσότητα και αντίθετα όταν μειώνεται η τιμή του αγαθού μειώνεται και η προσφερόμενη ποσότητα. Η θετική στάση που υπάρχει μεταξύ της τιμής ενός αγαθού και της ποσότητας που προσφέρεται ονομάζεται νόμος της προσφοράς.

3. Μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας και της προσφοράς ενός αγαθού.

Όπως και στην περίπτωση της ζητήσεως πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ μιας μεταβολής στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού στον πίνακα της προσφοράς του λόγω μεταβολής της τιμής του και μιας μεταβολής της προσφοράς του, δηλαδή της σχέσεως που υπάρχει μεταξύ της τιμής και της προσφερόμενης ποσότητας. Κατά τη μεταβολή στην προσφορά του αγαθού, στις παλιές τιμές διαμορφώνονται νέες ποσότητες. Ο πιο κάτω πίνακας δείχνει τη μεταβολή στην προσφορά ενός αγαθού:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Τιμή	Αρχικές ποσότητες	Νέες ποσότητες
200	10.000	15.000
300	30.000	40.000
400	45.000	60.000
500	55.000	75.000
600	60.000	85.000

Στο διάγραμμα τῆς προσφοράς εξάλλου, η μεταβολή της προσφοράς σημαίνει μετακίνηση της καμπύλης της προσφοράς σε άλλη θέση είτε προς τ᾽ αριστερά είτε προς τα δεξιά της παλιάς. Με υποθετικά στοιχεία οι μετακινήσεις μπορούν να παρασταθούν, ως εξής:

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

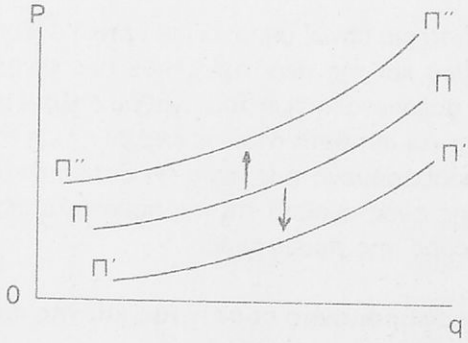

(Διάγραμμα 9/4)

ΠΠ = Αρχική θέση της καμπύλης προσφοράς.

Π΄Π΄ = Θέση της καμπύλης της προσφοράς ύστερα από μιαν αύξηση στην προσφορά που δεν οφείλεται σε αύξηση της τιμής.

Π΄΄Π΄΄ = Θέση της καμπύλης της προσφοράς ύστερα από μια μείωση στην προσφορά που δεν οφείλεται σε μείωση της τιμής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

4. Προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς

Οι πιο κάτω παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν την προσφορά και να προκαλέσουν μεταβολές σ' αυτή:

α) Οι τιμές των παραγωγικών συντελεστών

Η προσφορά του αγαθού επηρεάζεται από τις τιμές των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του. Η αύξηση των τιμών αυξάνει το κόστος παραγωγής κάθε συγκεκριμένης ποσότητας του προϊόντος και για να παραχθεί και προσφερθεί στην αγορά θα απαιτείται υψηλότερη τιμή. Αντίθετα μείωση των τιμών των παραγωγικών συντελεστών μειώνει το κόστος παραγωγής του αγαθού και έτσι γίνεται δυνατό να προσφέρονται όλες οι ποσότητες του αγαθού σε χαμηλότερη τιμή.

β) Οι καιρικές συνθήκες

Τα γεωργικά προϊόντα εξαρτώνται πάρα πολύ από τις καιρικές συνθήκες. Ναι μεν ο άνθρωπος κατόρθωσε με τη χρήση, διάφορων μέσων και κυρίως με τα θερμοκήπια να κάμει την παραγωγή τους ανεξάρτητη από τις καιρικές συνθήκες αλλά οι παραγόμενες ποσότητες με αυτό τον τρόπο είναι ασήμαντες. Έτσι η παραγωγή (προσφορά) από εποχή σε εποχή από χρονιά σε χρονιά μπορεί να παρουσιάζει σημαντικές διαφορές προς τα πάνω ή προς τα κάτω.

γ) Η τεχνολογία

Η βελτίωση της τεχνολογίας έχει ως αποτέλεσμα τη δυνατότητα παραγωγής και προσφοράς μεγαλύτερων ποσοτήτων αγαθού με το ίδιο ή και χαμηλότερο κόστος και τη μετατόπιση της καμπύλης της προσφοράς προς τα δεξιά. Το χαμηλότερο κόστος επιτρέπει στους επιχειρηματίες μεγαλύτερο κέρδος που αποτελεί κίνητρο για αύξηση της προσφοράς. Το αντίθετο αποτέλεσμα θα έχει μια χειροτέρευση της τεχνολογίας.

δ) Οι τιμές των άλλων αγαθών

Η προσφορά ενός αγαθού μπορεί να επηρεαστεί από την τιμή των άλλων αγαθών, αν π.χ. αυξηθεί η τιμή του χοιρινού κρέατος μπορεί να μειωθεί η προσφορά άλλων κρεάτων, γιατί οι παραγωγοί θα έχουν συμφέρον να επιδοθούν πιο πολύ στην παραγωγή χοιρινού κρέατος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ε) Οι προσδοκίες των παραγωγών

Οι προσδοκίες των παραγωγών όσον αφορά τις μελλοντικές τιμές των προϊόντων και των παραγωγικών συντελεστών, τις μελλοντικές πολιτικές κ.ά. εξελίξεις στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό επηρεάζουν ποικιλοτρόπως την προσφορά. Αν οι επιχειρηματίες περιμένουν αύξηση της τιμής του προϊόντος είναι δυνατό να αποθηκεύσουν το προϊόν και να μειώσουν την προσφορά του. Μπορεί όμως η προσδοκία αυξημένων μελλοντικών τιμών να οδηγήσει τις επιχειρήσεις στην αύξηση του ρυθμού της παραγωγής και συνεπώς της προσφοράς των προϊόντων τους.

III. Η ΤΙΜΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ - THE EQUILIBRIUM PRICE

1. Έννοια της ισορροπίας - Τιμή ισορροπίας

Η τιμή οποιουδήποτε αγαθού προσδιορίζεται από την προσφορά και τη ζήτησή του. Όπως αναφέρθηκε στα προηγούμενα, η ζήτηση και η προσφορά είναι δύο οικονομικά μεγέθη (δυνάμεις) που το καθένα τους προσδιορίζεται από διάφορους παράγοντες. Τα δυο αυτά μεγέθη συναντιόνται στην αγορά, όπου έρχονται σ' επαφή οι αγοραστές και οι πωλητές των προϊόντων. Σε κάθε τιμή ενός προϊόντος οι αγοραστές και οι πωλητές είναι διατεθειμένοι οι μεν πρώτοι να αγοράσουν οι δε δεύτεροι να πωλήσουν μια συγκεκριμένη ποσότητα. Αν η τιμή είναι τέτοια, ώστε η ποσότητα που ζητούν οι αγοραστές να είναι ίση με την ποσότητα που προσφέρουν οι πωλητές, τότε και οι δυο πλευρές θα μείνουν ικανοποιημένοι και θα υπάρξει ισορροπία στην αγορά μεταξύ της προσφοράς και της ζητήσεως. Αν η τιμή του προϊόντος στην αγορά είναι τέτοια, ώστε να μην υπάρχει ισορροπία μεταξύ της προσφοράς και της ζητήσεως θα κινηθεί ένας μηχανισμός αλληλεπιδράσεως μεταξύ τους και τελικά θα επέλθει ισορροπία.

Η καμπύλη της ζητήσεως και η καμπύλη της προσφοράς σε κάποιο σημείο είναι σίγουρο ότι θα συναντιόνται, γιατί η πρώτη ακολουθεί φορά από πάνω αριστερά προς τα κάτω δεξιά και η δεύτερη ακολουθεί φορά από κάτω αριστερά προς τα πάνω δεξιά. Αυτό γίνεται πιο σα-

φές με τη σύνταξη ενός πίνακα ζητήσεως και προσφοράς για ένα προϊόν και ενός κοινού διαγράμματος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

ΤΙΜΗ (μιλς)	ΖΗΤΗΣΗ (οκάδες)	ΠΡΟΣΦΟΡΑ (οκάδες)
50	14.000	100
100	10.000	1.000
150	8.000	2.000
200	6.500	3.000
250	5.000	5.000
300	4.000	7.000
400	2.500	9.500
500	1.500	15.000

Παρατήρηση:
Στην τιμή των 250 μιλς είναι ίσες οι προσφερόμενες και οι ζητούμενες ποσότητες και σ' αυτή την τιμή ικανοποιούνται και οι αγοραστές και οι πωλητές.

Σε διάγραμμα εξάλλου (Διάγραμμα 9/5) η ισορροπία της προσφοράς και της ζητήσεως θα παρασταθεί ως εξής:

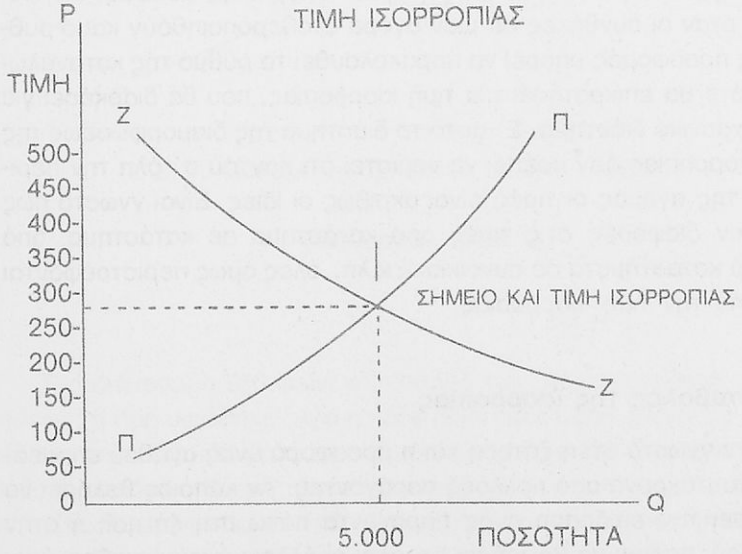

(Διάγραμμα 9/5)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Το σημείο στο οποίο συναντιόνται η καμπύλη της προσφοράς και η καμπύλη της ζητήσεως ονομάζεται σημείο ισορροπίας και η τιμή εκείνη *τιμή ισορροπίας*. Στην τιμή ισορροπίας ισορροπεί η προσφορά και η ζήτηση. Αν καθοριστεί τιμή υψηλότερη από την τιμή ισορροπίας, θα συμφέρει στους πωλητές να πωλήσουν όσο το δυνατό περισσότερο, αλλά δε θα υπάρχουν πρόθυμοι αγοραστές για να απορροφήσουν ολόκληρη την ποσότητα των αγαθών που προσφέρεται στην τιμή αυτή. Έτσι, για να μην παραμείνουν απώλητα αγαθά στα χέρια των πωλητών, αυτοί θα υποχρεωθούν να ελαττώσουν την τιμή πωλήσεως. Από την άλλη πλευρά, συμφέρει στους αγοραστές ο καθορισμός τιμής χαμηλότερης από την τιμή ισορροπίας, δε θα υπάρχουν όμως πωλητές πρόθυμοι να πωλήσουν τα αγαθά τους σ' αυτή την τιμή. Σε μια τέτοια κατάσταση θα υπάρξουν αγοραστές που έχουν απόλυτη ανάγκη αποκτήσεως του αγαθού και συνεπώς, προκειμένου να ικανοποιήσουν την ανάγκη τους, θα προσφέρουν ψηλότερη τιμή.

Η τιμή ισορροπίας δε σχηματίζεται αυτομάτως σ' ένα σημείο ούτε παραμένει αμετάβλητη. Αντίθετα, για να φτάσει στο σημείο ισορροπίας διέρχεται από πολλές αμφιταλαντεύσεις και άλλα σημεία. Αυτό ισχύει περισσότερο για νέα είδη ή αγαθά εποχιακής φύσεως. Στη συνέχεια, όταν οι συνθήκες σε μιαν αγορά σταθεροποιηθούν και ο ρυθμός της προσφοράς μπορεί να παρακολουθεί το ρυθμό της καταναλώσεως τότε θα επικρατήσει μία τιμή ισορροπίας, που θα διαρκέσει για κάποιο χρονικό διάστημα. Σ' αυτό το διάστημα της διαμορφώσεως της τιμής ισορροπίας δεν πρέπει να νομιστεί ότι παντού σ' όλη την περιφέρεια της αγοράς οι τιμές είναι ακριβώς οι ίδιες. Είναι γνωστό πως υπάρχουν διαφορές στις τιμές από κατάστημα σε κατάστημα, από κεντρικά καταστήματα σε συνοικιακά κ.λπ., όλες όμως περιστρέφονται γύρω από την τιμή ισορροπίας.

2. Μεταβολές της ισορροπίας

Είναι γνωστό ότι η ζήτηση και η προσφορά ενός αγαθού επηρεάζονται ταυτόχρονα από πολλούς παράγοντες. Αν κάποιος θελήσει να μελετήσει την επίδραση ενός παράγοντα πάνω στη ζήτηση ή στην προσφορά, πρέπει να θεωρήσει ότι όλοι οι άλλοι μένουν σταθεροί και

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μεταβάλλεται μόνο ο παράγοντας που η επίδρασή του μελετάται. Με αυτή την προϋπόθεση γίνεται η εξέταση στα πιο κάτω:

α) Αύξηση της ζητήσεως

Αν για κάποιο λόγο (αλλαγή στις προτιμήσεις των καταναλωτών, αλλαγή στην κατανομή του εισοδήματος κ.λπ.) αυξηθεί η ζήτηση, ενώ η προσφορά παραμείνει η ίδια, άμεση συνέπεια θα είναι η αύξηση της τιμής. Αν συνταχτεί τώρα το διάγραμμα με υποθετικά στοιχεία που να δείχνει τη μεταβολή μετά την αύξηση της ζητήσεως και της τιμής, αυτό θα έχει ως εξής:

ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ

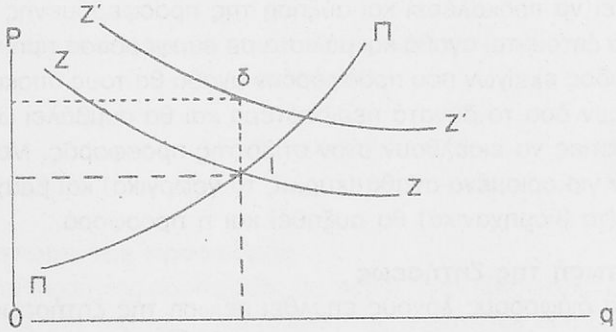

(Z΄Z΄ η καμπύλη της ζητήσεως μετά την αύξηση)

(Διάγραμμα 9/6)

Στο διάγραμμα 9/6 φαίνεται καθαρά πως, με την αύξηση της ζητήσεως, η τιμή υψώθηκε αλλά η προσφορά παρέμεινε η ίδια. Το σημείο μάλιστα της τιμής (δ) βρίσκεται έξω από την καμπύλη της προσφοράς. Βέβαια, σταδιακά θα αυξηθεί η προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού, οπότε θα διαμορφωθεί ένα νέο σημείο ισορροπίας πάνω στην καμπύλη της προσφοράς, όπως δείχνει το ακόλουθο διάγραμμα (9/7).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

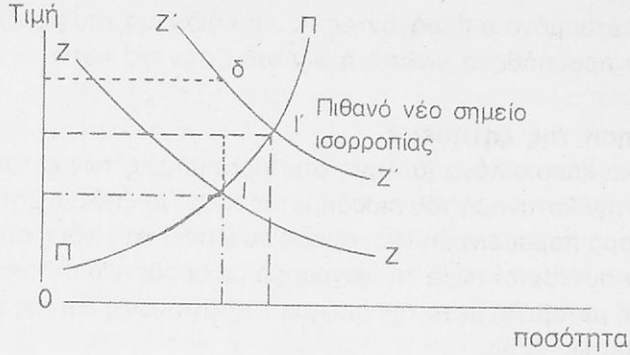

(Διάγραμμα 9/7)

Μια αύξηση λοιπόν της ζητήσεως προκαλεί αύξηση της τιμής, αλλά τείνει να προκαλέσει και αύξηση της προσφερόμενης ποσότητας. Αφού ζητούνται αγαθά και μάλιστα σε συμφέρουσά τιμή, σημαίνει ότι το κέρδος εκείνων που προσφέρουν αγαθά θα τους υποκινήσει να προσφέρουν όσο το δυνατό περισσότερα και θα συμβάλει ώστε νέοι επιχειρηματίες να εισέλθουν στον στίβο της προσφοράς. Μακροχρόνια λοιπόν για ορισμένα αγαθά (κυρίως τα γεωργικά) και βραχυχρόνια για άλλα (τα βιομηχανικά) θα αυξηθεί και η προσφορά.

β) Ελάττωση της ζητήσεως

Αν για διάφορους λόγους επέλθει μείωση της ζητήσεως, ενώ η προσφορά παραμένει η ίδια, θα παρατηρηθούν τα αντίθετα αποτελέσματα: Αρχικά θά ελαττωθεί η τιμή. Και η προσφερόμενη ποσότητα όμως θα τείνει να ελαττωθεί, γιατί στις παλιές οριακές επιχειρήσεις δε θα συμφέρει να εργάζονται πλέον αφού θα πραγματοποιούν ζημιά, ενώ άλλες θα περιορίσουν τις ποσότητες που προσφέρουν με την ελπίδα ότι σύντομα η τιμή θα επανέλθει στο προηγούμενο ύψος.

γ) Αύξηση της προσφοράς

Αν υπάρχει στην αγορά ισορροπία μεταξύ ζητήσεως και προσφοράς και για κάποιο λόγο αυξηθεί η προσφορά, άμεση συνέπεια θα είναι η μείωση της τιμής του αγαθού, ώστε να γίνει δυνατό να απορροφηθούν αυτά από τους αγοραστές. Συνεπώς και η ποσότητα που θα ζητηθεί και θα γίνει αντικείμενο αγοραπωλησίας θα αυξηθεί. Η καμπύλη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

της προσφοράς θα μετακινηθεί δεξιότερα σε κάποιο νέο σημείο ισορροπίας πάνω στην καμπύλη της ζητήσεως. Το διάγραμμα 9/8 δείχνει την περίπτωση αυτή.

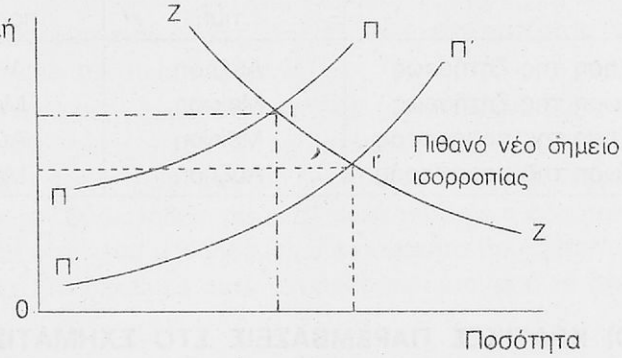

(Π΄Π΄ η νέα καμπύλη προσφοράς μετά την αύξησή της και Ι΄ το νέο σημείο ισορροπίας)

(Διάγραμμα 9/8)

δ) Ελάττωση της προσφοράς

Η ελάττωση της προσφοράς θα φέρει τα αντίθετα αποτελέσματα, δηλαδή αύξηση της τιμής και μείωση της ποσότητας που ζητείται. Σε διάγραμμα, η καμπύλη της προσφοράς θα μετακινηθεί προς τα αριστερά και θα διαμορφωθεί ένα νέο σημείο ισορροπίας πάνω στην καμπύλη της ζητήσεως που θα βρίσκεται πιο αριστερά και πιο ψηλά από το προηγούμενο.

Οι αυξομειώσεις συνεπώς της ζητήσεως και της προσφοράς έχουν ως συνέπεια τη μετατόπιση των καμπυλών της ζητήσεως και της προσφοράς, τη μετακίνηση του σημείου ισορροπίας και τη διαμόρφωση μιας νέας τιμής ισορροπίας.

Ο πιο κάτω πίνακας δείχνει τις επιδράσεις από τις μεταβολές της ζητήσεως και της προσφοράς ενός προϊόντος επί της τιμής και της ποσότητας:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ ΣΤΗΝ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Είδος μεταβολής	Επίδραση στην τιμή	Επίδραση στην ποσότητα
Αύξηση της ζητήσεως	Αύξηση	Αύξηση
Μείωση της ζητήσεως	Μείωση	Μείωση
Αύξηση της προσφοράς	Μείωση	Αύξηση
Μείωση της προσφοράς	Αύξηση	Μείωση

IV. ΟΙ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Στα προηγούμενα έχει εξεταστεί ο τρόπος που οι δυνάμεις της αγοράς προσδιορίζουν την ποσότητα του προϊόντος που θα γίνει αντικείμενο συναλλαγής και την τιμή στην οποία θα πραγματοποιηθεί η συναλλαγή αυτή. Εξετάστηκε επίσης η ευαισθησία της ζητήσεως και της προσφοράς στις μεταβολές των παραγόντων που τις επηρεάζουν. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες το κράτος μπορεί να θεωρήσει τις τιμές που σχηματίζονται από το μηχανισμό της προσφοράς και της ζητήσεως ως υπερβολικά υψηλές ή χαμηλές και να παρέμβει για τη διαμόρφωσή τους σε ορισμένα επιθυμητά επίπεδα.

Οι κρατικές παρεμβάσεις στο σχηματισμό των τιμών συνήθως παίρνουν τις ακόλουθες μορφές:

α) Καθορισμός ανώτατων ορίων τιμών

Συνηθισμένο φαινόμενο κατά τις πολεμικές κυρίως περιόδους αλλά και κατά τις ειρηνικές είναι η επέμβαση του κράτους που καθορίζει ανώτατα όρια τιμών πωλήσεως ορισμένων προϊόντων, για να προστατέψει το καταναλωτικό κοινό από τη διαμόρφωση υπερβολικά υψηλών τιμών. Το κράτος δηλαδή δεν αφήνει τις τιμές να διαμορφωθούν διαμέσου της ζητήσεως και της προσφοράς, αλλά ορίζει το ίδιο την τιμή του αγαθού εφαρμόζοντας τη λεγόμενη *διατίμηση*. Η τιμή του ψωμιού, του χοιρινού κρέατος, των αυγών, του γάλακτος, των πουλε-

 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρικών κ.ά. που έχουν κηρυχτεί ως ελεγχόμενα είδη καθορίζεται από το κράτος.

Όταν το κράτος για λόγους προστασίας του καταναλωτικού κοινού ορίζει τιμή χαμηλότερη από την τιμή ισορροπίας που διαμορφώνει ο μηχανισμός της ζητήσεως και της προσφοράς, τότε δημιουργείται έλλειμα προσφοράς στην αγορά, αφού η ζητούμενη ποσότητα θα είναι μεγαλύτερη από την προσφερόμενη.

Στο πιο κάτω διάγραμμα 9/9 στην τιμή των £ 6 βρίσκεται το σημείο ισορροπίας της προσφοράς και της ζητήσεως. Αν το κράτος ορίσει ανώτατη τιμή £ 4 τότε είναι φανερό ότι θα υπάρξει ένα έλλειμμα προσφοράς ίσο με 150 μονάδες, αφού σ' αυτή την τιμή η ποσότητα που προσφέρεται είναι 100 μονάδες, ενώ η ποσότητα που ζητείται είναι 250 μονάδες. Το έλλειμμα αυτό αντιπροσωπεύεται από το διάστημα Α - Β.

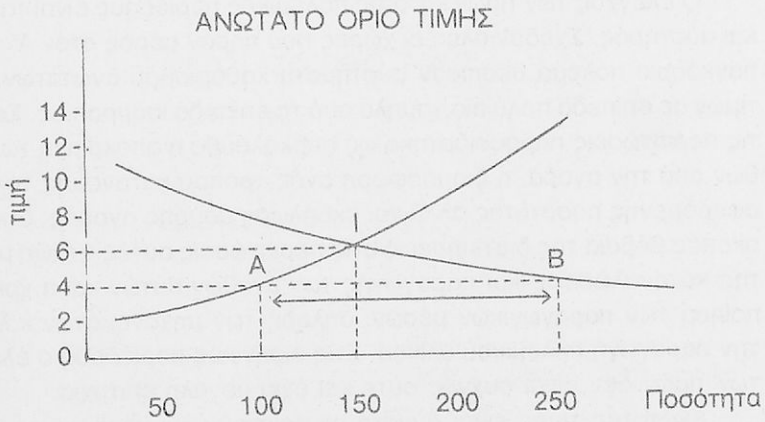

(Διάγραμμα 9/9)

Στην περίπτωση που *παρατηρείται έλλειμμα στην προσφορά*, αν δεν επέμβει το κράτος, ώστε να γίνει μια δίκαιη διανομή της ποσότητας που υπάρχει, π.χ. με δελτία (κουπόνια) και δεν εφαρμόσει αστυνομικό έλεγχο, είναι ενδεχόμενο να αναπτυχθεί μια παράνομη αγορά, η λεγόμενη «μαύρη αγορά». Στην κατάσταση της μαύρης αγοράς απο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κρύπτονται τα προϊόντα, οπότε μεγαλώνει ακόμη περισσότερο το έλλειμμα της προσφοράς και διατίθενται στη συνέχεια παράνομα μέσω λιανοπωλητών σε πολύ υψηλότερη τιμή από εκείνη που όρισε το κράτος.

Στην πράξη, βέβαια, η διαμόρφωση της μαύρης αγοράς εξαρτάται και από το κατά πόσο υπάρχει ένας αριθμός προσώπων που θα διακινδυνέψουν την επιβολή σ' αυτά αυστηρών ποινών γιατί οργάνωσαν τη μαύρη αγορά, αλλά και αρκετά μεγάλος αριθμός προσώπων που να είναι διατεθειμένα να αγοράσουν το αγαθό αυτό σε τιμές μαύρης αγοράς. Εξάλλου αποκλείεται να γίνει πώληση όλης της ποσότητας σε τιμές μαύρης αγοράς, γιατί από τη μια υπάρχουν έντιμοι άνθρωποι στην κοινωνία που δεν πωλούν σε τιμές μαύρης αγοράς και από την άλλη το κράτος ασκεί αγορανομικό έλεγχο. Πιθανότερο είναι μια ποσότητα να πωληθεί στην τιμή της διατίμησης και η υπόλοιπη να πωληθεί στη μαύρη αγορά.

Ο έλεγχος των τιμών κατά τις πολεμικές περιόδους είναι τακτικός και αυστηρός. Σχεδόν όλες οι χώρες που πήραν μέρος στον Α΄ και Β΄ παγκόσμιο πόλεμο θέσπισαν συστήματα καθορισμού ανώτατων ορίων τιμών σε επίπεδα πολύ πιο χαμηλά από τα επίπεδα ισορροπίας. Σε όλες τις περιπτώσεις παρουσιάστηκε ως επακόλουθο η απόκρυψη των αγαθών από την αγορά, η διαμόρφωση ενός τρόπου κατανομής της προσφερόμενης ποσότητας αλλά και εκδήλωση μαύρης αγοράς. Ο κύριος σκοπός βέβαια της διατιμήσεως στις περιπτώσεις αυτές ήταν η μείωση της καταναλώσεως και παραγωγής των αγαθών αυτών και η χρησιμοποίηση των παραγωγικών μέσων, δηλαδή των μηχανημάτων κ.λπ. για την παραγωγή πολεμικού υλικού. Στις ειρηνικές περιόδους ο έλεγχος των τιμών δεν είναι συχνός ούτε και έχει μεγάλη επιτυχία.

Ανώτατες τιμές είναι δυνατό να οριστούν όχι μόνο για τα αγαθά αλλά και για τις υπηρεσίες όπως π.χ. για τα ενοίκια των κτιρίων και για τους τόκους των δανειακών κεφαλαίων. Ο καθορισμός ανώτατης τιμής για τα ενοίκια συνήθως προκαλεί την έλλειψη στέγης, γιατί αποθαρρύνεται η ανοικοδόμηση κτιρίων, καθώς και την εμφάνιση της «μαύρης αγοράς» στις ενοικιάσεις. (Υπογράφεται π.χ. σύμβαση με το ενοίκιο της διατιμήσεως αλλά ο ιδιοκτήτης εισπράττει ιδιωτικά και παράνομα ένα επιπρόσθετο ποσό.) Το ανώτατο επιτρεπόμενο επιτόκιο είναι συνηθισμένο φαινόμενο στις πιο πολλές χώρες του κόσμου. Στις χώ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρες αυτές συνήθως δημιουργείται παράλληλα με την επίσημη και παράνομη αγορά κεφαλαίου στην οποία διαμορφώνονται πολύ υψηλότερα επιτόκια.

β) Καθορισμός κατώτατου ορίου τιμών

Οι κυβερνήσεις πολλών χωρών ψηφίζουν νόμους που ορίζουν ότι ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες δεν είναι δυνατό να πωλούνται σε τιμή μικρότερη από ένα κατώτατο όριο τιμής. Στο διάγραμμα 9/10, ενώ η τιμή ισορροπίας είναι διαμορφωμένη στις £3, το κράτος ορίζει ότι η τιμή του αγαθού δεν μπορεί να μειωθεί κάτω από τις £5. Στην τιμή όμως αυτή η ποσότητα που ζητείται είναι 150 μονάδες και η ποσότητα που προσφέρεται είναι 250 μονάδες και κατά συνέπεια θα υπάρξει πλεόνασμα προσφοράς ίσο με 100 μονάδες. Στο διάγραμμα αντιπροσωπεύεται από το διάστημα Γ - Δ.

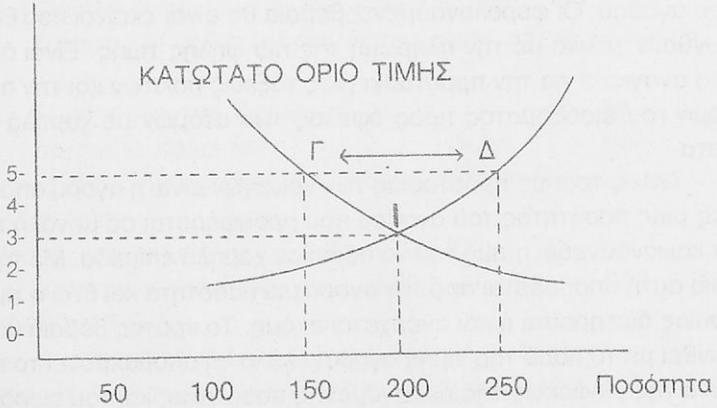

(Διάγραμμα 9/10)

Στην περίπτωση αυτή θα υπάρχει *επάρκεια της προσφερόμενης ποσότητας* αλλά θα υπάρχει *έλλειψη αγοραστών*. Γι' αυτό δε θα παρουσιαστεί κατάσταση μαύρης αγοράς, όπως στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά μεμονωμένοι παραγωγοί μπορεί να πωλούν τα προϊόντα τους σε τιμή χαμηλότερη από εκείνη που ορίζει το κράτος. Οι παραγωγοί θα προβούν στην ενέργεια αυτή, γιατί τα προϊόντα τους διατρέχουν τον κίνδυνο να μείνουν απούλητα. Το κράτος θα πρέπει να απορ-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ροφήσει έγκαιρα το πλεόνασμα, γιατί διαφορετικά οι πωλητές θα προσπαθήσουν να απαλλαγούν από ανεπιθύμητα αποθέματα με λαθραίες πωλήσεις σε τιμές χαμηλότερες από αυτές που ορίζει το κράτος.

Κατώτατες τιμές ή *τιμές ασφαλείας* καθορίζονται από πολλά κράτη για την υποστήριξη των τιμών των γεωργικών προϊόντων – των σιτηρών και των σταφυλιών κυρίως. Το κράτος αναλαμβάνει να εξασφαλίσει υψηλές τιμές στους παραγωγούς και να καλύψει τη διαφορά μεταξύ της τιμής που διαμορφώνεται στην αγορά και της τιμής ασφαλείας που καταβάλλεται στον παραγωγό. Αν π.χ. η τιμή που διαμορφώνεται στην ελεύθερη αγορά για τις οινοποιήσιμες ποικιλίες σταφυλιών είναι 40 μιλς η οκά και το κράτος επιθυμεί να πάρουν οι παραγωγοί 50 μιλς την οκά, συγκεντρώνει την παραγωγή σ' αυτή την τιμή. Είναι φανερό ότι το κράτος επιβαρύνεται με το επιπλέον ποσό των 10 μιλς, αλλά η πολιτική αυτή έχει το πλεονέκτημα να απολαμβάνουν οι παραγωγοί μεγαλύτερη τιμή χωρίς να μειώνεται η παραγόμενη ποσότητα του αγαθού. Οι φορολογούμενοι βέβαια θα είναι εκείνοι που θα επιβαρυνθούν τελικά με την πληρωμή της πιο ψηλής τιμής. Είναι όμως μέτρο αναγκαίο για την προστασία μιας τάξεως πολιτών και την ανακατανομή του εισοδήματος προς όφελος των ατόμων με χαμηλά εισοδήματα.

Άλλος τρόπος προστασίας των γεωργών είναι η αγορά από το κράτος μιας ποσότητας του αγαθού που προσφέρεται σε μεγάλη ποσότητα και κινδυνεύει η τιμή του να πέσει σε χαμηλά επίπεδα. Με την ενέργεια αυτή αποσύρεται από την αγορά μια ποσότητα και έτσι η τιμή ισορροπίας διατηρείται ή και ανέρχεται ακόμη. Το κράτος βέβαια θα επιβαρυνθεί με το ποσό της τιμής αγοράς, αλλά θα απομακρύνει το ενδεχόμενο της μειώσεως της παραγόμενης ποσότητας και του εισοδήματος των παραγωγών. Την ποσότητα αυτή το κράτος μπορεί να την κρατήσει σαν απόθεμα και να τη διαθέσει αργότερα, αν βέβαια το προϊόν μπορεί να αποθηκευτεί, ή να τη χρησιμοποιήσει για εσωτερική ή εξωτερική βοήθεια.

Σε πολλά κράτη ισχύουν επίσης κατώτατες τιμές στους μισθούς και τα ημερομίσθια. Η ζήτηση και η προσφορά για ανειδίκευτη κυρίως εργασία είναι δυνατό να διαμορφώσει τους μισθούς ή τα ημερομίσθια κάτω από ένα επίπεδο που δεν εξασφαλίζεται ένα υποφερτό βιοτικό επίπεδο για τους εργαζόμενους. Γι' αυτό το λόγο τα κράτη επεμβαί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νουν και ορίζουν ένα κατώτατο όριο κάτω από το οποίο δε μπορεί να μειωθεί η αμοιβή του εργαζόμενου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *Ποιος είναι ο ρόλος της αγοράς στη σύγχρονη οικονομία;*

I. Η ΖΗΤΗΣΗ

2. *Συμπληρώστε:*
   α) Ζήτηση είναι η ..... των αγαθών που τα άτομα είναι πρόθυμα να ..... σε μια δεδομένη ..... σε μια ορισμένη _____
   β) Ο κάθε καταναλωτής διαμορφώνει μια ..... ζήτηση και συντελεί στη διαμόρφωση της συνολικής ....
   γ) Η καμπύλη της ζητήσεως ..... από τα ..... αριστερά προς τα ..... δεξιά.
3. *Ο πίνακας ζητήσεως φρέσκου ψαριού κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας ήταν:*
   Μέσος όρος τιμής ημερησίως (£) 4, 3½, 3, 2½, 2, 1½.
   Ζητούμενες ποσότητες (οκ.) 8.000, 10.000, 11.000, 12.000, 13.000, 13.500.
   Να συνταχτεί το διάγραμμα της καμπύλης ζητήσεως.
4. *Απαριθμήστε τους παράγοντες που επηρεάζουν γενικά τη ζήτηση ενός αγαθού. Αναπτύξετε δύο παράγοντες που επηρεάζουν ειδικότερα τη ζήτηση έγχρωμων τηλεοράσεων.*
5. *Δίνεται η πιο κάτω καμπύλη ζητήσεως (ΖΖ).*

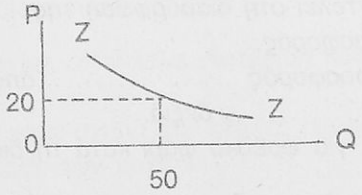

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

α) Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού από £20 σε £25, ενώ όλοι οι άλλοι παράγοντες παραμείνουν αμετάβλητοι, να βρείτε το νέο σημείο της καμπύλης (κατά προσέγγιση) και να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

β) Αν στο ίδιο σχήμα αυξηθεί το εισόδημα του καταναλωτή από £200 σε £250, ενώ όλοι οι άλλοι παράγοντες μείνουν αμετάβλητοι (η τιμή παραμείνει στις £20) να καθορίσετε ποια θα είναι η νέα θέση της καμπύλης ζητήσεως και να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

6. Να σχηματιστούν ζεύγη από τα ακόλουθα αγαθά με βάση τη δυνατότητα υποκαταστάσεώς του ενός από το άλλο:

αυτοκίνητο	ρουσπιρίν (παυσίπονο)	ηλεκτρισμός
ασπιρίνη	τσάι	κινηματογράφος
λάδι	μουσελίνα	υγραέριο
βούτυρο	μοτοποδήλατο	τηλεόραση
καφές	μεταξωτό	

7. Να χωριστούν σε ζεύγη συμπληρωματικών αγαθών τα ακόλουθα:

όπλο	ελαστικά	γκάζι
ψυγείο	φυσίγγια	τσιγάρα
αυτοκίνητο	αναπτήρας	σπίρτα
βενζίνη	ηλεκτρισμός	ποδήλατο

II. ΠΡΟΣΦΟΡΑ

8. Συμπληρώστε:

α) Προσφορά είναι το σύνολο της ..... που προσφέρεται για ..... σε μια δεδομένη .... μέσα σε μια ορισμένη .....

β) Ο κάθε ..... διαμορφώνει την ατομική του προσφορά και συντελεί στη διαμόρφωση της .... προσφοράς.

γ) Η καμπύλη της προσφοράς ..... από ..... αριστερά προς τα ..... δεξιά.

9. Ο πίνακας προσφοράς για φρέσκο ψάρι κατά τη διάρκεια μιας εβδομάδας ήταν:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τιμή ημερησίως (£): 4, 3½, 3, 2½, 2, 1½.
Ποσότητες (οκ.): 14.000, 13.000, 12.500, 12.000, 11.400, 11.000.
Να συνταχτεί το σχεδιάγραμμα της καμπύλης προσφοράς.

10. *Να αναφέρετε τρεις παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν στην προσφορά μεγαλύτερης ποσότητας γεωργικών προϊόντων μέσα σε μια χρονιά.*

III. ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

11. *α) Να παρασταθούν γραφικά τα πιο κάτω στοιχεία και να βρεθεί το σημείο ισορροπίας.*

Τιμή αγαθού	*Ζητούμενη ποσότητα*	*Προσφερόμενη ποσότητα*
200	6.000	3.000
250	5.300	4.000
300	4.800	4.800
350	4.200	5.700
400	3.500	6.500

β) Να ληφθούν τα δεδομένα των ερωτήσεων 3 και 9 και να συνταχτεί ένας κοινός πίνακας ζητήσεως και προσφοράς και κοινό διάγραμμα, για να βρεθεί το σημείο ισορροπίας.

12. *Είναι γνωστό ότι οι καμπύλες προσφοράς και ζητήσεως μετατοπίζονται είτε προς τα δεξιά είτε προς τα αριστερά, όταν διαταράσσεται η ισορροπία στην αγορά. Δώστε μερικούς λόγους για τους οποίους μετατοπίζονται. Η διαταραχή της ισορροπίας θα γίνει μόνιμη κατάσταση;*

IV. ΟΙ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

13. *Τι εννοούμε όταν λέμε διατίμηση των αγαθών και ποιος την επιβάλλει;*
14. *Στο πιο κάτω σχήμα φαίνεται το σημείο ισορροπίας ζητήσεως και προσφοράς των πατατών.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

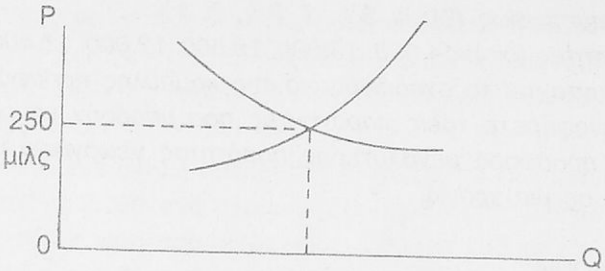

Τι θα συμβεί στην αγορά αν το κράτος ορίσει ανώτατη τιμή £0,200 μιλς το κιλό για τις πατάτες;

15. *Στην πιο πάνω περίπτωση (ερ. 14) με ποιο τρόπο μπορεί να κατανεμηθεί η προσφορά στους καταναλωτές;*
16. *Να υπογραμμίσετε την ορθή απάντηση:*
    Όταν διαμορφωθούν καταστάσεις μαύρης αγοράς τα αγαθά πωλούνται:
    α) Στην τιμή που διαμορφώνεται με βάση τη ζήτηση και την προσφορά.
    β) Σε ψηλότερη τιμή απ' αυτή.
    γ) Σε χαμηλότερη τιμή απ' αυτή.
17. *Ποιοι λόγοι ωθούν ένα Κράτος στην επιβολή κατώτατου ορίου τιμών στις πολεμικές και ποιοι στις ειρηνικές περιόδους;*
18. *Με ποιο τρόπο μπορεί να εφαρμοστεί μαύρη αγορά στην περίπτωση του ενοικίου ενός καταστήματος;*
19. *Τι θα συμβεί στην αγορά αν στο σχήμα της ερωτήσεως 14 το κράτος καθορίσει ανώτατο όριο τιμής £0,400 μιλς το κιλό;*
20. *Σε ποιους λόγους οφείλονται οι διακυμάνσεις του αγροτικού εισοδήματος;*
21. *Επεξηγήστε τους τρόπους που μπορεί το κράτος να ασκήσει πολιτική επηρεασμού της γεωργικής δραστηριότητας.*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10°

Η ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Στα προηγούμενα αναφέρθηκε ότι, όταν μεταβάλλεται η τιμή ενός προϊόντος, μεταβάλλεται και η ζητούμενη ποσότητα του προϊόντος καθώς και η προσφερόμενη ποσότητα του προϊόντος αυτού. Η μεταβολή φαίνεται εύκολα με μιαν εξέταση του πίνακα ή του διαγράμματος της ζητήσεως και της προσφοράς. Το μέγεθος όμως της μεταβολής της ζητήσεως σε σχέση με τη μεταβολή της τιμής και της μεταβολής της προσφοράς σε σχέση πάλι με τη μεταβολή της τιμής δεν είναι το ίδιο για όλα τα προϊόντα. Σε μερικά προϊόντα απαιτείται μεγάλη αύξομείωση της τιμής για να προκληθεί μικρή ή μεγάλη αυξομείωση στη ζητούμενη ή την προσφερόμενη ποσότητα. Ακόμη η μεταβολή μπορεί να είναι η ίδια για το ίδιο προϊόν σε όλα τα επίπεδα τιμής. Για τη μέτρηση του βαθμού με τον οποίο μεταβάλλεται η ζητούμενη και η προσφερόμενη ποσότητα σε σχέση με τη μεταβολή της τιμής είτε του ίδιου προϊόντος σε διαφορετικά επίπεδα τιμών είτε δυο διαφορετικών προϊόντων χρησιμοποιείται η έννοια της *ελαστικότητας*.

1. ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ – ELASTICITY OF DEMAND

Η *ελαστικότητα της ζητήσεως* δείχνει το βαθμό με τον οποίο μεταβάλλεται η ζητούμενη ποσότητα στις μεταβολές της τιμής.

Για τη μέτρηση της ελαστικότητας (ή ανελαστικότητας) της ζητήσεως χρησιμοποιείται ο ακόλουθος αριθμοδείκτης (ratio).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Συντελεστής Ελαστικότητας της ζητήσεως = Ποσοστό μεταβολής της *ζητούμενης ποσότητας*, Ποσοστό μεταβολής της τιμής.

Παράδειγμα υπολογισμού της ελαστικότητας της ζητήσεως του προϊόντος Σ:

Δεδομένα:

Σε τιμή £100 ζητούνται 10.000 οκάδες

Σε τιμή £ 90 ζητούνται 12.000 οκάδες

Στο παράδειγμα αυτό το ποσοστό ελαττώσεως της τιμής είναι 10% και το ποσοστό αυξήσεως της ζητούμενης ποσότητας είναι 20%. Σ' αυτή την περίπτωση η ελαστικότητα της ζητήσεως είναι ίση με:

$$\frac{20\%}{10\%} = 2$$

Στην πράξη έχει διαμορφωθεί μαθηματικός τύπος που δίνει την ελαστικότητα της ζητήσεως σε σχέση με την τιμή, που έχει ως εξής:

$$E_Z = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}} = \frac{\Delta Q \cdot P}{\Delta P \cdot Q}$$

Όπου,

E_Z = Συντελεστής ελαστικότητας της ζητήσεως

ΔQ = Μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας

ΔP = Μεταβολή της τιμής

Q = Ζητούμενη ποσότητα (αρχική)

P = Τιμή (αρχική)

Ο συντελεστής της ελαστικότητας της ζητήσεως έχει αρνητικό πρόσημο, γιατί όταν αυξάνεται η τιμή μειώνεται η ποσότητα (δηλαδή το ΔQ είναι αρνητικό) και αντίστροφα, όταν μειώνεται η τιμή αυξάνεται η ποσότητα (δηλαδή το ΔP είναι αρνητικό). Κατά συνέπεια η σχέση $\frac{\Delta Q}{\Delta P}$ είναι πάντοτε αρνητική κι άρα δίνει το πρόσημό της στο τελικό

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αποτέλεσμα. Στα επόμενα δε θα χρησιμοποιείται το πρόσημο, αλλά πρέπει να εννοείται ότι αυτό είναι αρνητικό.

Παράδειγμα υπολογισμού της ελαστικότητας

Για τον υπολογισμό της ελαστικότητας της ζητήσεως χρησιμοποιείται ο πιο κάτω πίνακας:

Τιμή (P)	Μεταβολή της τιμής (ΔP)	Ζητούμενη ποσότητα (Q)	Μεταβολή της ποσότητας (ΔQ)
5		30.000	
6	+1	26.000	-4.000
7	+1	22.500	-3.500
8	+1	20.000	-2.500
9	+1	18.000	-2.000
10	+1	16.500	-1.500

Από τον πίνακα αυτό βγαίνει το συμπέρασμα ότι, όταν η τιμή αυξάνεται κατά μία μονάδα, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται και μάλιστα με φθίνοντα ρυθμό. Ο υπολογισμός της ελαστικότητας θα γίνει ως εξής:

$$EZ = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{2} = \frac{4.000}{1} \cdot \frac{5}{30.000} = \frac{20.000}{30.000} = 0,67$$

Ο πιο πάνω υπολογισμός έγινε στο κλιμάκιο τιμών 5 προς 6 και ποσοτήτων 30.000 προς 26.000. Ανάλογοι υπολογισμοί γίνονται και για τα άλλα κλιμάκια τιμών και ποσοτήτων.

Στον πιο πάνω υπολογισμό της ελαστικότητας πάρθηκε ως αρχική τιμή η χαμηλότερη, δηλαδή το 5 και αρχική ποσότητα η υψηλότερη, δηλαδή οι 30.000. Μπορούσε όμως να ληφθεί ως αρχική τιμή η υψηλότερη δηλαδή το 6 και ως αρχική ποσότητα η μικρότερη, δηλαδή οι 26.000. Αν χρησιμοποιηθούν οι δεύτερες αυτές τιμές, το αποτέλεσμα των υπολογισμών θα είναι διαφορετικό και μάλιστα λίγο μεγαλύτερο από το πρώτο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

$$E_Z = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{2} = \frac{4.000}{1} \cdot \frac{6}{26.000} = \frac{24.000}{26.000} = 0,92$$

(Γι' αυτό πρέπει να δηλώνεται κατά κάποιο τρόπο κάθε φορά που ζητούνται υπολογισμοί ποια θα είναι η βάση των υπολογισμών.)

Για να αποφευχτεί αυτή τη δυσκολία είναι δυνατό να γίνονται υπολογισμοί παίρνοντας το μέσο όρο της αρχικής και της νέας τιμής και το μέσο όρο της αρχικής και της νέας ποσότητας. Οι υπολογισμοί τότε θα έχουν ως εξής:

$$E_Z = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{\frac{(P_1 + P_2)}{2}}{\frac{(Q_1 + Q_2)}{2}} = \frac{4.000}{1} \cdot \frac{\frac{(5 + 6)}{2}}{\frac{(3.000 + 26.000)}{2}} =$$

$$= \frac{4.000}{1} \cdot \frac{5,5}{28.000} = \frac{22.000}{28.000} = 0,79$$

Η ελαστικότητα που υπολογίζεται με βάση το μέσο όρο των τιμών και των ποσοτήτων αναφέρεται σε ένα μήκος του τόξου της καμπύλης (όχι σε ένα σημείο) και ονομάζεται *τοξοειδής ελαστικότητα*.

Ο συντελεστής της ελαστικότητας της ζητήσεως δεν είναι κατά κανόνα ο ίδιος σε όλα τα επίπεδα τιμών. Αν χρησιμοποιηθεί ο προηγούμενος πίνακας της ζητήσεως και γίνουν υπολογισμοί σε όλα τα επίπεδα τιμών (με οποιαδήποτε βάση αλλά την ίδια πάντοτε) θα παρατηρηθεί ότι η τιμή του συντελεστή ελαστικότητας είναι μεγαλύτερη σε υψηλότερες τιμές και μικραίνει όσο μειώνονται οι τιμές. Αυτό ερμηνεύεται ως εξής: όταν η τιμή είναι υψηλή θα παρατηρηθεί μεγαλύτερη ανταπόκριση της ζητήσεως σε μια μείωση της τιμής, γιατί προηγουμένως με την υψηλή τιμή πολλές ανάγκες έμειναν ανικανοποίητες: ενώ όμως εξακολουθεί να μειώνεται η τιμή, ικανοποιούνται περισσότερες ανάγκες μέχρι του σημείου που επέρχεται κορεσμός της ζητήσεως. Συνεπώς η ανταπόκριση της ζητήσεως στη μείωση της τιμής σε χαμηλότερα επίπεδα είναι μικρότερη. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση της σταθερής ελαστικότητας στην οποία η ελαστικότητα είναι η ίδια σε όλα τα επίπεδα τιμών ή με άλλα λόγια σε όλα τα σημεία της καμπύλης.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Βαθμοί ελαστικότητας (ανελαστικότητας) της ζητήσεως

Ο βαθμός της μεταβολής της ζητούμενης ποσότητας σε μια μεταβολή της τιμής δεν είναι ο ίδιος σε όλες τις κατηγορίες των αγαθών. Η ζήτηση για μερικά αγαθά είναι πολύ ευαίσθητη σε μικρές μεταβολές των τιμών, ενώ για άλλα παρατηρείται μικρή μόνο μεταβολή στις ζητούμενες ποσότητες, όταν μεταβάλλονται οι τιμές. Ο βαθμός της ελαστικότητας της ζητήσεως ενός αγαθού συγκρίνεται με τη μονάδα και είναι δυνατό να παρατηρηθούν οι ακόλουθες περιπτώσεις:

α) Μοναδιαία Ελαστικότητα ($E_Z = 1$)

Στο διάγραμμα 10/1 η ελαστικότητα της ζητήσεως μεταξύ των τιμών 150 και 100 είναι ίση με τη μονάδα, γιατί η μεταβολή στην τιμή κατά ποσοστό 33⅓% προκαλεί αντίστροφη μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα κατά το ίδιο ποσοστό. Αυτό συμβαίνει κυρίως με τα αγαθά και υπηρεσίες που ικανοποιούν απλές κοινωνικές ανάγκες, όπως είναι π.χ. τα θεάματα, τα φροντιστηριακά μαθήματα, τα έπιπλα κ.ά. Η αύξηση ή μείωση της τιμής των επίπλων ή των εισιτηρίων θα φέρει αντίστοιχη μείωση ή αύξηση της ζητούμενης ποσότητας με τελικό αποτέλεσμα η συνολική δαπάνη των καταναλωτών να παραμένει η ίδια.

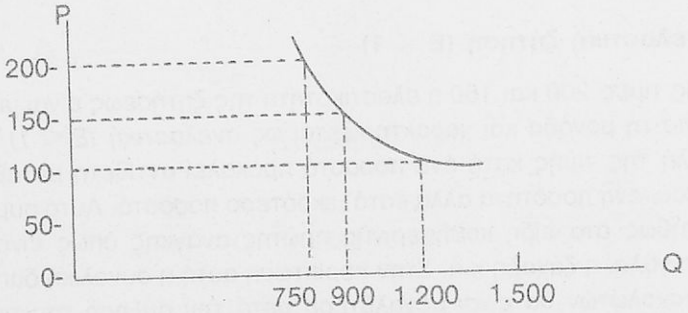

(Διάγραμμα 10/1)

$$E_Z = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q} = \frac{300}{50} \cdot \frac{150}{900} = \frac{6}{1} \cdot \frac{1}{6} = 1$$

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Η ελαστικότητα του προϊόντος στο διάγραμμα αυτό είναι ίση με τη μονάδα μεταξύ των τιμών 150 και 100 και χαρακτηρίζεται ως *μοναδιαία*. Η περίπτωση της μοναδιαίας ελαστικότητας σε όλα τα επίπεδα τιμών, δηλαδή της *σταθερής μοναδιαίας ελαστικότητας*, είναι μάλλον θεωρητική. Συνηθέστερα ένα αγαθό έχει ελαστικότητα ίση με τη μονάδα σε μερικά διαστήματα τιμών και ελαστικότητα μεγαλύτερη ή μικρότερη από τη μονάδα σε κάποια άλλα.

β) Ελαστική ζήτηση ($E_Z > 1$)

Μεταξύ των τιμών 100 και 50 (Διάγραμμα 10/1) η ελαστικότητα της ζητήσεως είναι μεγαλύτερη από τη μονάδα και χαρακτηρίζεται ως *ελαστική* ($E_Z > 1$). Αυτό συμβαίνει κυρίως με τα πιο πολλά είδη πολυτελείας, τα ταξίδια αναψυχής κ.ά. Μια μεταβολή της τιμής κατά ένα ποσοστό έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας κατά μεγαλύτερο ποσοστό, σε τρόπο ώστε η συνολική δαπάνη των καταναλωτών στην περίπτωση μειώσεως της τιμής να είναι μεγαλύτερη από την προηγούμενη (γιατί πιο πολλοί θα αγοράσουν πιο πολλά), ενώ στην περίπτωση της αυξήσεως της τιμής να είναι μικρότερη από προηγουμένως, γιατί οι καταναλωτές θα περιορίσουν δραστικά τη ζήτησή τους.

γ) Ανελαστική ζήτηση ($E < 1$)

Στις τιμές 200 και 150 η ελαστικότητα της ζητήσεως είναι μικρότερη από τη μονάδα και χαρακτηρίζεται ως *ανελαστική* ($E < 1$). Μια μεταβολή της τιμής κατά ένα ποσοστό προκαλεί αντίθετη μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα αλλά κατά μικρότερο ποσοστό. Αυτό συμβαίνει συνήθως στα είδη καθημερινής πρώτης ανάγκης όπως είναι το ψωμί, το γάλα, η ζάχαρη κ.ά. Στην περίπτωση αυτή η συνολική δαπάνη των καταναλωτών θα είναι μεγαλύτερη μετά την αύξηση της τιμής, γιατί οι καταναλωτές δε θα μπορέσουν να περιορίσουν τη ζήτησή τους κατά ίσο τουλάχιστο (αλλά αντίστροφο) ποσοστό, ενώ θα είναι μικρότερη αν ελαττωθεί η τιμή, γιατί η αντίστροφη αύξηση της ζητούμενης ποσότητας δε θα είναι τόσο μεγάλη από τη μείωση της τιμής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ) Τελείως ανελαστική ζήτηση ή μηδενική ελαστικότητα (E = 0)

Στο διάγραμμα 10/2 η καμπύλη της ζητήσεως είναι ευθεία παράλληλη (ή σχεδόν παράλληλη) προς τον άξονα των τιμών, δηλαδή σ' οποιαδήποτε τιμή ζητείται η ίδια ποσότητα αγαθού και δεν παρουσιάζεται καμιά (ή σχεδόν καμιά) μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα του αγαθού οποιαδήποτε μεταβολή κι αν επέλθει στην τιμή του. Αυτό συμβαίνει με αγαθά απολύτως αναγκαία που δεν έχουν υποκατάστατα, όπως είναι π.χ. το αλάτι, ειδικά εργαλεία και μηχανήματα για την άσκηση ενός επαγγέλματος ή.

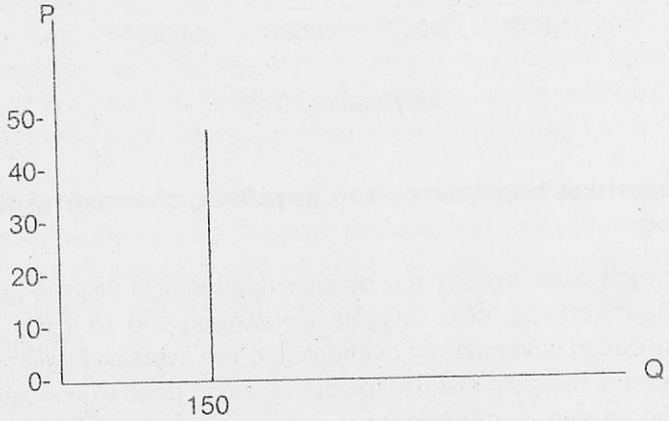

(Διάγραμμα 10/2)

$$E = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q} = \frac{0}{20} \cdot \frac{80}{100} = \frac{0}{2.000} = 0$$

ε) Τελείως ελαστική ζήτηση (E = ∞)

Στο διάγραμμα 10/3 η καμπύλη της ζητήσεως είναι ευθεία παράλληλη (ή σχεδόν παράλληλη) προς τον άξονα των ποσοτήτων. Στην περίπτωση αυτή, μια ελάχιστη μεταβολή στην τιμή είναι σε θέση να επιφέρει μιαν απεριόριστη μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα. Αυτό μπορεί να συμβεί σε αγαθό που δεν είναι ουσιώδους σημασίας και ταυτό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χρονα άλλα αγαθά μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη θέση του. Μια μικρή π.χ. αύξηση στην τιμή των ξύλινων ριγών (σχολικοί χάρακες) μπορεί να οδηγήσει σε μια σημαντική μείωση της ζητούμενης ποσότητας, γιατί οι καταναλωτές μπορούν να αγοράζουν πλαστικές αντί ξύλινες.

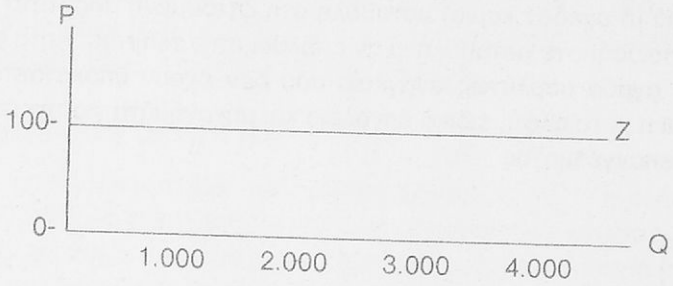

(Διάγραμμα 10/3)

Προσδιοριστικοί παράγοντες του μεγέθους ελαστικότητας της ζητήσεως

Η ζήτηση όλων σχεδόν των αγαθών παρουσιάζει μικρό ή μεγάλο βαθμό ελαστικότητας, είναι δηλαδή μεγαλύτερη από το 0 ($E_Z > 0$). Αυτό είναι άμεση συνέπεια της ανεπάρκειας των αγαθών. Επειδή όπως είναι γνωστό οι ανάγκες είναι απεριόριστες και τα μέσα ικανοποιήσεως τους περιορισμένα, οι περισσότερες ανάγκες ικανοποιούνται σε πολύ χαμηλότερο βαθμό, σε σχέση με τις επιθυμίες των καταναλωτών. Η μείωση της τιμής ενός αγαθού, σημαίνει απελευθέρωση εισοδήματος και δυνατότητα αγοράς μεγαλύτερης ποσότητας από το αγαθό που μειώθηκε η τιμή του αλλά και από άλλα αγαθά που δεν έχει σημειωθεί μεταβολή στην τιμή τους. Η έκταση του γεγονότος αυτού εξαρτάται από πολλούς παράγοντες που σχετίζονται τόσο με τη φύση του αγαθού, όσο και με τις προτιμήσεις των καταναλωτών. Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν το βαθμό αντιδράσεως των καταναλωτών στις μεταβολές της τιμής, την ελαστικότητα δηλαδή της ζητήσεως ενός αγαθού, είναι οι ακόλουθοι:

α) Η ύπαρξη υποκατάστατων: (The possibility of substitution). Η υπάρξη υποκατάστατων του αγαθού που βρίσκεται υπό μελέτη είναι ο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σημαντικότερος προσδιοριστικός παράγοντας του βαθμού ελαστικότητας της ζητήσεώς του. Όσο περισσότερα και συγγενικότερα υποκατάστατα υπάρχουν, τόσο μεγαλύτερη είναι η ελαστικότητα ζητήσεως του αγαθού.

Ως υποκατάστατα θεωρούνται όλα τα αγαθά που μπορούν να καλύψουν την ίδια ανάγκη, κατά τον ίδιο περίπου τρόπο. Κάθε ένα από τα παυσίπονα, το άσπρο, η ασπιρίνη, το ρουσπιρίν κ.λπ., μπορούν να θεραπέψουν τον πονοκέφαλο, είναι δηλαδή υποκατάστατα.

Η ελαστικότητα του αγαθού που έχει υποκατάστατα είναι μεγάλη. Ύψωση της τιμής π.χ. της ασπιρίνης θα προκαλέσει στροφή των αγοραστών προς το φτηνότερο υποκατάστατο, δηλαδή το άσπρο ή το ρουσπιρίν. Όπως βλέπουμε η ελαστικότητα της ζητήσεως της ασπιρίνης είναι μεγάλη. Αν όμως μια ανάγκη μπορεί να καλυφτεί μόνο με ένα αγαθό, δεν υπάρχουν δηλαδή υποκατάστατα, όπως συμβαίνει π.χ. με το αλάτι, τότε η ζήτηση του αγαθού αυτού θα έχει μικρή ελαστικότητα.

β) Η ένταση της ανάγκης: Όπως είναι γνωστό τα αγαθά χωρίζονται σε αγαθά πρώτης ανάγκης (necessities) και αγαθά πολυτελείας (luxuries). Τα βασικά αγαθά που είναι απαραίτητα για τη ζωή του ανθρώπου έχουν μικρή ελαστικότητα. Επομένως τα τρόφιμα, το αλάτι, τα φάρμακα κ.λπ. ανήκουν στην κατηγορία αυτή. Τα αγαθά πολυτελείας κατά κανόνα έχουν μεγάλη ελαστικότητα ζητήσεως, όπως π.χ. τα κοσμήματα, τα γουναρικά, τα καλλυντικά κ.λπ.

Όλα αυτά, βέβαια, ισχύουν εφόσο δεν υπάρχουν υποκατάστατα του υπό εξέταση αγαθού. Για κατανόηση αυτών αρκεί το ακόλουθο παράδειγμα: Το βούτυρο και το λάδι είναι αγαθά πρώτης ανάγκης, το λάδι όπως είναι υποκατάστατο του βουτύρου και αντίθετα. Αύξηση της τιμής του βουτύρου θα επιφέρει μεγάλη μείωση της ζητούμενης ποσότητας από αυτό, γιατί οι καταναλωτές θα αγοράζουν περισσότερο λάδι. Όπως βλέπουμε η ζήτηση του βουτύρου είναι ελαστική, γιατί υπάρχει το λάδι που είναι υποκατάστατό του. Αν όμως το βούτυρο και το λάδι εξεταστούν σαν μια ομάδα αγαθών π.χ. «έλαια και λίπη», έχουν μικρή ελαστικότητα τιμής, γιατί καλύπτουν βασική ανάγκη διατροφής και είναι αδύνατο να υποκατασταθούν από άλλα αγαθά.

Άλλο παράδειγμα αποτελούν τα συνθετικά υφάσματα, τα βαμβακερά, τα μεταξωτά κ.λπ. που καλύπτουν τη βασική ανάγκη ενδύσεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

και ως σύνολο έχουν ανελαστική ζήτηση. Τα μεταξωτά όμως και τα βαμβακερά μπορούν να υποκατασταθούν από τα άλλα υφάσματα. Επομένως κάθε είδος υφάσματος χωριστά έχει ελαστική ζήτηση.

γ) Η ποικιλία των χρήσεων του αγαθού: Αν το αγαθό έχει μόνο μια χρήση, η μεταβολή της τιμής του, δε θα επιφέρει αξιόλογη μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα. Το αντίθετο θα συμβεί αν το αγαθό έχει πολλές χρήσεις. Μείωση της τιμής π.χ. του ξύλου που χρησιμοποιείται για ικανοποίηση πολλών αναγκών, θα προκαλέσει σημαντική αύξηση της ζητούμενης ποσότητάς του, γιατί το ξύλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή μεγάλης ποικιλίας αγαθών π.χ. επίπλων, πατωμάτων, πλοιαρίων κ.λπ. Αν όμως το ξύλο χρησιμοποιείτο μόνο για κατασκευή επίπλων, μείωση της τιμής του θα επέφερε αύξηση της ζητήσεως αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό.

δ) Οι προσδοκίες των καταναλωτών για τη μελλοντική διαμόρφωση της τιμής του αγαθού. Σε κανονικές συνθήκες, μικρή ύψωση της τιμής ενός αγαθού πολυτελείας, επιφέρει μεγάλη μείωση της ζητούμενης ποσότητας αυτού. Αν όμως οι αγοραστές προβλέπουν ότι στο μέλλον η τιμή θα υψωθεί ακόμη περισσότερο, η μείωση της ζητούμενης ποσότητας θα είναι μικρή. Δεν αποκλείεται όμως να συμβεί και το αντίθετο, να υπάρξει δηλαδή παράλληλα με την αύξηση της τιμής και αύξηση της ποσότητας του αγαθού. Εξάλλου, μείωση της τιμής μπορεί να προκαλέσει μείωση, αντί αύξηση, της ζητούμενης ποσότητας, γιατί οι καταναλωτές θα περιμένουν μέχρι να μειωθεί ακόμη περισσότερο η τιμή για να αγοράσουν.

Όπως βλέπουμε οι προβλέψεις των καταναλωτών είναι ένας από τους σπουδαιότερους παράγοντες που επηρεάζουν την ελαστικότητα της ζητήσεως κυρίως όταν στην οικονομία επικρατεί αστάθεια.

ε) Το ποσοστό του συνολικού εισοδήματος του καταναλωτή που διατίθεται για την αγορά του αγαθού. Το ποσοστό αυτό επηρεάζει αποφασιστικά την ελαστικότητα της ζητήσεώς του αγαθού. Αύξηση της τιμής των ιδιωτικών αυτοκινήτων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις δαπάνες του καταναλωτή. Επομένως η ελαστικότητα της ζητήσεώς του είναι μεγάλη. Αύξηση όμως της τιμής της εφημερίδας ή των

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μολυβιών δεν επηρεάζει πολύ τη ζήτησή τους, γιατί η μείωση της ζητούμενης ποσότητας θα επηρέαζε τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή σε πολύ μικρό βαθμό. Γι' αυτό το λόγο η ελαστικότητά τους είναι μικρή.

στ) Ο παράγοντας «χρόνος». Η αύξηση της τιμής ενός αγαθού μπορεί να επιφέρει μικρή ή και καμιά μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητά του βραχυχρόνια. Και τούτο γιατί ο καταναλωτής έχει συνηθίσει στη χρήση του αγαθού αυτού και δυσκολεύεται να αλλάξει συνήθειες. Με την πάροδο όμως του χρόνου ο καταναλωτής θα στραφεί σε άλλα αγαθά υποκατάστατα του πρώτου. Βραχυχρόνια δηλαδή η ζήτηση είναι ανελαστική, ενώ μακροχρόνια είναι ελαστική.

Αύξηση της τιμής των εισιτηρίων του μοναδικού κινηματογράφου που υπάρχει σ' ένα χωριό, δε θα επιφέρει μεγάλη μείωση της ζητούμενης ποσότητας βραχυχρόνια, αν βέβαια δεν υπάρχουν υποκατάστατα π.χ. τηλεοράσεις. Μακροχρόνια όμως θα αγοραστούν τηλεοράσεις, θα ιδρυθεί και δεύτερος κινηματογράφος, θα οργανωθούν θεατρικές παραστάσεις κ.λπ.

Εκτός αυτού για να αλλάξει συνήθειες σε ορισμένες περιπτώσεις ο καταναλωτής πρέπει να πειστεί ότι η μεταβολή της τιμής θα είναι μόνιμη και όχι προσωρινή. Εξάλλου η αλλαγή αυτή των συνηθειών δυνατό να συνεπάγεται και έξοδα. Μείωση π.χ. της τιμής του γκαζιού σε σχέση με το ηλεκτρικό ρεύμα, μπορεί να επιφέρει μικρή ή καμιά μεταβολή στη ζητούμενη ποσότητα, γιατί το γκάζι και το ηλεκτρικό ρεύμα καταναλίσκονται με τη χρήση των ειδικών συσκευών. Θα απαιτηθεί όμως, χρόνος και έξοδα για να αποφασίσουν οι καταναλωτές να αντικαταστήσουν τις ηλεκτρικές συσκευές τους με τις συσκευές γκαζιού.

ζ) Η έκταση που καταναλίσκεται το αγαθό σε συνδυασμό προς άλλα αγαθά: Αγαθά που δεν καταναλίσκονται μόνα αλλά σε συνδυασμό με άλλα αγαθά λέγονται συμπληρωματικά, π.χ. το αυτοκίνητο και η βενζίνη ή το όπλο και τα φυσίγγια. Η ικανοποίηση της ανάγκης του αυτοκινήτου συνεπάγεται κατανάλωση βενζίνης, όπως και η ικανοποίηση του όπλου, φυσιγγιών, θήκης για τα φυσίγγια, σκύλου κ.λπ. Κατανάλωση μεγαλύτερης ποσότητας ενός συμπληρωματικού αγαθού, έχει ως αποτέλεσμα την κατανάλωση μεγαλύτερης ποσότητας και από

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τα συμπληρωματικά αγαθά. Το αντίθετο συμβαίνει, όπως είδαμε, με τα υποκατάστατα, όπου η αύξηση της καταναλώσεως του ενός έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της καταναλώσεως του υποκαταστάτου.

Ο καταναλωτής δεν εξετάζει την κατανάλωση ενός συμπληρωματικού αγαθού ξεχωριστά αλλά σε συνδυασμό με όλα τα άλλα συμπληρωματικά αγαθά. Όσο μικρότερο είναι το ποσοστό συμμετοχής, του συμπληρωματικού αγαθού, στο σχηματισμό της τιμής ολόκληρης της ομάδας, τόσο πιο ανελαστική θα είναι η καμπύλη της ζητήσεώς του. Αύξηση της τιμής της βενζίνης επηρεάζει αποφασιστικά τη ζήτησή της, γιατί αποτελεί σημαντικό μέρος της δαπάνης για τη συντήρηση του αυτοκινήτου. Αντίθετα αύξηση της τιμής της βενζίνης για τους αναπτήρες δε θα επηρεάσει τη ζήτησή της, γιατί είναι πολύ μικρό το ποσοστό της δαπάνης για την απόκτησή της.

II. ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ - ELASTICITY OF SUPPLY

Όπως συμβαίνει στη ζήτηση έτσι και η προσφορά του αγαθού παρουσιάζει μια ευαισθησία στις μεταβολές της τιμής του. Ο βαθμός ευαισθησίας στον οποίο η προσφερόμενη ποσότητα ενός αγαθού μεταβάλλεται σε σχέση με τις μεταβολές της τιμής του είναι η ελαστικότητα της προσφοράς.

Μαθηματικώς,

$$\text{Επ} = \frac{\text{Ποσοστό μεταβολής της προσφερόμενης ποσότητας}}{\text{Ποσοστό μεταβολής της τιμής}} = \frac{\frac{\Delta Q}{Q}}{\frac{\Delta P}{P}} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q}$$

Στην προσφορά, όπως είναι γνωστό, μια αύξηση στην τιμή του αγαθού φέρνει αύξηση στην προσφερόμενη ποσότητά του και μια μείωση στην τιμή του φέρνει μείωση και στην προσφερόμενη ποσότητα. Γι' αυτό η ελαστικότητα της προσφοράς έχει θετικό πρόσημο και κυμαίνεται από το μηδέν μέχρι το άπειρο. Όσον αφορά τους βαθμούς ελαστικότητας της προσφοράς ισχύουν ανάλογα τα ίδια με την ελαστικότητα της ζητήσεως. Ο πιο κάτω περιληπτικός πίνακας δείχνει τους βαθμούς ελαστικότητας της προσφοράς.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΔΟΣ / ΒΑΘΜΟΣ	ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ
α) Μοναδιαία ελαστικότητα (Επ = 1)	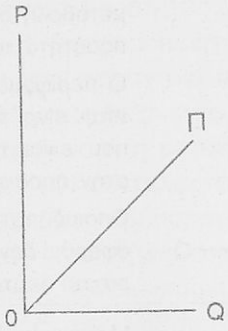	Μεταβολή της τιμής κατά ένα ποσοστό έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας κατά το ίδιο ποσοστό. Είναι μάλλον θεωρητική περίπτωση και η βάση για σύγκριση των υπόλοιπων περιπτώσεων. **Σημ.:** Η καμπύλη της προσφοράς είναι ευθύγραμμη και περνά από την αρχή των αξόνων.
β) Ελαστική προσφορά (Επ > 1)	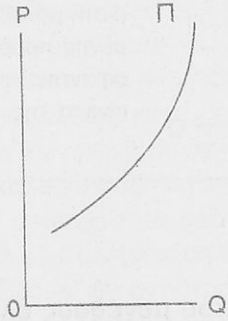	Μεταβολή της τιμής κατά ένα ποσοστό π.χ. 10% έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας κατά μεγαλύτερο ποσοστό π.χ. 25%. Η προσφορά ποδηλάτων π.χ. και πολλών άλλων απλών βιομηχανικών προϊόντων που μπορούν νά παραχθούν σε μαζικές ποσότητες με απλή τεχνολογία είναι ελαστική.
γ) Ανελαστική προσφορά (Επ < 1)	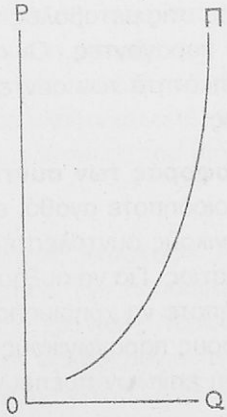	Μεταβολή της τιμής κατά ένα ποσοστό π.χ. 20% έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας κατά μικρότερο ποσοστό π.χ. 8%. Η προσφορά γεωργικών προϊόντων π.χ. είναι ανελαστική γιατί α) δεν είναι δυνατό να παραχτούν αμέσως μετά την αύξηση της τιμής και β) πρέπει να πωλούνται αμέσως και όλα χωρίς να είναι δυνατή η κατά βούληση μεταβολή της ποσότητας εξαιτίας των τιμών.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δ) Τελείως ανελαστική προσφορά ή μηδενική ανελαστικότητα (Επ = 0)	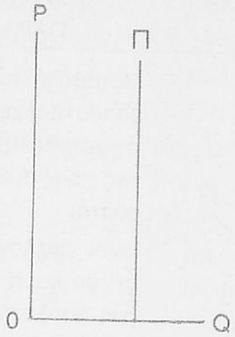	Οποιαδήποτε μεταβολή στην τιμή του αγαθού δε φέρει καμιά μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητά του. Ο περίφημος πίνακας «Τζοκόντα» είναι παράδειγμα αγαθού που είναι τελείως ανελαστικό στην προσφορά του. Οποιαδήποτε τιμή κι αν προσφερθεί δεν είναι δυνατό να παραχτεί δεύτερος πρωτότυπος.
ε) Τελείως ελαστική προσφορά (Επ = ∞)	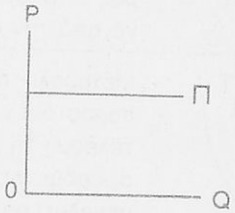	Μια μικρή μεταβολή στην τιμή θα έχει ως αποτέλεσμα απεριόριστη μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας π.χ. εκτύπωση αντιγράφων του πραγματικού πίνακα της «Τζοκόντα».

Προσδιοριστικοί παράγοντες του μεγέθους ελαστικότητας της προσφοράς.

Η ευαισθησία της προσφοράς στις μεταβολές της τιμής του προϊόντος εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Οι σπουδαιότεροι απ' αυτούς είναι η ύπαρξη και κινητικότητα των συντελεστών της παραγωγής και ο παράγοντας χρόνος.

α) Ελαστικότητα της προσφοράς των συντελεστών της παραγωγής. Για να παράγουμε οποιοδήποτε αγαθό, είναι γνωστό ότι θα χρησιμοποιήσουμε τους παραγωγικούς συντελεστές που είναι: φύση, εργασία, κεφάλαιο και επιχειρηματίας. Για να αυξήσουμε την παραγωγή ενός αγαθού, πρέπει οπωσδήποτε να χρησιμοποιήσουμε σε μεγαλύτερο βαθμό ένα ή περισσότερους παραγωγικούς συντελεστές. Για να αυξήσουμε π.χ. την παραγωγή επίπλων πρέπει να αυξήσουμε την

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

απασχόληση και να επιτύχουμε εντατικότερη χρησιμοποίηση ή ακόμη επέκταση των εγκαταστάσεων. Για να μπορέσουμε όμως να χρησιμοποιήσουμε μεγαλύτερες ποσότητες από ένα παραγωγικό συντελεστή, πρέπει να υπάρχουν αχρησιμοποίητες ποσότητες ή ποσότητες που υποαπασχολούνται στην περιοχή και στον κλάδο που χρειάζονται. Αν οι παραγωγικοί συντελεστές βρίσκονται σε άλλη περιοχή ή σε άλλο κλάδο, πρέπει να είναι δυνατή η μετακίνησή τους.

Αν η προσφορά των συντελεστών της παραγωγής είναι ελαστική, μπορούμε να αυξήσουμε την παραγωγή του αγαθού και να προσφέρουμε μεγαλύτερες ποσότητες στην αγορά. Αν όμως η προσφορά τους είναι ανελαστική, τότε μπορούμε να επιτύχουμε μικρή μόνο αύξηση της παραγωγής του αγαθού.

Αύξηση της τιμής μιας κατηγορίας υφασμάτων θα στρέψει την προσοχή των παραγωγών στην παραγωγή αυτού του είδους, γιατί οι επιχειρηματίες μπορούν εύκολα να μετακινήσουν τους παραγωγικούς τους συντελεστές από την παραγωγή υφασμάτων μιας κατηγορίας στην παραγωγή μιας άλλης κατηγορίας υφασμάτων. Αν όμως αυξηθούν οι τιμές όλων των υφασμάτων ή όλων των γεωργικών προϊόντων είναι σχετικά δύσκολο να αυξηθεί η παραγωγή τους με τη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών από άλλους τομείς της οικονομίας. Χρειάζεται δηλαδή εδώ μετακίνηση παραγωγικών συντελεστών από τη βιομηχανία στη γεωργία και αντίστροφα. Αύξηση της τιμής των πατατών θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής τους με τη μετακίνηση παραγωγικών συντελεστών από την παραγωγή των άλλων γεωργικών προϊόντων π.χ. του σιταριού.

Όπως βλέπουμε η ύπαρξη των παραγωγικών συντελεστών αλλά και η κινητικότητά τους (mobility), δηλαδή η δυνατότητα μετακινήσεώς τους από κλάδο σε κλάδο και από περιοχή σε περιοχή, είναι βασικός προσδιοριστικός παράγοντας του μεγέθους της προσφοράς του αγαθού.

β) Ο παράγοντας «*Χρόνος*». Αν λάβουμε υπόψη την ταχύτητα που η προσφορά μπορεί να προσαρμοστεί προς τις αυξομειώσεις της τιμής, έχουμε τρεις χρονικές περιόδους: τη σύντομη ή στιγμιαία, τη βραχυχρόνια και τη μακροχρόνια περίοδο.

Κατά τη σύντομη περίοδο η χρονική διάρκεια είναι τόσο μικρή που

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

είναι αδύνατο να μεταβληθεί η προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού. Αύξηση ή μείωση π.χ. της τιμής των λαχανικών στην αγορά δε θα επηρεάσει την προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού, γιατί δεν είναι δυνατή η αύξηση της προσφοράς, σε σύντομο χρονικό διάστημα με την παραγωγή νέων ποσοτήτων. Εξάλλου ούτε και η μείωση της προσφερόμενης ποσότητας είναι δυνατή, αφού οι παραγωγοί δεν μπορούν να αποθηκεύσουν το προϊόν αυτό, γιατί φθείρεται.

Η διάρκεια βέβαια της σύντομης περιόδου είναι διαφορετική από προϊόν σε προϊόν. Σύντομη περίοδος για το σιτάρι π.χ. είναι συνήθως ένας χρόνος, μέχρι δηλαδή τη νέα σοδιά. Η περίοδος αυτή για τις πατάτες είναι μικρότερη γιατί η παραγωγή της πατάτας γίνεται δυο φορές το χρόνο (χειμερινή και εαρινή σοδειά).

Όπως είδαμε, μεταβολή της τιμής του αγαθού στη σύντομη χρονική περίοδο δεν μπορεί να μεταβάλει την ποσότητα του αγαθού που υπάρχει στην αγορά. Γι' αυτό το λόγο η ελαστικότητα της προσφοράς στη σύντομη χρονική περίοδο ισούται με το μηδέν (ΕΠ = 0).

Κατά τη βραχυχρόνια περίοδο είναι δυνατή η μεταβολή της προσφοράς του αγαθού με την αύξηση της απασχολήσεως και την εντατικότερη εκμετάλλευση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού που είναι διαθέσιμος στην οικονομία. Η καμπύλη της προσφοράς του αγαθού βραχυχρόνια χαρακτηρίζεται από κάποια ελαστικότητα, είναι δηλαδή μεγαλύτερη από το μηδέν (ΕΠ $>$ 0).

Κατά τη μακροχρόνια περίοδο είναι δυνατή η μεταβολή της προσφοράς του αγαθού με την αύξηση κατά κύριο λόγο της παραγωγικής δυναμικότητας της οικονομίας. Για την αύξηση της παραγωγής σε μακροχρόνια περίοδο είναι δυνατό π.χ. να φυτευτούν νέα δένδρα, να ιδρυθούν νέα εργοστάσια ή να επεκταθούν τα παλιά κ.λπ. Στην περίπτωση αυτή η ελαστικότητα της προσφοράς είναι μεγάλη.

Γραφικά οι τρεις περιπτώσεις εμφανίζονται στο διάγραμμα 10/7 (9-14)..

Η καμπύλη $Π_1$ παριστάνει τη σύντομη καμπύλη προσφοράς π.χ. κρασιών. Μεταβολή της τιμής από P_1 σε P_2 δε θα επιφέρει καμιά μεταβολή στην προσφερόμενη ποσότητα του αγαθού. Η ποσότητα των κρασιών είναι δεδομένη από την περσινή σοδειά. Η αύξηση όμως της τιμής, θα παρακινήσει τους γεωργούς να περιποιηθούν καλύτερα τα αμπέλια τους, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής κρασιών

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κατά την επόμενη σοδειά. Η καμπύλη Π_2 παριστάνει τη βραχυχρόνια προσφορά κρασιών. Αν η τιμή των κρασιών διατηρηθεί στο P_2, μακροχρόνια οι παραγωγοί θα αυξήσουν την προσφερόμενη ποσότητα, όχι μόνο με την εντατική καλλιέργεια των αμπελιών, αλλά με τη φύτευση νέων εκτάσεων. Η καμπύλη Π_3 παριστάνει τη μακροχρόνια προσφορά κρασιών.

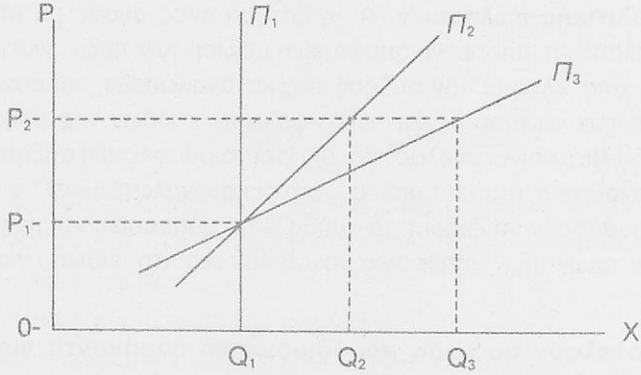

(Διάγραμμα 10/6)

Το ίδιο θα παρατηρηθεί, αν εξετάσουμε την καμπύλη προσφοράς π.χ. των δικηγόρων. Αν συμβεί απότομη αύξηση της αμοιβής των δικηγόρων δε θα υπάρξει καμιά μεταβολή στην προσφορά σε σύντομο χρονικό διάστημα. Με την πάροδο όμως του χρόνου η προσφορά θα μετατραπεί σε ελαστική, γιατί συνταξιούχοι είναι δυνατό να προσφερθούν να εργαστούν. Αν οι αμοιβές διατηρηθούν σε ψηλά επίπεδα, μακροχρόνια θα έχουμε ελαστικότερη προσφορά, γιατί πολλοί νέοι θα ακολουθήσουν· αυτό το επάγγελμα.

Ο βαθμός ελαστικότητας της μακροχρόνιας καμπύλης θα εξαρτηθεί βέβαια από τη συμπεριφορά του κόστους όσον αφορά μια μονάδα προϊόντος. Αύξηση της παραγωγής δυνατό να προκαλέσει αύξηση ή μείωση του κόστους κατά μονάδα προϊόντος και τούτο εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την ελαστικότητα προσφοράς των συντελεστών της παραγωγής. Αν η εξεύρεση των παραγωγικών συντελεστών είναι δυνατή χωρίς αύξηση των αμοιβών τους, η μακροχρόνια καμπύλη προσφοράς θα έχει ελαστικότητα ίση με το άπειρο (ΕΠ = ∞).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Πρακτική αξία των ελαστικοτήτων

Η πρακτική αξία των ελαστικοτήτων ζητήσεως και προσφοράς είναι μεγάλη και αποτελεί πολλές φορές κριτήριο για τη λήψη διάφορων οικονομικών αποφάσεων:

α) Αποτελούν χρήσιμα κριτήρια για τις επιχειρήσεις κατά την άσκηση πολιτικής πωλήσεων. Αν η ζήτηση ενός αγαθού ή υπηρεσίας είναι ελαστική, μπορεί να συμφέρει η μείωση των τιμών, γιατί αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της καταναλώσεως και συνεπώς την αύξηση των πωλήσεων και των συνολικών εσόδων της επιχειρήσεως. Αν αντίθετα είναι ανελαστική, μπορεί να συμφέρει η αύξηση της τιμής του αγαθού ή της υπηρεσίας, γιατί οι καταναλωτές κατ' ανάγκη θα εξακολουθήσουν να ζητούν τα αγαθά ή τις υπηρεσίες και μετά την αύξηση των τιμών (π.χ. υπηρεσίες μοναδικού τεχνίτη, ειδικού γιατρού κ.λπ.).

β) Αποτελούν ουσιώδη προσδιοριστικό παράγοντα για τον καθορισμό της πολιτικής μισθών και ημερομισθίων από τις επιχειρήσεις. Αν η ζήτηση των προϊόντων που παράγει η επιχείρηση ή ο κλάδος είναι ανελαστικής ζητήσεως, οι εργοδότες μπορούν να παραχωρούν με μεγαλύτερη ευκολία αυξήσεις, γιατί γνωρίζουν ότι η κατανάλωση των προϊόντων τους δε θα ελαττωθεί μετά την αύξηση των τιμών τους. Αντίθετα, επί ελαστικής ζητήσεως οι εργοδότες αγωνίζονται να αποφύγουν την καταβολή αυξημένων ημερομισθίων που θα φέρουν και αύξηση στην τιμή κόστους και πωλήσεως των προϊόντων τους, γιατί μετά την αύξηση της τιμής οι καταναλωτές μπορούν να περιορίζουν τη ζήτησή τους.

γ) Αποτελούν προσδιοριστικό παράγοντα κατά την επιβολή φόρων καταναλώσεως (έμμεσων φόρων). Η επιβολή φόρου καταναλώσεως σε προϊόντα ανελαστικής ζητήσεως αποδίδει στο κράτος τα έσοδα που προϋπολόγισε, γιατί οι καταναλωτές δε θα μπορέσουν να περιορίσουν τη ζήτησή τους, ενώ στην περίπτωση ελαστικής ζητήσεως το κράτος μπορεί να μην πραγματοποιήσει τα έσοδα που προϋπολόγισε, γιατί οι καταναλωτές μπορούν να περιορίσουν τη ζήτησή τους.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τα τρία αυτά παραδείγματα αναφέρονται στην ελαστικότητα της ζητήσεως. Ανάλογες εφαρμογές μπορεί να έχει και η ελαστικότητα της προσφοράς.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. *Να συντάξετε στο ίδιο σχεδιάγραμμα την καμπύλη ζητήσεως του σιταριού και την καμπύλη ζητήσεως των τηλεοράσεων.*

   Τι παρατηρείτε;

   Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε;

2. *Να μετρηθεί η ελαστικότητα της ζητήσεως όταν η τιμή μειώνεται από 200 μιλς σε 150 μιλς και ύστερα να μετρήσετε την ελαστικότητα όταν η τιμή αυξάνεται από 150 μιλς σε 200 μιλς. Τι παρατηρείτε;*

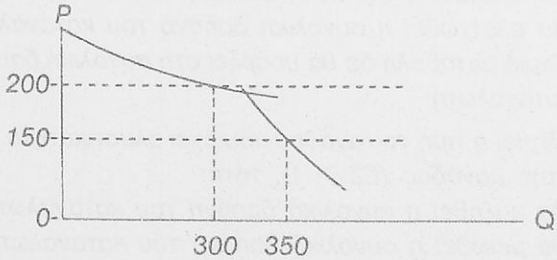

3. *Να συμπληρωθεί η ακόλουθη πρόταση:*

   Όταν η ελαστικότητα της ζητήσεως είναι ίση με τη μονάδα λέμε ότι έχουμε ..... ελαστικότητα, όταν είναι ίση με το μηδέν έχουμε ..... και όταν τείνει προς το άπειρο έχουμε .....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σχήματα

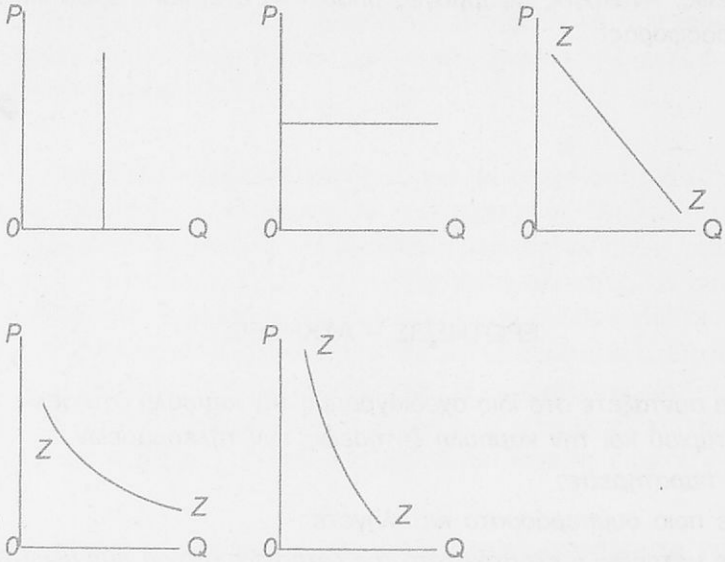

5. Να υπογραμμιστεί η ορθή απάντηση:

Α. Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού που έχει ελαστικότητα ίση με τη μονάδα (ΕΖ = 1), τότε:

α) Θα αυξηθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

β) Θα ελαττωθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

γ) Καμιά μεταβολή δε θα υπάρξει στη συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

Β. Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού που έχει ελαστικότητα μεγαλύτερη της μονάδας (ΕΖ > 1), τότε:

α) Θα αυξηθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

β) Θα μειωθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

γ) Δε θα έχει καμιά επίδραση σ' αυτή.

Γ. Αν αυξηθεί η τιμή του αγαθού που έχει ελαστικότητα μικρότερη από τη μονάδα (ΕΖ < 1), τότε:

α) Θα αυξηθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

β) Θα μειωθεί η συνολική δαπάνη του καταναλωτή.

γ) Δε θα έχει καμιά επίδραση σ' αυτή.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

6. Να χωριστούν σε δυο κατηγορίες τα πιο κάτω αγαθά, ανάλογα με την ελαστικότητά τους:

τσιγάρα,	καλλυντικά,
σκαλιστά έπιπλα,	κρέας,
αυτοκίνητο,	λάδι,
αλάτι,	κοσμήματα
ζάχαρη,	

7. Αν αυξηθεί η τιμή των επίπλων ή η τιμή των εφημερίδων, επηρεάζεται η ζήτησή τους. Σε ποιο αγαθό επηρεάζεται περισσότερο και γιατί;
8. Πώς επιδρά ο παράγοντας χρόνος στη ζήτηση του αγαθού; α) βραχυχρόνια και β) μακροχρόνια;
9. Χαρακτηρίστε την ελαστικότητα των πιο κάτω καμπυλών προσφοράς:

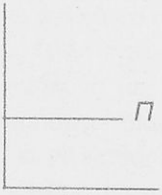

(α)

(β)

(γ)

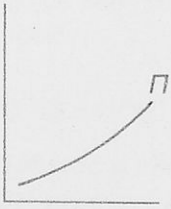

(δ)

(ε)

10. Να ερμηνεύσετε τις πιο κάτω καμπύλες προσφοράς λαμβάνοντας υπόψη την ταχύτητα που η προσφορά μπορεί να προσαρμοστεί στις αυξομειώσεις της τιμής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

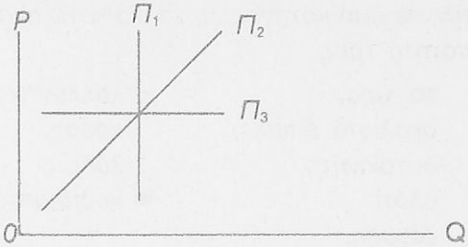

11. *Σε ποια περίπτωση μια επιχείρηση θα παραχωρήσει ευκολότερα αυξήσεις στους εργάτες και υπαλλήλους της; Όταν παράγει αγαθά ελαστικής ή ανελαστικής ζητήσεως και γιατί;*
12. *Ποιους βαρύνει τελικά ο φόρος καταναλώσεως, τους καταναλωτές ή τους πωλητές; Από την πλευρά του κράτους, σε ποια προϊόντα είναι προτιμότερο να επιβάλλεται φόρος καταναλώσεως, στα ελαστικής ή ανελαστικής ζητήσεως;*

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο

ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Στα προηγούμενα έχουν εξεταστεί οι καμπύλες της προσφοράς και της ζητήσεως με την προϋπόθεση ότι στην αγορά επικρατούν συνθήκες που επιτρέπουν απόλυτα τον ελεύθερο ανταγωνισμό μεταξύ των συναλλασσομένων. Αυτή η κατάσταση είναι πολύ ακραία. Είναι δυνατό η αγορά να πλησιάζει τις συνθήκες απόλυτα ελεύθερου ανταγωνισμού αλλά είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να τις φτάσει.

Ανάλογα με το βαθμό ανταγωνισμού που επικρατεί μεταξύ των επιχειρήσεων διαμορφώνονται στην αγορά διάφορα είδη (μορφές).

Για να καθοριστεί η μορφή της αγοράς στα σύγχρονα κεφαλαιοκρατικά συστήματα λαμβάνονται συνήθως σαν κριτήρια ο αριθμός των συναλλασσομένων και η φύση του προϊόντος που αποτελεί το αντικείμενο της συναλλαγής. Στον ακόλουθο πίνακα δίνονται οι μορφές της αγοράς με βάση τον αριθμό των επιχειρήσεων (πωλητών) και τον τύπο του προϊόντος.

Ι. Ο ΤΕΛΕΙΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Τέλειος ή πλήρης ανταγωνισμός επικρατεί σε μιαν αγορά όταν σ' αυτή υπάρχει ένας σχετικά μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων που παράγουν και προσφέρουν ένα απόλυτα ομοιογενές προϊόν, καθώς και ελευθερία εισόδου νέων παραγωγικών επιχειρήσεων στον κλάδο. Ειδικότερα, για την ύπαρξη τέλειου ανταγωνισμού πρέπει να υπάρχουν οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

α) Μεγάλος αριθμός παραγωγών και καταναλωτών: Ο αριθμός των επιχειρήσεων σ' ένα κλάδο παραγωγής και ο αριθμός των κατα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΜΟΡΦΕΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ονομασία	Αριθμός επιχειρήσεων	Τύπος προϊόντος	Άλλα χαρακτηριστικά και παραδείγματα
1. Τέλειος ανταγωνισμός	Πολύ μεγάλος	Ομοιογενή ή ταυτόσημα	– Μεγάλη ευχέρεια εισόδου στον κλάδο. – Διαφήμιση μάλλον περιττή. Μόνο πληροφοριακή. – Μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις.
2. Καθαρό ή τέλειο μονοπώλιο	Μια (ή μια ισχυρή και άλλες αδύνατες)	Μοναδικό	– Κλειστός ο κλάδος για άλλες επιχειρήσεις. – Διαφήμιση μόνο για βελτίωση των σχέσεων με το κοινό. – Επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας.
3. Μονοπωλιακός ή ατελής ανταγωνισμός	Πολλές	Διαφοροποιημένα	– Σχετική ευχέρεια εισόδου νέων παραγωγικών επιχειρήσεων στον κλάδο. – Προπαγανδιστική διαφήμιση για να επηρεαστεί η γνώμη των αγοραστών. – Επιχειρήσεις λιανικού εμπορίου, βιομηχανίες ηλεκτρικών ειδών, τροφίμων κ.ά.
4. Ολιγοπώλιο	Λίγες	Ομοιογενή ή διαφοροποιημένα	– Δύσκολη η είσοδος στον κλάδο νέων επιχειρήσεων. – Βιομηχανία χάλυβα, αλουμινίου, τσιμέντων, αυτοκινήτων κ.ά.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναλωτών πρέπει να είναι μεγάλος, γιατί μόνο τότε είναι σίγουρο ότι οποιαδήποτε ενέργεια ενός απ' αυτούς δε θα επηρεάσει αισθητά την τιμή καθώς και το επίπεδο παραγωγής και ζητήσεως του κλάδου. Αν οι επιχειρήσεις ενός κλάδου παραγωγής είναι πολλές, καθεμιά απ' αυτές μπορεί να αυξήσει ή να ελαττώσει την παραγόμενη ποσότητα χωρίς να υπάρχει περίπτωση να προκληθεί απότομη μεταβολή στις τιμές. Κάθε επιχείρηση παράγει τόσο μικρό μέρος της όλης παραγωγής του κλάδου, ώστε ακόμη και μεγάλη μεταβολή της παραγωγής να έχει μικρή μόνο επίδραση στην τιμή και στο επίπεδο παραγωγής του κλάδου. Το ίδιο συμβαίνει και στην πλευρά των καταναλωτών, δηλαδή ένας καταναλωτής δεν μπορεί να επηρεάσει τη ζήτηση του κλάδου.

β) Ομοιογενές προϊόν: Δεύτερη προϋπόθεση για την ύπαρξη τέλειου ανταγωνισμού είναι ότι κάθε επιχείρηση παράγει το ίδιο ακριβώς προϊόν με όλες τις άλλες επιχειρήσεις του κλάδου, το προϊόν δηλαδή είναι ομοιογενές. Το «μαλακό» σιτάρι είναι μαλακό ανεξάρτητα από τον αγρότη που το παράγει και δεν είναι εύκολο να πει ένας αγρότης ότι το σιτάρι του είναι καλύτερο από του γειτονά του, όταν και οι δυο παράγουν σιτάρι μαλακό. Η προϋπόθεση αυτή μας εγγυάται ότι κανένας επιχειρηματίας δεν μπορεί να αυξήσει την τιμή του προϊόντος του, αλλά θα πωλούν στην τιμή που επικρατεί στην αγορά.

Ποιος όμως αποφασίζει περί του αν ένα προϊόν είναι ομοιογενές με κάποιο άλλο; Ο παραγωγός ή μήπως ο αγοραστής; Οπωσδήποτε ο αγοραστής. Ο παραγωγός μπορεί να λέγει ότι το προϊόν του είναι ομοιογενές με κάποιο άλλο γιατί θέλει να εξασφαλίσει τις ίδιες τιμές, ωστόσο είναι ο καταναλωτής εκείνος που θα κρίνει αν πράγματι είναι ομοιογενές ή όχι. Αν εξάλλου οι αγοραστές βρίσκουν πραγματικές ή φανταστικές διαφορές μεταξύ δυο προϊόντων, οι τιμές τους θα διαφέρουν, όσο κι αν στην πραγματικότητα είναι όμοια.

Αν ο αγοραστής πιστεύει ότι η επιχείρηση του Α διαθέτει προϊόντα κατώτερης ποιότητας από εκείνα του Β μπορεί να πληρώσει μεγαλύτερη τιμή για να προμηθευτεί τα προϊόντα του Β αν και στην πραγματικότητα τα δυο προϊόντα είναι τελείως όμοια. Εξάλλου ο καταναλωτής μπορεί να αγοράζει προϊόντα σε ψηλότερη τιμή από του Α, γιατί είναι συγγενής του, ή γιατί κάθονται στην ίδια γειτονιά, ή για οποιοδήποτε άλλο λόγο. Αν όμως οι αγοραστές συμπεριφέρονται μ' αυτό τον τρόπο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δεν υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός, αφού κατά την κρίση των καταναλωτών τα προϊόντα δεν είναι όμοια. Εκτός αυτού ο αριθμός των αγοραστών πρέπει να είναι πολύ μεγάλος και καθένας απ΄ αυτούς να αγοράζει τόσο μικρό ποσοστό της ποσότητας που πωλείται, ώστε κανένας απ΄ αυτούς να μη μπορεί να επηρεάσει την τιμή του προϊόντος.

γ) Απουσία οποιουδήποτε περιορισμού στην ελεύθερη είσοδο στον κλάδο παραγωγής: Τρίτη προϋπόθεση για την ύπαρξη τέλειου ανταγωνισμού είναι η απουσία οποιουδήποτε περιορισμού όσον αφορά την είσοδο ή έξοδο στον κλάδο της παραγωγής, στην προσφορά, στη ζήτηση, στη διαμόρφωση της τιμής και γενικά στις συναλλαγές του προϊόντος. Περιορισμός εισόδου στον κλάδο παραγωγής υπάρχει όταν π.χ. συνασπισμός επιχειρήσεων αρνούνται την είσοδο στον κλάδο σε νέους παραγωγούς. Αν ο συνασπισμός αυτός μπορεί να επιβάλει τη θέλησή του, τότε ο αριθμός των επιχειρήσεων στον κλάδο θα παραμείνει σταθερός. Δεν αποκλείεται όμως ο αριθμός αυτός να μειωθεί, αφού μερικές επιχειρήσεις μπορεί να εγκαταλείψουν τον κλάδο αυτό.

Η προϋπόθεση αυτή μας εγγυάται ότι ο αριθμός των επιχειρήσεων θα είναι πάντοτε αρκετά μεγάλος, αφού δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο στην είσοδο νέων επιχειρήσεων.

Η ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στον κλάδο έχει σαν αποτέλεσμα τη συμπίεση των μη κανονικών κερδών. Όταν οι τιμές είναι ψηλότερες του μέσου κόστους, δημιουργείται καθαρό κέρδος που κεντρίζει την είσοδο νέων επιχειρήσεων στον κλάδο, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής και τη συμπίεση της τιμής στο επίπεδο του μέσου κόστους.

δ) Τέλεια κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών αλλά και των αγαθών που παράγονται.

ε) Πλήρης γνώση των συνθηκών της αγοράς από όλους τους αγοραστές και πωλητές.

Όπως φαίνεται από τα πιο πάνω, για να υπάρξει τέλειος ανταγωνισμός πρέπει να υπάρχει μεγάλος αριθμός αγοραστών και πωλητών που να είναι καλά πληροφορημένοι για τις ποιότητες και τιμές που

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

προσφέρει και ζητά ο καθένας. Οι καταναλωτές δεν πρέπει να έχουν λόγους να κάνουν διακριτικές μεταχειρήσεις υπέρ του ενός ή του άλλου εμπόρου. Δεν είναι δυνατός ο επηρεασμός της τιμής από μια μεμονωμένη επιχείρηση. Δεν έχει νόημα η συνεννόηση και συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων ούτε και η *διαφήμιση*. Και είναι γνωστό ότι η διαφήμιση που αποβλέπει στο να δώσει σωστές πληροφορίες στο κοινό για τις ιδιότητες ενός προϊόντος μπορεί να προσφέρει χρήσιμες υπηρεσίες στην κοινωνία, η διαφήμιση όμως που αποβλέπει στο να δώσει άσχετες πληροφορίες και να πείσει απλώς το κοινό να αγοράσει το προϊόν αποτελεί σπατάλη των οικονομικών πόρων της κοινωνίας.

Κάθε επιχείρηση αποδέχεται τις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά και προσπαθεί να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της (ή να ελαχιστοποιήσει τη ζημιά της) πωλώντας στην τιμή που επικρατεί στην αγορά. Για να επιτύχει όμως μεγιστοποίηση των κερδών της, πρέπει να μειώσει όσο το δυνατό περισσότερο το κόστος των προϊόντων της. Θα επιδιώξει δηλαδή να έχει τη μεγαλύτερη θετική διαφορά μεταξύ του συνολικού εσόδου και του συνολικού κόστους (ή κατ' άλλο τρόπο θα επιδιώξει να έχει όσο το δυνατό μεγαλύτερο οριακό έσοδο σε σύγκριση με το οριακό κόστος). Ο συνδυασμός των πιο πάνω θα δώσει τις άριστες συνθήκες λειτουργίας της επιχειρήσεως. Για να φτάσει στο άριστο σημείο της δραστηριότητάς της πρέπει να πετύχει τέτοιο επίπεδο παραγωγής, ώστε η διαφορά του κόστους από τα έσοδα να δίνει το μεγαλύτερο κέρδος.

Ο πλήρης ανταγωνισμός αποτελεί από πολλές πλευρές την περισσότερο επιθυμητή μορφή αγοράς. Επιτυγχάνει την ανάπτυξη του μεγαλύτερου βαθμού αποτελεσματικότητας, τη συμπίεση του κόστους, των τιμών και των κερδών και την καλύτερη δυνατή χρησιμοποίηση των παραγωγικών πόρων μιας κοινωνίας. Οι συνθήκες όμως που θεωρήθηκαν προηγουμένως ως αναγκαίες για την ύπαρξη του τέλειου ανταγωνισμού δεν υπάρχουν στο σύνολό τους στην οικονομία. Το θεωρητικό υπόδειγμα του ελεύθερου ανταγωνισμού δίνει τις γενικές αρχές του τρόπου που έπρεπε να λειτουργεί και να εργάζεται μια οικονομία, αλλά αναφέρεται μάλλον σ' ένα ιδεατό κόσμο που είναι πολύ διαφορετικός από τον πραγματικό.

Βέβαια σήμερα υπάρχουν κλάδοι παραγωγής στους οποίους λειτουργεί μεγάλος αριθμός παραγωγικών μονάδων με ομοιογενή προϊό-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ντα. Υπάρχουν επίσης ορισμένες κατηγορίες συναλλαγών στις οποίες εισέρχεται μεγάλος αριθμός συναλλασσομένων. Η απουσία όμως οποιουδήποτε περιορισμού από την πλευρά του κράτους και η πλήρης κινητικότητα των συντελεστών της παραγωγής δεν είναι συνηθισμένα φαινόμενα. Η γνώση των συνθηκών που επικρατούν στην αγορά σπάνια είναι δυνατή από μέρους των καταναλωτών. Οι καταναλωτές δεν είναι πάντοτε ελεύθεροι να εκλέξουν το αγαθό της προτιμήσεώς τους. Οι παραγωγοί συνήθως έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν την αγορά. Οι τιμές δεν αντανακλούν το κόστος παραγωγής και οι συνθήκες ισορροπίας όπως τις είδαμε προηγουμένως δε δίνουν την πραγματικότητα.

ΙΙ. ΤΟ ΜΟΝΟΠΩΛΙΟ

Μονοπώλιο υπάρχει στην περίπτωση που εμφανίζεται μόνο ένας (ή μόνο μια ομάδα) από την πλευρά της προσφοράς.

Στα προηγούμενα αναπτύχθηκε η ακραία περίπτωση του τέλειου ανταγωνισμού όπου πολλοί ζητούν και πολλοί προσφέρουν ομοειδή προϊόντα χωρίς να παρεμβάλλονται εμπόδια οποιασδήποτε φύσεως στο μηχανισμό των τιμών. Η αντίθετη ακραία περίπτωση είναι το τέλειο μονοπώλιο. Στα επόμενα εξετάζεται το μονοπώλιο με βάση την καθαρή του μορφή, δηλαδή του τέλειου μονοπωλίου.

Τέλειο Μονοπώλιο είναι η κατάσταση της αγοράς στην οποία υπάρχει μια μόνο επιχείρηση χωρίς ανταγωνιστές και πωλεί ένα προϊόν που δεν έχει στενά υποκατάστατα. Οι αγοραστές συνεπώς δεν έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν άλλο προϊόν από αλλού. Στην περίπτωση αυτή μόνο μια επιχείρηση αποτελεί τον κλάδο παραγωγής του προϊόντος όπως π.χ. συμβαίνει στην επιχείρηση παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος.

Αν και η επιχείρηση είναι μόνη της στην αγορά, ωστόσο το προϊόν που παράγει ανταγωνίζεται έμμεσα όλα τα άλλα αγαθά, αφού όλα τα αγαθά ανταγωνίζονται μεταξύ τους για το δεδομένο εισόδημα των καταναλωτών. Είναι φανερό ότι όσο μεγαλύτερο ποσοστό εισοδήματος ξοδευτεί για ένα αγαθό, τόσο λιγότερο θα ξοδευτεί για τα υπόλοιπα αγαθά. Απ' αυτό φαίνεται ότι κανένας δεν μπορεί να είναι απόλυτος μονοπωλητής γιατί, σε τελική ανάλυση, όλοι οι παραγωγοί ανταγωνίζο-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νται για την απόκτηση της αγοραστικής δυνάμεως των καταναλωτών. Για να είναι ένας απόλυτος μονοπωλητής θα πρέπει να παράγει όλα τα αγαθά που προσφέρονται στην αγορά, πράγμα ακατόρθωτο. Μπορεί όμως να είναι ένας μονοπωλητής ενός προϊόντος και αυτό συμβαίνει όταν το προϊόν που παράγει δεν έχει στενά υποκατάστατα.

Χαρακτηριστικά του μονοπωλίου

α) Στην αγορά υπάρχει μια μόνο επιχείρηση που ελέγχει την προσφορά ενός προϊόντος. Η επιχείρηση είναι ο μοναδικός προμηθευτής του προϊόντος και αποτελεί μόνη της τον κλάδο παραγωγής εκείνου του προϊόντος, όπως π.χ. η επιχείρηση παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος, η επιχείρηση τηλεπικοινωνιών, η επιχείρηση ταχυδρομείων (οι επιχειρήσεις παραγωγής σπίρτων και αλουμινίου στην Ελλάδα) κ.ά.

β) Δεν υπάρχουν στενά υποκατάστατα για το προϊόν που προσφέρει ο μονοπωλητής, ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά από τους αγοραστές για να υποκαταστήσουν το προϊόν του μονοπωλίου.

γ) Η είσοδος νέων επιχειρήσεων στον κλάδο δεν είναι δυνατή για διάφορους λόγους που εξετάζονται πιο κάτω.

δ) Η διαφήμιση δεν είναι απαραίτητη, αφού δεν υπάρχει ανταγωνισμός. Όταν καμιά φορά γίνεται διαφήμιση αυτή αποβλέπει στο να προωθήσει τις δημόσιες σχέσεις και να βελτιώσει την εικόνα που έχει το κοινό για την μονοπωλιακή επιχείρηση.

Αίτια δημιουργίας ή διατηρήσεως των μονοπωλίων

α) Φυσικά αίτια. Η δημιουργία μονοπωλίων μπορεί να οφείλεται στις φυσικές συνθήκες, όπως συμβαίνει με το νερό των ιαματικών πηγών που είναι μοναδικές στο είδος τους, με ένα μεταλλείο απ' όπου εξάγεται ένα μετάλλευμα κατά αποκλειστικότητα, ή την παροχή εξειδικευμένων ανθρώπινων υπηρεσιών από μοναδική υψίφωνο κ.λπ. Μια επιχείρηση που έχει την ιδιοκτησία των πηγών από τις οποίες λαμβάνεται η πρώτη ύλη αναπτύσσεται σε μονοπωλιακή επιχείρηση. Η επιχεί-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ρηση π.χ. παραγωγής αλουμινίου στην Ελλάδα (Αλουμίνιον της Ελλάδος Α.Ε.) έχει το αποκλειστικό δικαίωμα της εκμεταλλεύσεως των ορυχείων του βωξίτη από τον οποίο παράγεται το αλουμίνιον.

β) Νομικά αίτια. Το κράτος προσπαθεί να εξυπηρετήσει τους πολίτες του και να εξασφαλίσει σ' αυτούς όσο το δυνατό καλύτερες συνθήκες ζωής. Στην προσπάθειά του αυτή επιβάλλει μονοπώλια δια νόμου, σε έκτακτες περιπτώσεις, με σκοπό την καλύτερη εξυπηρέτηση του κοινού και την αποφυγή της εκμεταλλεύσεώς του. Συνήθως παρέχεται αποκλειστικό δικαίωμα εκμεταλλεύσεως για δραστηριότητες που παράγουν αγαθά κοινής ωφέλειας όπως π.χ. στις επιχειρήσεις ταχυδρομείων, τηλεπικοινωνιών, υδατοπρομήθειας κ.λπ. Οι επιχειρήσεις αυτές συνήθως παίρνουν τη μορφή των δημόσιων ή ημικρατικών οργανισμών.

Το κράτος ακόμη μπορεί να παραχωρήσει το αποκλειστικό δικαίωμα εκμεταλλεύσεως μια ευρεσιτεχνίας (patent) σε ιδιώτες για ορισμένα χρόνια με σκοπό την προώθηση των τεχνολογικών ανακαλύψεων. Το αποκλειστικό αυτό δικαίωμα εκμεταλλεύσεως μπορεί να δώσει μονοπωλιακή δύναμη στην επιχείρηση και να της επιτρέψει να πραγματοποιήσει υπερκέρδη που να τα χρησιμοποιήσει για νέες ανακαλύψεις και νέες ευρεσιτεχνίες. Με αυτό τον τρόπο η επιχείρηση μπορεί να διατηρήσει τη μονοπωλιακή της δύναμη για πολύ καιρό.

γ) Οικονομικά αίτια. Είναι γνωστό ότι σε συνθήκες ανταγωνισμού υπάρχουν πολλές επιχειρήσεις που παράγουν το ίδιο προϊόν. Οι πιο πολλές επιχειρήσεις για να πραγματοποιήσουν τις οικονομίες μεγέθους αναπτύσσονται συνεχώς. Η αγορά όμως μπορεί να μην είναι σε θέση να απορροφήσει όλη την παραγόμενη ποσότητα και ίσως να μη δικαιολογείται η ύπαρξη πιο πολλών από μια επιχείρηση. Αρχίζει τότε ένας οξύς ανταγωνισμός για την επικράτηση μιας στην αγορά. Η πιο ισχυρή θα επικρατήσει στην αγορά με βάση την αρχή «ο ανταγωνισμός φονεύει τον ανταγωνισμό». Μόλις η επιχείρηση σταθεροποιήσει τη μονοπωλιακή της θέση, μπορεί να αρχίσει να ασκεί τη μονοπωλιακή της δύναμη.

Σε συνθήκες ανταγωνισμού είναι δυνατό ακόμη οι επιχειρήσεις που παράγουν ομοειδή προϊόντα να αποκλείσουν τον ανταγωνισμό που υπάρχει μεταξύ τους και να δημιουργήσουν μονοπωλιακές καταστά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σεις, με διάφορες ενώσεις. Οι καταστάσεις αυτές δυνατό να είναι ενώσεις ομοειδών επιχειρήσεων π.χ. καρτέλ, τράστ, εργατικές ενώσεις, εργατικά συνδικάτα, ιατρικοί σύλλογοι, δικηγορικοί σύλλογοι κ.λπ. Είναι φανερό ότι οι ενώσεις αυτές περιορίζουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των μελών που ανήκουν σ' αυτές.

Τα έσοδα του μονοπωλίου

Η μονοπωλιακή επιχείρηση, όπως όλες οι άλλες επιχειρήσεις, για να παράγει αγαθά χρησιμοποιεί παραγωγικούς συντελεστές που τους δίνει αμοιβή. Το σύνολο των αμοιβών αυτών είναι το κόστος της παραγωγής. Με την πώληση των προϊόντων αποκτά έσοδα και ανταμείβει τους παραγωγικούς συντελεστές. Όπως όλες οι επιχειρήσεις έτσι και η μονοπωλιακή αντιμετωπίζει το πρόβλημα του άριστου συνδυασμού των παραγωγικών συντελεστών, για να πετύχει το χαμηλότερο κόστος. Έτσι η προσφορά της μονοπωλιακής επιχειρήσεως επηρεάζεται αποφασιστικά από το κόστος παραγωγής, όπως συμβαίνει εξάλλου και στην ανταγωνιστική επιχείρηση.

Ενώ όμως το κόστος δεν παρουσιάζει διαφορές μεταξύ μονοπωλιακής και ανταγωνιστικής επιχειρήσεως, τα έσοδα εμφανίζουν μεγάλες διαφορές. Στον τέλειο ανταγωνισμό ως γνωστό μια επιχείρηση δεν μπορεί να επιδράσει στην τιμή του προϊόντος που παράγει, γιατί η δική της παραγωγή είναι απειροελάχιστη και η τιμή διαμορφώνεται στην αγορά με τη συνδρομή πολλών παραγωγών και πολλών καταναλωτών. Στο καθαρό μονοπώλιο όμως η επιχείρηση έχει τη δύναμη να επηρεάσει την αγορά και να έχει απόλυτο έλεγχο της ποσότητας που θα παραχθεί και της τιμής στην οποία θα διατεθεί η ποσότητα αυτή.

Το καθαρό μονοπώλιο έχει την ευχέρεια να χρησιμοποιήσει *διάφορες μεθόδους* κατά τη διάθεση του προϊόντος του. Αν ενδιαφέρεται π.χ. να πραγματοποιήσει όσο το δυνατό περισσότερες συναλλαγές, θα ορίσει τιμή λίγο ψηλότερη από το κόστος, ώστε να κατορθώσει να διαθέσει μεγάλες ποσότητες και να πραγματοποιήσει τα κέρδη του με την ευρεία κατανάλωση. Πιθανόν όμως να κρίνει ότι συμφέρει να υψώσει την τιμή, έστω και αν θα ελαττωθούν οι ποσότητες που θα διατεθούν, γιατί θα πραγματοποιήσει μεγαλύτερο κέρδος κατά μονάδα και τα συνολικά του έσοδα θα αφήνουν περισσότερα κέρδη.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ο μονοπωλητής για να πραγματοποιήσει τα κέρδη του μπορεί να εφαρμόσει ακόμη *διαφοροποιήσεις* στις τιμές και στις ποιότητες ή τεχνητούς περιορισμούς στις ποσότητες. Οι επιχειρήσεις παραγωγής ηλεκτρισμού π.χ. ορίζουν διαφορετικό τιμολόγιο για το ρεύμα βιομηχανικής και διαφορετικό για το ρεύμα οικιακής χρήσεως ή οι επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών δυνατό να ορίζουν διαφορετικό τιμολόγιο για τις συνδιαλέξεις της ημέρας και διαφορετικό για τις συνδιαλέξεις της νύκτας. Η διαφοροποίηση των ποιοτήτων εξάλλου επιτρέπει στη μονοπωλιακή επιχείρηση να πραγματοποιεί μεγαλύτερα κέρδη, γιατί είναι πιο εύκολη η επιβολή υψηλών τιμών, που να υπερκαλύπτουν κατά πολύ το κόστος, σε ποιότητες που χαρακτηρίζει η επιχείρηση ως ανώτερες ή ως πολυτελείας. Τέλος τα παραγόμενα προϊόντα μπορεί να προσφέρονται τμηματικά, ώστε να συγκρατούνται οι τιμές σε επιθυμητά επίπεδα ή να επιτυγχάνονται ψηλότερες τιμές από εκείνους που έχουν μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη.

Μεγάλες μονοπωλιακές επιχειρήσεις είναι δυνατό να εξάγουν τα προϊόντα τους στο εξωτερικό σε πολύ χαμηλότερες τιμές από αυτές του εσωτερικού. Οι επιχειρήσεις αυτές βέβαια ζημιώνουν από τις εξαγωγές, τη ζημιά όμως αυτή την καλύπτουν από τα κέρδη του εσωτερικού. Σκοπός τους είναι να ανταγωνιστούν τις επιχειρήσεις που λειτουργούν στη χώρα εξαγωγής και να επικρατήσουν στην ξένη αγορά οπότε αργότερα θα υψώσουν τις τιμές και θα πραγματοποιήσουν κέρδη. Όταν μια επιχείρηση ενεργεί με αυτό τον τρόπο, εφαρμόζει όπως λέγεται το σύστημα Ντάμπιγκ (Dumping). Το Ντάμπιγκ απαγορεύεται ως παράνομο από τη Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (GATT) που παρέχει το δικαίωμα στις χώρες να παίρνουν αντιτιμπικά μέτρα. Π.χ. να επιβάλλουν υψηλούς δασμούς στα εισαγόμενα εμπορεύματα του ντάμπιγκ, για να προστατέψουν έτσι τη δική τους παραγωγή.

Η αντίληψη ότι η μονοπωλιακή επιχείρηση ορίζει πάντοτε την ψηλότερη δυνατή τιμή για τα προϊόντα της δεν είναι ορθή. Ο καθορισμός της ψηλότερης τιμής μπορεί να μεγιστοποιεί το κέρδος της κατά μονάδα προϊόντος, αλλά δε μεγιστοποιεί το συνολικό της κέρδος. Η μονοπωλιακή επιχείρηση ορίζει την τιμή εκείνη που μεγιστοποιεί τα συνολικά της έσοδα και συνεπώς και τα συνολικά της κέρδη. Συνήθως τα μονοπώλια είναι σε θέση να πραγματοποιούν κέρδη ψηλότερα από τα κανονικά, αλλά σε μερικές περιπτώσεις τα δεδομένα της ζητήσεως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

και του κόστους παραγωγής του προσφερόμενου προϊόντος είναι τέτοια, ώστε να πραγματοποιούν μόνο το κανονικό κέρδος ή ακόμη να έχουν, στο βραχυχρόνιο διάστημα, ζημιά.

III. Ο ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

Είχε λεχθεί στα προηγούμενα ότι τόσο ο τέλειος ανταγωνισμός όσο και το καθαρό μονοπώλιο αποτελούν ακραίες περιπτώσεις. Μεταξύ των δυο αυτών άκρων βρίσκονται οι καταστάσεις της αγοράς που δεν ανήκουν ούτε στον τέλειο ανταγωνισμό ούτε στο καθαρό μονοπώλιο και αποτελούν όλες μαζί τον *ατελή ανταγωνισμό*. Οι δυο κύριες καταστάσεις του ατελούς ανταγωνισμού είναι:

α) ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός και
β) το ολιγοπώλιο.

Χαρακτηριστικά του μονοπωλιακού ανταγωνισμού

Στην αγορά επικρατεί *μονοπωλιακός ανταγωνισμός* όταν υπάρχουν πολλοί πωλητές του ίδιου αγαθού, το αγαθό όμως του ενός πωλητού (παραγωγού) παρουσιάζει ελαφρές διάφορές από τα αγαθά των άλλων.

Ειδικότερα, για να υπάρξει μονοπωλιακός ανταγωνισμός, πρέπει να υπάρχουν τα εξής:

α) Ο αριθμός των πωλητών να είναι μεγάλος.

Ο αριθμός των πωλητών πρέπει να είναι τόσος ώστε οι ενέργειες του ενός να μην επιδρούν αξιόλογα στη δραστηριότητα του άλλου. Κάθε παραγωγός διαθέτει στην αγορά τα προϊόντα του που είναι όμοια με τα προϊόντα των άλλων παραγωγών, αλλά παρουσιάζουν και διαφορές σε σύγκριση με αυτά, όπως π.χ. τα ψυγεία διαφόρων εργοστασίων, οι κονσέρβες κρέατος των διαφόρων εργοστασίων, οι διάφορες οδοντόκρεμες κ.λπ.

β) Διαφορισμός του προϊόντος

Ο διαφορισμός δημιουργεί την πεποίθηση στους αγοραστές ότι το προϊόν ενός πωλητή δεν είναι το ίδιο με το προϊόν των άλλων, όπως

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

συμβαίνει με τα διάφορα είδη τηλεοράσεων, πλυντηρίων, παυσίπονων κ.λπ. Οι λόγοι που δημιουργούν τη διαφοροποίηση είναι πολλοί. Οι παραγωγοί προσπαθούν να πείσουν τους καταναλωτές ότι τα προϊόντα τους έχουν κάτι το διαφορετικό, τα ραδιόφωνα π.χ. διαφορετική απόδοση, τα αυτοκίνητα, ψυγεία, πλυντήρια, διαφορετική εμφάνιση, δυναμικότητα κ.λπ. Διαφορισμός μπορεί επίσης να προκύψει και από τον τρόπο εξυπηρετήσεως των πελατών, αλλά και από τον τόπο διαθέσεως του προϊόντος. Αυτές οι διαφοροποιήσεις δημιουργούν ένα είδος μονοπωλιακής καταστάσεως για το προϊόν κάθε επιχειρήσεως, για το προϊόν όμως αυτό υπάρχουν στενά υποκατάστατα.

γ) Ελευθερία εισόδου στον κλάδο νέων επιχειρηματιών.

Δεν υπάρχει κανένας περιορισμός όσον αφορά την ίδρυση νέων επιχειρήσεων παραγωγής αυτοκινήτων, τηλεοράσεων, υφασμάτων, οδοντόκρεμας κ.λπ. Η ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων έχει ως συνέπεια τη συμπίεση των υπερβολικών κερδών σε μακροχρόνια περίοδο.

Ο ρόλος της διαφημίσεως στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό.

Στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό η διαφήμιση αποκτά ιδιαίτερη σημασία, γιατί μπορεί με αυτή να επηρεαστούν οι καταναλωτές και να αυξήσουν τη ζήτηση των προϊόντων.

Είναι γνωστό ότι η μονοπωλιακά ανταγωνιστική επιχείρηση καταβάλλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να παράγει προϊόντα που θα διαφέρουν κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο από τα προϊόντα των ανταγωνιστριών της. Ανεξάρτητα όμως του κατά πόσο ένα προϊόν διαφέρει πράγματι από τα προϊόντα των άλλων ή αν είναι ακριβώς το ίδιο, συνήθως καταβάλλονται προσπάθειες να πειστούν οι καταναλωτές ότι υπάρχουν πράγματι ουσιαστικά διαφορές μεταξύ των προϊόντων. Το ρόλο αυτό τον αναλαμβάνει η διαφήμιση.

Η διαφήμιση που διεξάγεται στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό είναι δύο ειδών:

α) Πληροφοριακή. Σκοπός της πληροφοριακής διαφημίσεως είναι να δώσει στον καταναλωτή ορισμένες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά που έχει ένα προϊόν ή να γνωστοποιήσει την παρουσία κά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ποιου νέου προϊόντος ή υπηρεσίας, χωρίς όμως να καταβάλλεται προσπάθεια να πεισθεί ο καταναλωτής να αγοράσει το προϊόν.

β) Προπαγανδιστική. Σκοπός της διαφημίσεως αυτής είναι να επηρεάσει τη γνώμη των καταναλωτών υπέρ ενός προϊόντος και να πειστούν να αγοράσουν το προϊόν. Όλοι γνωρίζουν π.χ. τι είναι τα αναψυκτικά ή τι προσφέρουν οι τράπεζες, οι διαφημιζόμενοι όμως προσπαθούν να πείσουν το κοινό ότι ο τύπος του προϊόντος τους ή της υπηρεσίας τους είναι ο καλύτερος από όλους τους άλλους.

Στον τέλειο ανταγωνισμό και στο μονοπώλιο δεν έχει καμιά σημασία για την επιχείρηση η προπαγανδιστική διαφήμιση. Είναι γνωστό ότι στο μονοπώλιο δεν υπάρχουν καλά υποκατάστατα του προϊόντος που παράγει η επιχείρηση και επομένως ο μονοπωλητής δεν έχει λόγο να φροντίσει να πείσει τους αγοραστές ότι το προϊόν του διαφέρει από τα προϊόντα των άλλων. Εξάλλου στον τέλειο ανταγωνισμό οι παραγωγοί παράγουν το ίδιο ακριβώς προϊόν και δεν μπορεί ένας να διαφημίζει ότι το προϊόν του διαφέρει από τα προϊόντα των άλλων. Αν με τη διαφήμιση πειστούν οι καταναλωτές ότι το σιτάρι π.χ. του Α διαφέρει από το σιτάρι των άλλων παραγωγών τότε δε θα υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός αλλά μονοπωλιακός. Είναι δηλαδή αδύνατο να έχουμε προπαγανδιστική διαφήμιση σ' ένα κλάδο παραγωγής που λειτουργεί σε συνθήκες τέλειου ανταγωνισμού. Είναι βέβαια δυνατή η διαφήμιση που γίνεται από όλες τις επιχειρήσεις του κλάδου με αντικειμενικό σκοπό να πειστούν οι καταναλωτές να προτιμούν το προϊόν του Α κλάδου παραγωγής αντί το προϊόν του Β κλάδου, π.χ. να πειστούν οι καταναλωτές να αγοράζουν πορτοκάλια αντί άλλα φρούτα.

Οι μονοπωλιακά ανταγωνιστικές επιχειρήσεις συχνά ξοδεύουν σημαντικά ποσά για διαφήμιση. Είναι φανερό ότι όλες σχεδόν οι διαφημίσεις έχουν σκοπό την προσέλκυση της προσοχής του κοινού και την αποτύπωση της ονομασίας ενός συγκεκριμένου προϊόντος στη μνήμη του. Από μιας απόψεως η διαφήμιση προσφέρει υπηρεσίες γιατί πληροφορεί το κοινό, για τις ιδιότητες μιας μεγάλης ποικιλίας προϊόντων, γνωστοποιεί την κυκλοφορία στην αγορά νέων προϊόντων, συντελεί στην αύξηση και σταθεροποίηση των πωλήσεων, στην πρόσληψη νέων εργατών, στη βελτίωση της ποιότητας των προϊόντων, ώστε οι επιχειρήσεις να έχουν ορισμένα ισχυρά σημεία στα οποία να στηρίζουν τις

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

διαφημιστικές τους εκστρατείες κ.λπ. Από άλλη άποψη όμως και κυρίως όταν στη διαφημιστική προσπάθεια δοθεί μεγάλη έμφαση, είναι φυσικό να προκύψει αύξηση του κόστους παραγωγής και της τιμής πωλήσεως που καταβάλλει ο καταναλωτής. Η υπερβολική διαφήμιση φορτώνει τον καταναλωτή με ένα κόστος που ο ίδιος ουδέποτε ζήτησε.

Η μεγάλη ποικιλία των προϊόντων που κυκλοφορούν στην αγορά μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση και αβεβαιότητα στον καταναλωτή. Δεν είναι εύκολο να γνωρίζει τη φύση και ποιότητα κάθε προϊόντος ούτε να συγκρίνει τα διάφορα προϊόντα και να εκλέξει αυτό που θα του δώσει τη μεγαλύτερη ικανοποίηση. Η διαφήμιση και κυρίως η πληροφοριακή μπορεί να βοηθήσει μέχρις ενός βαθμού τους καταναλωτές να αναζητήσουν και να βρουν καλύτερα προϊόντα και καλύτερους πωλητές από απόψεως τιμής και ποιότητας. Μπορεί όμως νά κάμει *το πρόβλημα της επιλογής για τον καταναλωτή* ακόμη πιο δύσκολο. Συχνά βρίσκεται μπροστά στο δίλημμα: αφού σύμφωνα με τις διαφημίσεις το προϊόν Χ είναι το καλύτερο και το Ψ είναι επίσης το καλύτερο, τότε ποιο από τα δυο είναι το καλύτερο;

Διαμόρφωση της τιμής και της ποσότητας παραγωγής στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό.

Η επιχείρηση που εργάζεται σε καθεστώς μονοπωλιακού ανταγωνισμού αντιμετωπίζει μια ζήτηση με σχετικά ψηλή ελαστικότητα. Η ελαστικότητα της ζητήσεως για το συγκεκριμένο προϊόν της μονοπωλιακά ανταγωνιστικής επιχειρήσεως εξαρτάται από το βαθμό διαφοροποιήσεώς του. Όσο πιο πολύ διαφοροποιημένο είναι το προϊόν, τόσο μικρότερη είναι η ελαστικότητα της ζητήσεως για το προϊόν αυτό.

Στον τέλειο ανταγωνισμό, η καμπύλη της ζητήσεως του προϊόντος μιας επιχειρήσεως είναι *πλήρως ελαστική*, γιατί το προϊόν κάθε επιχειρήσεως είναι ακριβώς το ίδιο με το προϊόν όλων των άλλων. Συνεπώς η καμπύλη της ζητήσεως είναι ευθεία παράλληλη προς τον άξονα των ποσοτήτων. *Στο καθαρό μονοπώλιο* η καμπύλη της ζητήσεως είναι *πλήρως ανελαστική*, γιατί το προϊόν που παράγει το μονοπώλιο δεν έχει υποκατάστατα. Συνεπώς, η καμπύλη της ζητήσεως είναι ευθεία παράλληλη προς τον άξονα των τιμών. *Στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό* η

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καμπύλη της ζητήσεως είναι *σχετικά ελαστική*. Συνεπώς η καμπύλη της ζητήσεως είναι ευθεία που βρίσκεται μεταξύ των δυο προηγουμένων καμπυλών. Το πιο κάτω διάγραμμα δείχνει τις καμπύλες ζητήσεως στις τρεις καταστάσεις.

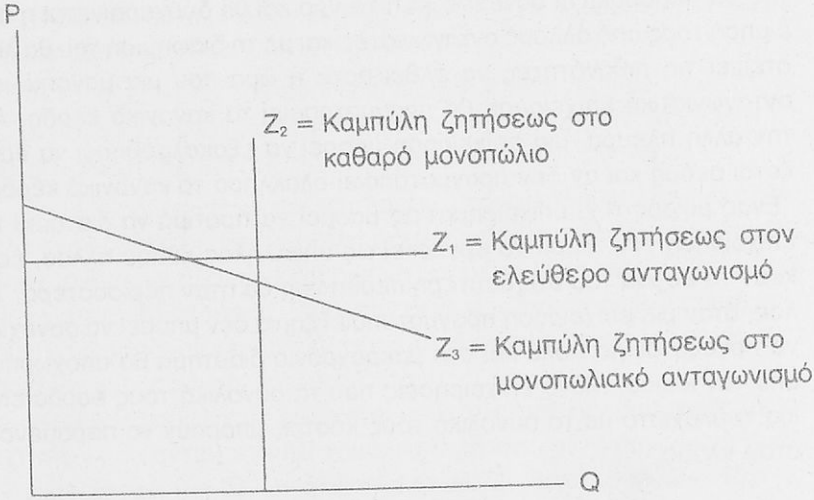

(Διάγραμμα 11/1)

Στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό υπάρχει η τάση να πραγματοποιούν οι επιχειρήσεις ψηλότερα κέρδη από τα κανονικά. Αυτή η τάση μπορεί να πραγματοποιείται ή και να μην πραγματοποιείται. Αν μια επιχείρηση πραγματοποιεί κέρδη ψηλότερα από τα κανονικά, θα δοθεί το κίνητρο για άλλες νέες ή υπάρχουσες επιχειρήσεις να κατασκευάσουν το ίδιο ή παρόμοιο προϊόν.

Αυτό θα έχει ως συνέπεια τη μείωση της ζητήσεως του προϊόντος της επιχειρήσεως με τα υπερβολικά κέρδη και τη στροφή των καταναλωτών στα προϊόντα των άλλων ανταγωνιστών. Η επιχείρηση με τα υπερβολικά κέρδη θα υποχρεωθεί τότε να μειώσει τις τιμές της και να πραγματοποιεί μόνο τα κανονικά κέρδη. Μακροχρόνια δηλαδή η αντιπροσωπευτική επιχείρηση του μονοπωλιακού ανταγωνισμού θα βρεθεί

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σε *ισορροπία* και δε θα παρουσιάζει την τάση για αλλαγή της τιμής ή της ποσότητας του προϊόντος της εκτός αν παρουσιαστεί αλλαγή στις εξωτερικές συνθήκες λειτουργίας της επιχειρήσεως. Αυτό όμως μπορεί να μη συμβαίνει πάντοτε. Η καλά οργανωμένη επιχείρηση ουδέποτε θα σταματήσει τις προσπάθειές της για καλυτέρεψη και διαφοροποίηση του προϊόντος της. Έτσι, με τη διαφοροποίηση του προϊόντος της θα παρουσιάζει συνεχώς κάτι το νέο και θα δυσχεραίνεται η απομίμησή τους από άλλους ανταγωνιστές και με τη διαφήμισή του θα λιγοστέψει τις πιθανότητες να έλθει ποτέ η ώρα που μια μονοπωλιακά ανταγωνιστική επιχείρηση θα πραγματοποιεί τα κανονικά κέρδη. Από την άλλη πλευρά, μια επιχείρηση μπορεί να εξακολουθήσει να εργάζεται ακόμη και αν δεν πραγματοποιεί ολόκληρο το κανονικό κέρδος. Ένας μικρός π.χ. επιχειρηματίας μπορεί να προτιμά να διατηρεί την επιχείρησή του, παρά να εργαστεί ως υπάλληλος κάπου αλλού, έστω κι αν τα έσοδά του στη δεύτερη περίπτωση θα ήταν περισσότερα. Τέλος, όταν μια επιχείρηση πραγματοποιεί ζημιά δεν μπορεί να συνεχίζει να εργάζεται για πολύ και στο μακροχρόνιο διάστημα θα αποχωρήσει από τον κλάδο. Μόνο επιχειρήσεις που τα συνολικά τους έσοδα είναι ίσα τουλάχιστο με το συνολικό τους κόστος μπορούν να παραμένουν στον κλάδο.

IV. ΤΟ ΟΛΙΓΟΠΩΛΙΟ

Ολιγοπώλιο είναι η κατάσταση της αγοράς στην οποία υπάρχουν λίγοι πωλητές ενός προϊόντος σε τρόπο ώστε οι ενέργειες του ενός να επηρεάζουν τις ενέργειες όλων των άλλων. Σ' ένα κλάδο είναι δυνατό να υπάρχει μεγάλος αριθμός επιχειρήσεων, όταν όμως το μεγαλύτερο μέρος της προσφοράς του προϊόντος του κλάδου προέρχεται από ένα μικρό αριθμό μεγάλων επιχειρήσεων, τότε και πάλι στον κλάδο υπάρχει ολιγοπώλιο. Στις ΗΠΑ π.χ. το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής αυτοκινήτων (90% περίπου) προέρχεται από τρεις μεγάλες επιχειρήσεις (ενώ ο αριθμός όλων υπερβαίνει τις 80). Όταν οι επιχειρήσεις που λειτουργούν στην αγορά είναι *μόνο δυο* και παράγουν ομοειδή ή διαφοροποιημένα προϊόντα, υπάρχει *δυοπώλιο*. Οι δυο αυτές επιχειρήσεις δυνατό να συνεννοηθούν και να κάμουν ένα είδος συμπράξεως,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

είναι όμως δυνατό να αρχίσουν ανταγωνισμό μεταξύ τους που τελικά θα καταστρέψει τον ένα ή και τους δυο.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του ολιγοπωλίου είναι:

α) Μικρός αριθμός επιχειρήσεων.

β) Τα προϊόντα μπορεί να είναι ομοειδή ή να παρουσιάζουν διαφορές μεταξύ τους.

γ) Οι ενέργειες του ενός επηρεάζουν τις ενέργειες των άλλων και αντίστροφα, γιατί κάθε επιχείρηση παράγει σημαντική ποσότητα του συνολικού προϊόντος που προσφέρεται στην αγορά.

δ) Η είσοδος νέων επιχειρήσεων στον κλάδο δεν αποκλείεται, αλλά είναι δύσκολη, γιατί οι νέες επιχειρήσεις πρέπει να έχουν ευθύς εξαρχής ένα μεγάλο μέγεθος για να μπορέσουν να ανταγωνιστούν με επιτυχία τις υπάρχουσες. Επιπλέον οι νέες επιχειρήσεις θα υποχρεωθούν να διαθέσουν σημαντικά ποσά σε διαφημίσεις για να πείσουν το κοινό να αγοράσει τα νέα προϊόντα.

Κάθε ολιγοπωλητής βρίσκεται σε κατάσταση αβεβαιότητας, αφού η ζήτηση που αντιμετωπίζει του είναι άγνωστη, εκτός αν γίνει γνωστή η συμπεριφορά των άλλων ολιγοπωλητών. Οι ολιγοπωλιακοί κλάδοι παρουσιάζουν μεγάλη ομοιογένεια μεταξύ τους και δεν είναι εύκολη η ερμηνεία της συμπεριφοράς μιας επιχειρήσεως στον προσδιορισμό της τιμής και της ποσότητας του προϊόντος που θα παραχθεί. Αυτό θα εξαρτηθεί από τον αριθμό των επιχειρήσεων που ελέγχουν το μεγαλύτερο μέρος της αγοράς, από την ύπαρξη ή όχι συνεννοήσεως μεταξύ τους, από τη διαφοροποίηση ή όχι του προϊόντος που παράγουν, από την ύπαρξη εμποδίων ή όχι στην είσοδο νέων επιχειρήσεων στον κλάδο κ.ά. Συνήθως οι ολιγοπωλιακές επιχειρήσεις δεν ανταγωνίζονται μεταξύ τους όσον αφορά την τιμή των προϊόντων, αλλά ανταγωνίζονται μεταξύ τους για τη διαφοροποίηση της ποιότητας των προϊόντων τους και τη διάθεσή τους στο καταναλωτικό κοινό. Έτσι διαθέτουν μεγάλα ποσά για έρευνες και για διαφήμιση.

Οι ολιγοπωλιακές καταστάσεις είναι κάτι το φυσικό στο σημερινό κόσμο και είναι αποτέλεσμα των τεχνικών σχέσεων της παραγωγής προς τον όγκο των πωλήσεων. Σε ορισμένα προϊόντα απαιτείται μεγά-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λος όγκος παραγωγής για να επιτευχθούν οι σημαντικές οικονομίες μεγέθους. Ολιγοπωλιακές καταστάσεις αποτελούν οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, τσιμέντων, αεροπλάνων, πλοίων, ηλεκτρονικών υπολογιστών και γενικά όλων των επιχειρήσεων που απαιτούν μεγάλες εγκαταστάσεις. Οι επιχειρήσεις αυτές εξελίσσονται με τον καιρό σε πολυεθνικές, δηλαδή επεκτείνονται σε άλλες χώρες έξω από τη δική τους χώρα όπου βρίσκουν φθηνά εργατικά χέρια, φθηνές πρώτες ύλες, μεγάλη τοπική αγορά κ.ά. Η μητρική εταιρεία χρηματοδοτεί στην αρχή τη θυγατρική, η μελλοντική όμως ανάπτυξη της θυγατρικής βασίζεται στην αυτοχρηματοδότησή της. Οι εταιρείες αυτές στα τελευταία χρόνια έχουν πάρει τεράστια ανάπτυξη και ιδρύουν εργοστάσια σ' όλες τις χώρες του κόσμου. Με την ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιρειών καταντά πολύ δύσκολη η ίδρυση και λειτουργία καθαρά ντόπιων επιχειρήσεων, γιατί είναι πολύ δύσκολο να αντέξουν στον ανταγωνισμό τους.

Στα τρία τελευταία κεφάλαια εξετάστηκαν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες λαμβάνει χώρα η προσφορά των αγαθών και πώς διαμορφώνεται η ζήτησή τους. Όπως είδαμε η ζήτηση που αντιμετωπίζουν οι διάφορες επιχειρήσεις διαμορφώνεται από τη βούληση των εκατομμυρίων καταναλωτικών μονάδων που προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητα που απολαμβάνουν από κάθε αγαθό που χρησιμοποιούν. Η προσφορά που αντιμετωπίζουν οι καταναλωτές διαμορφώνεται από την προσπάθεια των παραγωγικών μονάδων να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους με την παραγωγή των αγαθών που ικανοποιούν καλύτερα τις ανθρώπινες ανάγκες. Από την αλληλεξάρτηση αυτή σχηματίζεται η τιμή του αγαθού. Η τιμή δείχνει την ένταση των επιθυμιών των καταναλωτών, είναι όμως και δείκτης της θυσίας των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγή. Ο μηχανισμός της αγοράς δίνει ορισμένη λύση στο οικονομικό πρόβλημα που απασχολεί τον άνθρωπο και δίνει απάντηση στα ερωτήματα τι αγαθά χρειάζονται οι καταναλωτές και τι αγαθά θα παραχθούν για την ικανοποίηση των αναγκών. Για να αποκτήσει όμως ο καταναλωτής τα διάφορα αγαθά, πρέπει να διαθέτει εισόδημα. Πώς δημιουργείται και πως κατανέμεται αυτό το εισόδημα είναι ερωτήματα με τα οποία ασχολούνται τα επόμενα κεφάλαια.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. ΤΕΛΕΙΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

1. *Δώστε μερικά παραδείγματα αγαθών για τα οποία υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός στην κυπριακή αγορά, αν υπάρχουν. Αν όχι γιατί συμβαίνει αυτό;*
2. *Γιατί πρέπει ο αριθμός των παραγωγών και τών καταναλωτών να είναι μεγάλος για να υπάρχει τέλειος ανταγωνισμός;*
3. *Πότε μπορούμε να πούμε ότι ένα προϊόν είναι ομοιογενές με κάποιο άλλο;*
4. *Να υπογραμμιστεί το ορθό:*
   Τέλειος ανταγωνισμός υπάρχει στην περίπτωση που υπάρχει:
   α) Μεγάλος αριθμός αγοραστών που αγοράζουν σκληρό σιτάρι από οποιοδήποτε παραγωγό του χωριού Α.
   β) Μεγάλος αριθμός αγοραστών που αγοράζουν σκληρό σιτάρι από την Συνεργατική Πιστωτική Εταιρεία του χωριού.
   γ) Μεγάλος αριθμός αγοραστών που αγοράζουν σκληρό σιτάρι από το Χ (παραγωγό στο χωριό Α) γιατί πιστεύουν ότι το προϊόν του είναι καλύτερο από τα προϊόντα των άλλων συγχωριανών του.
   δ) Μεγάλος αριθμός αγοραστών που αγοράζουν από το Χ επειδή συνδέονται μαζί του φιλικά ή με δεσμούς συγγένειας.
5. *Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν για να έχουμε τέλειο ανταγωνισμό;*
6. *Ποιος ο ρόλος της διαφημίσεως στον τέλειο ανταγωνισμό;*
7. *Επεξηγείστε τους λόγους για τους οποίους η θεωρία του τέλειου ανταγωνισμού έχει θεωρητικό μόνο χαρακτήρα και αναφέρεται σ' ένα ιδεατό κόσμο.*
8. *Γράψετε μια σύντομη έκθεση για να υποστηρίξετε την άποψη ότι «ο τέλειος ανταγωνισμός αποτελεί το καλύτερο σύστημα αγοράς».*

II. ΚΑΘΑΡΟ ΜΟΝΟΠΩΛΙΟ

9. *Να υπογραμμιστεί το ορθό:*
   Όταν λέμε μονοπώλιο εννοούμε την κατάσταση της αγοράς που:

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

α) Πολλοί προσφέρουν ομοειδή προϊόντα.
β) Λίγοι προσφέρουν ομοειδή προϊόντα.
γ) Ένας προσφέρει προϊόντα με στενά υποκατάστατα.
δ) Ένας προσφέρει ένα προϊόν χωρίς υποκατάστατα.

10. Τι εννοούμε όταν λέμε «δεν υπάρχουν στενά υποκατάστατα» στο προϊόν που προσφέρει ο μονοπωλητής;
11. Ποιοι είναι οι σπουδαιότεροι λόγοι δημιουργίας μονοπωλίων;
12. Εξηγήστε τον όρο Dumping.
13. Να υπογραμμίσετε την ορθή απάντηση:
Το κόστος της μονοπωλιακής επιχειρήσεως είναι:
α) μεγαλύτερο από το κόστος της ανταγωνιστικής,
β) μικρότερο από το κόστος της ανταγωνιστικής,
γ) ίσο με το κόστος της ανταγωνιστικής.
14. Να υπογραμμίσετε την ορθή απάντηση:
Τα έσοδα της μονοπωλιακής επιχειρήσεως είναι:
α) μεγαλύτερα από της ανταγωνιστικής,
β) μικρότερα από της ανταγωνιστικής,
γ) ίσα με της ανταγωνιστικής.
15. Τι εννοούμε όταν λέμε «διαφοροποίηση τιμών»;
16. Γιατί, σε πολλές χώρες λαμβάνονται μέτρα που απαγορεύουν ή περιορίζουν τη συνεννόηση των επιχειρήσεων;
17. Σε ποιες περιπτώσεις το κράτος ρυθμίζει την τιμή του προϊόντος που παράγει η μονοπωλιακή επιχείρηση και γιατί;

III. ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

18. Τι εννοούμε όταν λέμε ατελής ανταγωνισμός;
19. Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν για να υπάρξει μονοπωλιακός ανταγωνισμός;
20. Να υπογραμμιστεί το ορθό:
Στην ελληνική αγορά ισχύει κατάσταση μονοπωλιακού ανταγωνισμού στην:
α) Πώληση τσιμέντων,
β) Πώληση ψυγείων και τηλεοράσεων,
γ) Πώληση καπνών.
δ) Πώληση ηλεκτρικού ρεύματος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

21. *Τι εννοούμε όταν λέμε διαφορισμός του προϊόντος στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό;*
22. *Πώς είναι δυνατό να επηρεάσει μια επιχείρηση βραχυχρόνια τη ζήτηση των προϊόντων της, όταν λειτουργεί σε καθεστώς μονοπωλιακού ανταγωνισμού;*
23. *Πόσα προϊόντα θα παράγει μακροχρόνια μια επιχείρηση που λειτουργεί σε καθεστώς μονοπωλιακού ανταγωνισμού; περισσότερα, λιγότερα ή ίσα με τη βραχυχρόνια παραγωγή και γιατί;*
24. *Εξηγείστε το ρόλο της διαφημίσεως στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό.*
25. *Να συμπληρωθούν τα κενά στην πιο κάτω πρόταση:*
    Αν υποθέσουμε ότι με τη διαφήμιση έχουν πειστεί οι αγοραστές ότι τα μαύρα σταφύλια του Α διαφέρουν από τα μαύρα σταφύλια του Β τότε δεν υπάρχει στην αγορά .....
    αλλά .....
27. *Πόσων ειδών διαφημίσεις έχουμε στο μονοπωλιακό ανταγωνισμό; Να αναλυθούν.*

IV. ΟΛΙΓΟΠΩΛΙΟ

28. *Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του ολιγοπωλίου;*
29. *Να συμπληρωθούν τα κενά στην πιο κάτω πρόταση:*
    Όταν στην αγορά υπάρχουν πολλοί που προσφέρουν και ζητούν ομοιογενή προϊόντα έχουμε ..... *όταν ο αριθμός των πωλητών περιοριστεί και δημιουργηθεί διαφορισμός του προϊόντος τότε έχουμε* ....., *όταν υπάρχουν λίγοι πωλητές ενός προϊόντος* ..... *και όταν οι επιχειρήσεις είναι μόνο δύο έχουμε* .....

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίδες
Σταύρου Φιλιππίδη Α΄ Πρόλογος	7
Λεωνίδα Κούλλη Β΄ Πρόλογος	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1° ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11-18
1. Τι μελετά η Οικονομική Επιστήμη	11
2. Η έννοια της Οικονομίας. Το οικονομικό πρόβλημα	12
3. Η Οικονομική Επιστήμη	13
4. Οι κλάδοι της Οικονομικής Επιστήμης	15
Ανακεφαλαίωση – Ερωτήσεις – Εργασίες	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2° ΣΤΑΔΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ	19-25
1. Περίοδος Οικιακής Οικονομίας	20
2. Περίοδος Αγοραστικής ή Συναλλακτικής Οικονομίας (αστική οικονομία)	21
3. Περίοδος Εμπορικής και Βιομηχανικής Οικονομίας	22
Ερωτήσεις – Ασκήσεις	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3° ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ	26-37
1. Γενικά	26
2. Τα κυριότερα οικονομικά συστήματα	27
3. Πώς παρουσιάζεται η κατάσταση σήμερα	34
Ανακεφαλαίωση – Ερωτήσεις – Εργασίες	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4° Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	38-60
1. Πληθυσμός και οικονομική Επιστήμη	38
2. Μέτρηση του πληθυσμού	39
3. Κατανομή του πληθυσμού κατά ηλικίες	41
4. Σύνθεση του πληθυσμού κατά φύλο	44
5. Παγκόσμια κίνηση του πληθυσμού	44
6. Θεωρία του Malthus περί πληθυσμού	52
7. Μετακινήσεις του πληθυσμού	54
8. Άριστο επίπεδο του πληθυσμού	58
Ερωτήσεις – Ασκήσεις	59

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο ΑΝΑΓΚΕΣ – ΑΓΑΘΑ – ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ 61-72
Α. ΟΙ ΑΝΑΓΚΕΣ 61
1. Έννοια 61
2. Είδη αναγκών 61
3. Δημιουργία νέων αναγκών 63
4. Ιδιότητες των αναγκών 64
Ανακεφαλαίωση 65
Β. ΤΑ ΑΓΑΘΑ 66
1. Έννοια 66
2. Διακρίσεις των αγαθών 66
Ανακεφαλαίωση 68
Γ. ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ 69
Ερωτήσεις – Εργασίες 71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο, Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ 73-90
1. Έννοια 73
2. Τα είδη της παραγωγής 74
3. Καθορισμός της παραγωγής 77
4. Οργάνωση – Προβλήματα της Παραγωγής 78
Α. Τόπος της εγκαταστάσεως 78
Β. Ο καταμερισμός της εργασίας 81
Γ. Οικονομίες κλίμακας 85
Δ. Το άριστο μέγεθος των επιχειρήσεων 88
Ερωτήσεις – Εργασίες 89
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ 91-102
1. Γενικά στοιχεία 91
2. Περιγραφή των συντελεστών της παραγωγής 92
3. Η στενότητα των συντελεστών της παραγωγής 98
Ερωτήσεις – Εργασίες 101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο ΤΟ ΚΟΣΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ 103-117
1. Βασικά σημεία 103
2. Η βιομηχανική παραγωγή και το κόστος 104
3. Διακρίσεις των Εξόδων 104
4. Έννοιες κόστους παραγωγής 107
5. Η σχέση του Μέσου Συνολικού Κόστους και

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

του Οριακού Κόστους 111
6. Το νεκρό σημείο του κύκλου εργασιών και ο άριστος βαθμός δραστηριότητας 114
Ερωτήσεις – Εργασίες 116

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9ο Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ 118-144
I. Η ΖΗΤΗΣΗ 119
1. Η έννοια της ζητήσεως 119
2. Η καμπύλη της ζητήσεως – Ο νόμος της ζητήσεως 120
3. Μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας και της ζητήσεως ενός αγαθού 122
4. Προσδιοριστικοί παράγοντες της ζητήσεως 123
II. Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ 126
1. Η έννοια της προσφοράς 126
2. Η καμπύλη της προσφοράς – Ο νόμος της προσφοράς 126
3. Μεταβολή της προσφερόμενης ποσότητας και της προσφοράς ενός αγαθού 127
4. Προσδιοριστικοί παράγοντες της προσφοράς 129
III. Η ΤΙΜΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑΣ 130
1. Έννοια της ισορροπίας – Τιμή της ισορροπίας 130
2. Μεταβολές της ισορροπίας 132
IV. ΟΙ ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ 136
Ερωτήσεις – Ασκήσεις 141

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10ο Η ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ 145-166
I. ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΖΗΤΗΣΕΩΣ 145
II. ΕΛΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ 156
Ερωτήσεις – Ασκήσεις 163

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11ο ΟΙ ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ 167-187
I. Ο ΤΕΛΕΙΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ 167

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

024000028343

Κ.Α. 448 ΕΚΔΟΣΗ Α΄ 1982 - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 65.000

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΤΛΑΝΤΙΣ Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής